

ЛЕТОПИСИ

Според Шахматов и неговата терминология, най-напред, в 1039 година, се появява т. нар. „*Древнейший сводъ русскихъ летописей*“, след това, през 1072 г., „*Начальный сводъ*“, върху чиято основа възниква през 1116 г. „*Несторовият летопис*“. От някои малки откъси, преминали само отчасти в т. нар. *Древнейший сводъ*, трябва обаче да заключим, че още преди него е имало поне един летопис, чиято структура, форма и особено съдържанието му са били твърде различни от тези на трите по-късни – отчасти структурата и формата на тази най-стара, първоначална версия преминава в *Първия Новгородски летопис*. За времето на възникването на тази първоначална версия може да се приеме с голяма вероятност още началото на 90-те години на X век – сведенията, които се дават за събитията, преминали само в някои преписи от по-късните летописи, се описват явно от съвременник; също с голяма вероятност може да се допусне и наличността на български летописи между многобройните български ръкописи, донесени още по това време, както и съществуването в Киев на просветен център – макар и впоследствие да се говори за възникването на такъв център едва при Ярослав, както и за извършената в него голяма преводаческа дейност – тъкмо това сведение се поставя под въпрос именно въз основа на литературните паметници, които ни карат да се съмняваме, че там са били правени преводи от гръцки език, тъй като между многочислените руски църковни книги, стигнали до нас в по-късни преписи, но и в някои ранни преписи от XI век, **няма нито един превод, който да е направен без посредничеството на български превод**; от друга страна тъкмо в края на 30-те години на XI век секва притокът на българска оригинална и преводна литература в Киевска Русия. При това едно от сведенията в първоначалната версия на руските летописи, впоследствие отстранено в т. нар. *Начальный сводъ*, ни съобщава именно за първия импулс, положил началото на такава дейност: 6496/988. „[...] Митрополитъ же Михаилъ совещавъ Владимиру, да устройтъ училища на утверждение вѣры и собереть дети в научение“ (В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. IV, глава VI, Москва 1968, с. 137 – първа редакция от рукописа на Татищев). Малкото и откъслечни сведения от руската история, запазени от първоначалната версия на руските летописи и засягащи събития от историята до края на 30-те години на XI век, са кратки, ясни и отчетливи, предаващи точно събитията, без коментари и без обяснения. Те запазват този свой характер независимо от някои промени в дуктуса и в езика, възникнали в резултат от развитието на говоримия език, изменящ се както в граматиката, така и в словообразуването. И ако този характер на първоначалната версия на руските летописи се е запазил най-добре в Новгородските летописи, причината за това е, че те не са засегнати тъй силно, както киевските, от редакционната дейност, извършена от определени фактори в културно-политическия живот на Киевска Русия, преработили старите летописи, за да ги нагодят съобразно своите възгледи. При прередактирането на руските летописи ние нямаме налице еднократно действие, а многократен и продължителен процес, започнал, както убедително показва Шахматов, още непосредствено след 1039 година, в средата на XI век прекъснат и продължен след 1072 година. Някои малки, но твърде важни подробности в съдържанието на интерполираните текстове, имащи особено значение за тяхната интерпретация, ни показват, че те са възникнали чак в XII век – на този въпрос ще се спрем подробно по-нататък. За разлика от първите съкращения и промени в текста на първоначалната версия на руските летописи, направени неумело, често дори неграмотно, допускайки груби грешки в хронологията на събитията и в смисъла на текста, през XII/ XIII век вече се интерполират цели разкази, които, ако и да запазват същата тенденциозност, вече поне показват стремежа на авторите им да представят събитията по един начин, по-убедителен не само за най-наивния читател.

ПРИЧИНИ ЗА ФАЛШИФИКАЦИИТЕ В РУСКИТЕ ЛЕТОПИСИ

М. Д. Приселковъ, *Очерки по церковно-политической исторіи Кіевской Руси X-XI вв.* (Записки Историко-филологическаго факультета Императорскаго С.-Петербургскаго университета, СХVI, С.-Петербургъ 1913, Reprint The Hague 1966, с. 25-26:

Древнѣйшій сводъ русскихъ лѣтописей (1039) былъ составленъ в Кіевѣ и имѣлъ цѣлью разсказать, какъ возникла Кіевская держава, какъ приобщилась она христіанской вѣрѣ и какъ основана была первая русская митрополія. Составленная при митрополичьей кафедрѣ подъ надзоромъ и при побужденіи митрополита Θεопемпта какою-то греческую рукою, древнѣйшая наша лѣтопись на многіе вопросы говорила загадкой. Естественно, напримѣръ, возбуждаетъ недоумѣніе то обстоятельство, что вмѣсто дѣйствительнаго разсказа о крещеніи Владиміра и Руси и дѣйствительныхъ мотивовъ этого событія – митрополичьій сводъ 1039 г. сообщалъ красивую, но безсодержательную легенду о проповѣди князю греческаго философа и о впечатлѣній, произведенномъ какъ ею, такъ и картиною страшнаго суда, взявъ все это изъ болгарской литературы и только замѣнивъ имя князя Бориса на Владиміра.

Моя бележка: Една важна подробност, която не забелязва никой от досегашните изследователи на руските летописи, включително Приселков и Всеволод Николаев, е, че за разбиранята на цариградската патриаршия българската църква от 919 до 1018 г. е схизматична – и то не само поради отделянето на българската патриаршия от цариградската, но и по отношение на известни догматични въпроси. Именно това обяснява необикновеното ожесточение на гърците спрямо България, нейната църква и изобщо всичко българско. Целта на манипулациите в летописите е от една страна да бъде обявена българската религия за „дьяволска“, а от друга страна да бъдат заличени всички връзки между нея и руската църква.

Предположението на А. А. Шахматов, *Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ*, С.-Петербургъ 1908, с. 153 сл., 231 сл., че разказът за разговора на Владиміръ с „грѣцкия философъ Кирилъ“ е заетъ в т. нар. Начальный сводъ от българската литература, не се потвърждава. В основата на този разказъ в неговия „български“ вариантъ лежи една грѣцка „благочестива“ легенда, която срещаме за първи път при Продължителя на Теофан [*Theophanis Continuati Chronographia* (Theophanes Continuates, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgios Monachus, Rec. I. Becker, Bonnae 1838, IV, 13, с. 162-164); ГИБИ V/1964, с. 115-117)] и която разпространяватъ също други грѣцки компилатори, като Скилица [*Ioannis Scylitziae Synopsis historiarum*, rec. I. Thurn, Corpus fontium historiae byzantinae, V, Berolini 1973, с. 91⁷⁰⁻⁷⁹), Псевдо-Симеон [*Pseudo-Symeonis, Chronographia* (Theophanes Continuates, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgios Monachus, Rec. I. Becker, Bonnae 1838, 25, с. 666); ГИБИ V/1964, с. 175)] и Кедрин [*Georgii Cedreni Compendium Historiarum*, I. Bekkeri supplementis et emandatus, II, Bonnae 1839, с. 152; ГИБИ VI/1966, с. 237-238]. В този „български“ вариантъ се разказва за един художник-монах от грѣцки произход на име Методій (Μεθόδιον τὴν μοναχὸν Ῥωμαῖον τὸ γένος), който бил нарисувалъ в двореца на българския князь Борисъ картината на Страшния съдъ и по този начинъ го убедилъ да приеме христіанството. В своето Житіе на св. Климентъ Охридски, архиепископъ Теофилактъ Охридски дори се опитва да придаде автентичност на тази легенда, като свързва покръстването на князь Борисъ I непосредствено с дейността на славянския просветителъ Методій – най-ново критично издание на грѣцкия текстъ с български превод: *Theophilacti Achridensis Vita S. Clementi Achridensis* (*Theophilacti Achridensis, Archiepiscopi Bulgariae Scripta ad historia Bulgariae Pertinentia*, II, =Fontes Graeci Historiae Bulgariae IX, Sofia 1994, IV, 15, с. 16). Че такъв разказъ не се е съдържа въ българските летописи, е напълно излишно да се доказва, както и че произходът на двата разказа е единъ и същъ, а също и целта, която се преследва с тях. Единственото нещо, което в случая буди удивление, е бедността на фантазията у грѣцките манипулатори на историята, които не са въ състояние да измислятъ две поне въ известна степенъ убедителни истории. Забележително е обаче, че тази наивна и тенденциозна легенда е възприета от голямъ брой автори като истински случай [J. Hergenröther, *Photius, Patriarch von Constantinopel*, I, Regensburg 1867, с. 598-599, с преглед на старата литература и на различните схващания по този въпрос; Д. Цухлевъ, *Исторія на българската църква*, I, София 1910, с. 251-252; Ал. Чучулайнъ, *Св. Борисъ князь Български*, I, с. 216; А. Р. Vlasto, *The entry of the Slavs into Christendom*, Cambridge 1970, с.159-160] и по нея има огромна литература – вижъ напр. С. F. Rogris, *The Fear of Hell as a means of Conversion* (Religion, June 1935, с. 37-42), **BZ XXV/1935**, с. 462; I. Dujčev, *Исторія культуры древней Руси, I-II*, рецензия (Byzantinoslavica XIII/1952-1953, с. 323).

Другое недоумѣніе еще болѣе основательно. Почему первому рускому митрополиту не пришлось въ голову разсказать въ своей лѣтописи, какъ была установлена церковная іерархія въ Кіевской Руси и каковы были ея формы и характеръ до учрежденія первой русской митрополіи 1037-1039 г.? Наконецъ, почему *Древнѣйшій сводъ 1039 г.* ни слова не говорилъ о той военной помощи, которую Владиміръъ посылалъ въ Византію для поддержки колебавшагося трона императоровъ Василія и Константина, о которой мы знаемъ изъ греческихъ и арабскаго источниковъ, какъ о событіи, предшествующемъ походу на Корсунь?

Все это никоим образом не может быть объяснено незнанием или отсутствием сведений, так как митрополичий свод 1039 г. составлялся в то время, когда еще живы были участники Владимірова княжества, и самому князю Ярославу должны были быть известны все события отцовского времени. Значит, мы имеем дело с тенденциозным изложением и умалчением *Древнѣйшаго свода*. Греческое сердце митрополита Феопемпта, конечно, не желало выставлять досадных событий жизни Нового Рима предъ варварами и еще меньше их самих в роли спасителей императорского трона от незаконных претендентов. Это дает право заключить, что и в ход событий крещения Владимира, как и в деле установления церковной иерархии на Руси до появления митрополии 1037 г., как, наконец, и в деле учреждения этой последней – были какая-то стороны, досадные с точки зрения грека-митрополита и неудобные для изложения в митрополичьем своде.

Моя бележка: По всеобщему изгледу, что основната преработка на руските летописи не се извършва нито в 1039, нито в 1072 г., а чак в XII век. При първата им преработка вероятно само се съкращават от текста, т. е. заличават, подробностите, свързани с българските йерарси, както и някои данни за Владимир – напр. по всеобщо изгледу, че той бил получил и царска титла от българския патриарх, която титла навсякъде се замества с княз; царската титла се запазва само при царицата, която, по информацията на вече късния манипулатор (през XII век, когато вероятно се прибавя към летописа известието за 1011 г.), е византийска принцеса и следователно може да бъде царица. Обширният разказ за изпитването на религиите, както и Корсунская легенда не се появяват преди XII век, а по това време вече споменът за събитията започва да избледнява. За мен е малко вероятно гърците да са могли още през 1039 г. да намерят между русите достатъчно образовани предатели – едно такова лице е по всяка вероятност Ефрем, сменил след смъртта на Ярослав в 1054 г. митрополит Иларион от неговия пост; същият и преди това се опитва с интриги и клевети да измести новгородския епископ Лука Жидята, но не успява и изпада в немилост пред Ярослав, накрая успява обаче да се наложи с помощта на цариградската патриаршия. Изобщо аз не смятам, че на цариградската патриаршия и нейните агенти поне в руската провинция се е удало много лесно да наложи новите възгледи. Това обяснява продължителните конфликти на руската църква с представителите на цариградската патриаршия, чиято причина не е само в отношенията на Ярослав към гърците. По всеобщо изгледу, че главната причина за разногласията е била използването на българския език в църковната служба, който е пречел за асимилацията на русите, и който цариградската патриаршия със всички средства се е стараела да изхвърли от употреба.

ХРОНОЛОГИЯ

ПРЕЛОЖЕНИЕ КНИГ

От седмаго собора до послѣдняго собора, до преложения книгъ священныхъ от Грекъ на словенский языкъ святымъ Кириломъ Философомъ лѣтъ 70 и 7. Купно же от Адама до Христа 5500 и 5 лѣтъ От Христа до Михаила благочестиваго царя 800 и 50 и 6. От Михаила до крещения Болгарския земли лѣтъ 17. От крещения болгарскаго до преложения книгъ от Грекъ на словенский языкъ лѣтъ 29. От преложения книгъ до крещения Руския земля лѣтъ 71. Купно жъ отъ Адама до Михаила царя лѣтъ 6360. От първаго лѣта царствия Михаила до първаго лѣта Ольга князя Руськаго, иже сѣде въ Киевѣ лѣтъ 29. От Ольга князя до князя Игоря лѣтъ 31. От Игоря князя до Святослава сына его лѣтъ 33. От Святослава до Ярополка сына его лѣтъ 28. Ярополк княжилъ 50 лѣтъ, а Володимеръ княжилъ 37. Ярославъ сынъ его княжилъ 40 лѣтъ. Купно же отъ първаго князя Ольга, иже сѣде в Киевѣ, до крещения Руския земля 4 князя, а лѣтъ 109 – *Псковская первая летопись, Тихановский список (Псковские летописи, выпуск первый, подготовил к печати А. Насонов, Москва-Ленинград 1941 (Slavica-Reprint, The Hague 1967))*

СВЕДЕНИЯ ЗА ВОЙНАТА НА ВЛАДИМИР С БЪЛГАРИТЕ В 985 Г.

Въ лѣтѣ · · · · · : Иде Володимеръ на Болгары съ Добрыною съ воємъ своимъ въ лодыахъ · а Торъки берегомъ приведе на кнѣи ·

Лаврентьевская летопись, вып. 1: *Повесть временных лет* (Полное собрание русских летописей, т. I, Ленинград 1926, репринт Москва 1962, кол. 84)

Въ лѣтѣ · · · · · : Иде Володимеръ на Болгары съ Добрыною съ воємъ своимъ въ лодыахъ · а Торъки берегомъ приведе на кнѣи · и побѣди Бол[г]ары и рече Добрына Володимеру · съгладяхъ колодникъ · вже сѣтъ вси в сап озѣ · сим дѣни намъ не давати · поидемъ искать лапотниковъ · и створи миръ Володимеръ с Болгары · и ротъ заходиша межю собъ · и рѣша Болгаре · толи не вѣдетъ межю нами мира · елико камень начнетъ плавати а хмель почнѣ тонѣти · и приде Володимер Киеву ·

Лаврентьевская летопись, вып. 1: *Повесть временных лет* (Полное собрание русских летописей, т. I, Ленинград 1926, репринт Москва 1962, кол. 84)

Въ лѣто · · · · · : Иде Володимеръ на Болгары, съ Добрынею оуемъ своимъ в лодыахъ · Торкы берегомъ приведе на конехъ · и тако побѣди Болгары · и рѣ Добрына Володимеру · съгладяхъ колодникъ · и сѣтъ вс и в сапозѣхъ · симъ дани намъ не платити · поидевъ искать лапотникъ · и створи миръ Володимеръ с Болгары · и ротъ заходиша межю собою · и рѣша Болгаре · толи не вѣди мира межю нами · или же камень начнетъ плавати а хмель грязнѣти · и приде Владимиръ къ Кие · · · · ·

Ипатьевская летопись (Полное собрание русских летописей, т. II, репринт Москва 1962, кол. 71)

Пожемя, деяволд, м, рянаябългаря, яповедяя, х,ям, рлч, н, я, япр, атжресчен, ежамя, жыновеяего, явсюя земляяруссюяжрест, я

Йоакимовская летопись: В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. I, глава IV, Москва 1768 (цитат по академичното издание, Москва 1962, с. 112)я

6493 (985) Иде Володимер на Болгоры з Добрынею, вuem своим, в лодиях, а торки берегом перевед на конех. И пришедшу ему болгаре прислаша к нему вопросити: «Почто прииде воевати нас?» Володимер же рече: «Дадите ми дань.» А болгары рекоша: «Аще камень по воде будет плавати, то мы дадимъ дань.» И бившеса, победы Володимер и взя несколько в плен. И рече Добрыня ко Володимеру: «Соглядах колодник, и сѣтъ вси на сапозех»; рече: «Сим дани нам не давати, но поидем искати лапотник». И сотвори мир Володимер со болгары, и роте заходиша межю собою. И реша болгаре: «То ли не будет межю нами мира, оли же камень начнет плавати, а хмел грязнѣти».

В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. IV, глава VI, Москва 1964, с. 133 (първа редакция от ръкописа на Татищев)

6493 (985) Владимир, собрав воинство великое и Добрыню, вую своего, призвав с новгородцы, пошел на болгары и сербы в лодиях по Днепру, а конныя войска руские, торков, вольнян и червенских послал прямо в землю Болгорскую, объявив им многие их нарушения прежних отца его и брата договоров и причиненные подданным его обиды, требуя от них награждения. Болгоры же, не хотя платить онаго, но совокупившис с сербы, вооружились против ему. И по жестоком сражении победил Владимир болгаров и сербов и поплени земли их, но по прозьбе их учинил мир с ними и возвратился со славою в Киев, взятое же разделил на войско и отпустил в дома их.

В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. II, глава VI, Москва 1963, с. 57-58 (първа редакция от ръкописа на Татищев)

Владимиръ, собравъ воинство великое, и Добрыню вую своего призвавъ, съ Новгородцы пошелъ на Болгары и Сербы въ лодыахъ по Днепру, а конныя войска Русскія, Торковъ, Вольнянъ и Червенкихъ послалъ прямо въ землю болгарскую, объявить имъ многія ихъ нарушенія прежнихъ отца его и брата дотоворовъ, и причиненныя подданнымъ его обиды, требуя отъ нихъ награждения.

В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. II, стр. 63 – същият цитат но според първото издание на книгата и по Ф. И. Успенски

Въ лѣто 6493. Иде Володимеръ на Болгары Низовскія з Добрынею дядею своимъ въ лодыахъ, а Торки берегу приведе на конехъ, и тако побѣди Болгары

Патриаршая или Никоновская летопись (Полное собрание русских летописей, т. IX/X, С.-Петербург 1862, репр. Москва 1965) с. 42

Въ лѣто 6493. Иде Володимеръ на Българы въ лодияхъ, а Търки берегъмъ приведе на конихъ; и побѣди Българы. И сътвори миръ Володимеръ съ Българы, и ротѣ заходиша межю собою, и рѣша Българе: «толи не будетъ межю нами мира, олиже камень начьнетъ плавати, а хмель грязнути»

Древнѣйшій Кіевскій сводъ 1039 года въ редакціи 1073 года (А. А. Шахматовъ, *Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ летописныхъ сводахъ*, С.-Петербургъ 1908, с. 557)

Въ лѣто 6493. Иде Володимеръ на Българы съ Добрынею, с уемъ своимъ, въ лодияхъ, а Търки берегъмъ приведе на конихъ и побѣди Българы. И рече Добрыня Володимеру: «съзлягахъ колодъникъ, и суть вси въ сапозѣхъ; симъ гани намъ не даяти, придѣвъ искать лапотъникъ». И сътвори миръ Володимеръ съ Българы, и ротѣ заходиша межю собою, и рѣша Българе: «толи не будетъ межю нами мира, олиже камень начьнетъ плавати, а хмель грязнути»

Новгородскій сводъ 1050 года съ продолженіями до 1079 года (А. А. Шахматовъ, *Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ летописныхъ сводахъ*, С.-Петербургъ 1908, с. 615)

Въ лѣто 6493. Володимер ходи з Добрынею на Болгары Нижнии и покори ихъ пог ся, иже и рѣша: «коли иметъ хмель грязнути, а камень плавати, тогда не будетъ мира межъ насъ.»

Летописный свод 1497 г. (Полное собрание русских летописей, т. XXVIII, Москва-Ленинград 1963, с.17)]

Тако же пребывающѣ князю Володимерѣ въ добрыхъ дѣлѣхъ, вѣтъ Бжїа просвѣщаше сѣце его, и рѣка Гѣа помагаше емѣ; и побѣжаше вса врагы своа, и воухѣтса его вси. И дѣже идаше, удолѣваше: Радимицѣ повѣди и дань на нихъ положи, Ватичи повѣди и дань на нѣ положи на вбоихъ, и лѣтвагы вза, и сребренѣ Болгары повѣди, и на Козары шедѣ, повѣдї а и дань на нѣ положи.

Память и похвала князю Владимиру монаха Иакова – В. И. Срезневскій, *Память и похвала князю Владимиру и его житіе по списку 1494 года*, С.-Петербургъ 1897 (=Записки Императорской Академіи наукъ, VIII серія, по Историко-филологическому отдѣленію, т. I, № 6, с. 6₃₅₋₄₀).

Такоже пребывающѣ князю Володимерю въ добрыхъ дѣлѣхъ благодать Бжїа просвѣщаше сердце его, и рѣка Г осподна помагаше емѣ; и побѣжаше вса врагы своа, и воухѣтса его вси. И дѣже идаше, удолѣваше: Радимицѣ повѣди и дань на нихъ положи, Ватичи повѣди и дань на нихъ положи на вбоихъ, и лѣтвагы вза, и Сербаны и Болгары повѣди, и на Козары шедѣ, повѣдї а и дань на нихъ положи.

Память и похвала князю Владимиру монаха Иакова По преписа от рѣкописа в бившата Московска Духовна академія, № 198, лист 188 – Е. Е. Голубинскій, *Исторія Русской церкви*, I, 1, Москва 1901 (Репр Den Haag 1969, с.244).

Potym Wodimirz, będc ju zupenym jedynowajc wszystkimy Rusi, zebra wjelkie wojsko, s którym przepawiwszy się przez Dunaj, opanowa ziemie: Bulgarsk, Serbsk, Karwack, Siedmigrock...

Maciej Strykowski, *Kronika polska, litewska, mędska i wszystkimę rusi*, I, Warszawa 1846, с. 126

Владимиръ, желая завладѣть Камскою Болгаріею, отправился на судахъ внизъ по Волгѣ вмѣстѣ с Новгородцами и знаменитымъ Добрынею; берегомъ шли конные Торки, союзники или наемники Россіянъ... [...] ... Въ харатейныхъ спискахъ: „иде Володимеръ на Болгары въ лодьяхъ;“ но во многихъ другихъ прибавлено: „Низовскіе Болгары.“ Въ *Воскресенскомъ*. и нѣкоторыхъ именно сказано: „Болгары, иже по Волзѣ.“ Въ Степенной Книгѣ (I, стр. 92): „и нижніе Болгары Волжскіе и Камскіе покори подѣ ся“. Обстоятельство, что Добрыня съ любопытствомъ осматривалъ одежду плѣнниковъ, свидѣтельствуеетъ, что Россіяне еще не знали сихъ Болгаровъ; но Дунайскіе были уже имъ давно извѣстны. Увидимъ послѣ, что Россіяне обыкновенно ходили Волгою къ Низовскимъ Болгарамъ. Восточные Географы пишутъ что Россіяне в 968 годи взяли и разрушили славный городъ сего народа, именемъ Болгаръ (см. Эрбелотова Bibl. Orient подѣ словомъ Vulgar). Въ 967 году Святославъ воевалъ съ Дунайскими, а не Камскими Болгарами; что могло, по мнѣнію Миллера, ввести въ ошибку или Арабскихъ Географовъ, или Эрбелота, который сообщилъ намъ сіе извѣстіе. Иностранцы, Левекъ и Штриттеръ, не сдѣлали ошибки нашихъ Историковъ, которые говорятъ здѣсь о Дунайскихъ Болгарахъ. Татищевъ присоединяетъ къ нимъ еще Сербовъ.

Николай Михайловичъ Карамзинъ, *Исторія государства Россійскаго*, I, С.-Петербургъ 1842, репринт 1988, кол. 125, 118, бел. 436

Карамзинъ полагаетъ, что война 985-го года была с Болгарами Камскими. Но это совершенно неосновательно. Лѣтопись говоритъ о походѣ: „Иде Володимиръ на Болгары съ Добрынею съ уемъ своимъ въ лодьяхъ, а Торки берегомъ приведе на конихъ“. Еслибы Владимиръ ходилъ на Болгаръ Камскихъ, то онъ бы плылъ по Волгѣ, а Торковъ привелъ бы берегомъ той же рѣки; но сказать просто „иде въ лодьяхъ“ и „берегомъ приведе“, когда отъ Кіева добраться до Волги было такъ далеко, было бы со стороны лѣтописца въ высшей степени странно. Потомъ, въ X вѣкѣ по берегу Волги, покрытому непроходимымъ лѣсомъ, вовсе невозможно было проводить конницы (*Никоновская лѣтопись*, точно обозначая Болгаръ, съ которыми воевалъ Владимиръ в 985-мъ году, называетъ ихъ Низовскими, что значитъ именно Дунайскихъ, ибо они были внизу отъ Кіева, какъ Кіевъ внизу отъ Новгорода и Смоленска, – *Ипатск. лѣт.* 2 изд., стр. 87, 253, 259, Дополн. къ Акт. Ист. т. I, стр. 4, col. 2). Что касается до знакомства Русскихъ съ Дунайскою Болгаріею во времена Владимира независимо отъ личныхъ отношеній къ ней послѣдняго, то ежегодные торговые караваны ихъ, отправлявшіеся изъ Кіева въ Константинополь, обыкновенно дѣлали на пути привалы въ нѣсколькихъ приморскихъ городахъ Болгаріи (Конст. Порфирог. *De administr. imper.*, с. 9), при чемъ былъ веденъ съ нею по пути болѣе или менѣе обширный торгъ [Святославъ подъ 969-мъ г.: въ Переяславецъ изъ Руси идутъ скоро и воскъ, медь и челядь. – Въ 985-мъ году часть Болгарскаго государства, находившаяся между Дунаемъ и Балканами (нынешняя Болгарія), была во власти Грековъ, см. нашъ Краткій очеркъ исторіи правосл. церкви Болгарской, Сербской и Румынской, стр. 8; **МБ АЧ – не е вярно: в 985 г. тази част вече отново е включена в българската държава, което между другото се доказва и от неуспешния поход на Василий II, който напразно се опитва да превземе Средец и при връщането си бива настигнат от българската войска при Ихтиман и претърпява най-голямото си поражение.**] но по сию сторону Дуная Болгарамъ издавна принадлежали въ томъ или другомъ значительномъ объемѣ Валахія съ Молдавіей. Когда Греки завоевали сейчасъ указаную нами часть Болгарскаго государства, то задунайская (по отношенію къ намъ – преддунайская) часть владѣній, – эти Валахія съ Молдавіей, или осталась за Болгарскими государями или же объявила себя самостоятельной. Часть, сей-то части владѣній, принадлежавшей ли тогда Болгарскимъ государямъ или бывшей самостоятельной, и хотеть, какъ нужно думать, подчинить своей власти Владимиръ въ 985-мъ году].

Е. Е. Голубинскій, *Исторія Русской церкви*, I, 1, Москва 1901 (Репринт Den Haag 1969, с. 167, бел. 1)

Договор [1006 г.] знаменовал также прекращение недавних военных действий между Русью и Болгаріею (война 985 г.) и вступленіе обоихъ народовъ въ полосу мирнаго сотрудничества. [**МБ АЧ – А нали тези тогавашни военни действия приключват с клетва за вечен мир и след това пристигат „от Волжка България“ проповедници от някаква-си вяра в някакъв-си „Бохъмичъ“ – от тогава до 1006 година са изминали цели 20 години! Това ли разбира авторът под „недавнихъ военныхъ действий“?**]

Относительно этого похода в нашей науке существуютъ разные мненія. Е. Е. Голубинскій в своей «*Исторіи русской церкви*» [*² Е. Е. Голубинскій, *Исторія Русской церкви*, т. I, 1901, стр. 167] высказалъ мненіе, что Владимиръ ходилъ не на волжскихъ болгаръ, а на дунайскихъ, такъ какъ иначе не можетъ быть понятна летописная запись подъ 985 г.: «Иде Володимиръ на болгары съ Добрынею... въ лодьяхъ, а торки берегомъ приведе на конихъ». Е. Е. Голубинскому казалось «въ высшей степени страннымъ», какъ Владимиръ могъ «идти въ лодьяхъ» и вести торковъ «берегомъ до Болгаріи Волжской». По его мненію конница и не могла пробраться изъ Руси по лесамъ. Отсюда авторъ полагаетъ, что походъ былъ сделанъ на Балканы. Такого же приблизительно мненія и Барсовъ [*³ Барсовъ, *Очерки исторической географіи*, стр. 286].

За Е. Е. Голубинскимъ идетъ въ последнее время М. Н. Тихомировъ [«Историческій журналъ», № 10-11, 1941, стр. 67], который, разделяя сомненія Голубинскаго, прибавляетъ отъ себя, что-де и торки жили къ югу отъ Кіева. Замечаніе «*Памяти и похвалы Иакова*» – памятника, безусловно заслуживающаго доверія, – о томъ, что Владимиръ ходилъ на болгаръ серебряныхъ, т. е. несомненно волжскихъ, М. Н. Тихомировъ отводитъ темъ, что въ некоторыхъ вариантахъ «*Похвалы*» имеется написаніе «серебряны и болгары», т. е. якобы здѣсь «и» – не окончаніе, а союзъ. Не говоря о томъ, что начертаніе «и» нѣсколько поодаль отъ «ы» еще не даетъ права превращать это окончаніе въ союзъ, авторъ не обращаетъ вниманія на то, что тогда вся фраза теряетъ смыслъ. Неужели же Владимиръ сделалъ два похода на какихъ-то серебряныхъ, а потомъ на болгаръ? Не только «*Похвала*», но и летопись говоритъ о серебряныхъ болгаряхъ («*Победами болгаромъ, иже по Волге*» – Воскресенская летопись).

Другого мненія держится М. С. Грушевскій. Онъ подчеркиваетъ, что речь идетъ о серебряныхъ, т. е. именно волжскихъ болгаряхъ, и считаетъ этотъ походъ продолженіемъ похода Святослава. Походъ на Балканы М. С. Грушевскій считаетъ невозможнымъ по общей международной ситуациі даннаго момента, ссылаясь при этомъ на арабское свидѣтельство Яхьи [*⁵ М. Грушевскій, *Исторія Украины-Руси*, I, 1913, стр. 486]. Насчетъ не вероятности похода конныхъ торковъ «*Берегомъ*» и Владимира на ладьяхъ въ волжскую Болгарію лучше всего говоритъ *Ипатьевская летопись* подъ 1182 г. Когда Всеволодъ Юрьевичъ тоже шелъ на «се-

ребряных болгар», здес, были опят торки, и шли они в поход «на конех» и русская рать шла частью в ладьях, частью «на конех в землю Болгарскую к великому городу Серебряных болгар» [*⁶ *Ипатьевская летопись*, изд. 1871 г., стр. 423; ср. также *Никоновскую летопись*, ПСРЛ, X]

Наконец, в «*Повести временных лет*», где говорится о главных речных системах Русской земли, предусмотрен водный путь именно с Днепра в Болгарское царство: «Там же и на Руси может ити (по Волге) в Болгары...» Так ходили русские люди очень давно.

Мне кажется, что нет оснований отвергать поход Владимира именно на болгар волжских.

К сожалению, мы лишены возможности следить за возникновением и развитием этих отношений между двумя народами и государствами. Повинен в этом общий характер русских летописей, скудость арабских сообщений и полное отсутствие собственно болгарских. Русские летописи говорят о Болгарии очень односторонне: почти исключительно рассказывают о военных столкновениях с Русью, хотя тут есть и интересные исключения. В недатированной части «*Повести временных лет*», где автор подчеркивает, что «из Руси можно ийти по Волге в Болгары и в Хвалисы и на восток дойти в жребий Симов» [МБ – «*Повесть временных лет*», с. 12-13], ярко обнаружено не только четкое знание автора «*Повести*» географии своей страны, а показана и заинтересованность его родины и связях с болгарскими, прикаспийскими народами, Средней Азии, а может быть, и с еще более далекими странами, поскольку «жребий Симов» автор «*Повести*» раскрывает как Персию, Бактрию и «даже и до Индии». Многие из этих путей были проложены Русью раньше, чем они попали на страницы первой русской истории.

[...]

Далее «*Повесть [временных лет]*» говорит о походе Владимира Святославича 985 г. Сообщение носит некоторые следы легенды, успевшей овеять не вызывающий сомнения факт. Князь Владимир с дядей своим Добрыней ходил в поход на ладьях, а конное войско торков пустил берегом, т. е. проделал операцию, повторявшуюся не раз по одному и тому же техническому и стратегическому плану. Конечно, только так и можно было подойти к Болгарии, т. е. водой и сушей – «берегом» [*³ *Diaphj* переводится «берегом». См. И. Срезневский, *Материалы для словаря*.] Победа осталась за Владимиром, но воспользоваться ею так, как обычно пользовались киевские князья, т. е. включением побежденных в состав своей державы, не пришлось, якобы по совету Добрыни, заметившего материальную силу и известную высоту культуры противника: «Соглядах колодник, оже суть вси в сапозех; сим дани нам не даяти, поидем искать лапотников». Мир был заключен на неизвестных нам условиях, но болгары не верили в его прочность. «То ли не будет межю нами мира, – говорили они, – елико камень начнет плавати, хмель почнет тонуги».

В ближайшее, однако, после договора время мир между двумя государствами не нарушался. Согласно сообщению «*Повести*», в 986 г. приходили в Киев болгары с целью склонить Владимира к принятию магомеданства. Думат, что это были болгары дунайские, невозможно, так как дунайские болгары официально приняли христианство за полтора столетия перед этим. Автор «*Повести*», ведя свой рассказ дальше, передает, что в следующем году Владимир посылал делегацию в разные страны для непосредственного ознакомления с религиозными культурами разных народов. «Идите первое в Болгары, – якобы говорил Владимир, – идите паки в Немцы... и оттуде идите в Греки».

Можно подвергнуть в сомнению самый факт диалога болгарских проповедников ислама с Владимиром, но не прекращающиеся сношения Киева с серебряными болгарскими едва ли можно отрицать: только на этой почве могла возникнуть эта деталь в самом сказании о выборе веры. Не вызывает сомнения и факт, сообщаемый Татищевым, о заключении Владимиром договора с болгарскими [1008 г.], о чем уже говорилось выше.

Итак, не только военные, но и торговые и культурные нити издревле связывали обе страны.

Борис Д. Греков, *Волжские болгары в IX-X веках* (Исторические записки, 14/1945, с. 3-37)

До нас дошел очень интересный рассказ о войне Владимира с камскими болгарами в 984 г. [*¹ Относительно того, какие это были болгары, камские или дунайские, существуют разные мнения. Однако с достаточной достоверности можно утверждать, что это были болгары камско-волжские, потому что в походе вместе с Владимиром участвуют торки, которых в это время нельзя представить себе живущими около Дуная. В похвале Владимиру эти болгары называются «серебрянными», т. е. волжскими. Наконец, невероятно, чтобы Владимир, будучи в это время врагом Византии, стал бы помогать ей громить дунайских болгар.] Осматривая пленных, его воевода Добрыня обратил внимание князя на то, что все болгарские пленники в сапогах. Отсюда воевода сделал вывод, что болгары не будут платить дани, и предложил искать «лапотников». Сапоги – это признак известной высоты культуры. Добрыня понял, что несмотря на то, что разбить болгар в бою удалось, включить их в состав своих поданных не удастся.

Борис Д. Греков, *Киевская Русь*, Москва-Ленинград ²1953, с. 471-472

Не ясен вопрос на каких болгар ходил Владимир походом: на волжским или на болгарским. В пользу первых свидетельствует древняя „Память и похвала Владимиру“, где говорится о походе Владимира на „серебрянных“ (т. е. волжских) болгар. Однако упоминание двойного пути – в лодьях и „на коних“ – как будто бы свидетельствует скорее о походе против дунайских болгар (итти в лодьях на волжских болгар было нельзя). Такой же двойной путь в дунайскою Болгарию отмечен летописью и в описании княжения Святослава Игоревича (ср. совет ему Свенельда: „пойди, княже, на коних около“). В. Н. Татищев говорит о походе Владимира на болгар „и сербы“, что возможно только при том предположении, что поход был направлен против болгар дунайских. Однако „сербы“ – явная описка источника Татищева из непонятных „серебрянных“. Кроме того, все поздние летописи единогласно говорят о походе на волжских болгар. В Никоновской летописи сказано: „иде Володимер на болгары низовския“ (т. е. волжские), то же в Русском хронографе. В Воскресенской летописи болгары разъяснены: „иже на Волзе“. Обстоятельную аргументацию в защиту мнения, что Владимир ходил именно на волжских болгар см.: Б. Д. Греков, *Волжские болгары в IX-X вв.* (Исторические записки, № 14, 1945, с. 13-14). Вес рассказ – явно фольклорного происхождения. Слова Добрыни „пойдем искат лапотников“ как будто бы указывает на то, что рассказ этот имел и какое-то продолжение. Возможно было несколько устных, народных рассказов о походах Владимира с „ум“ (дядей) его Добрынею.“

Д. Лихачов, бележки към текста в *Повесть временных лет*, подготовка текста Д. С. Лихачева, под редакцией В. П. Адриановой-Перетц, ч. II, Москва-Ленинград 1950, с. 328-329, бел. към с. 59 от ч. I.

Для охраны границ Владимир должен был выступать против ятвигов, обитавших на Среднем Немане [*³ *Лаврентьевская летопись* под 983 г.] С двойным походом на вятичей, очевидно, были связаны военные действия против волжских болгар. По сообщению летописи, поход этот, в котором участвовал вспомогательный конный отряд торков, закончился победой Владимира [*⁴ Там же, под 985 г.; Б. Д. Греков, *Киевская Русь*, Москва 1949, стр. 466]. Об этом походе упоминается в «*Похвале Владимиру*» [*⁵ „Записки императорской Академии наук“, сер. 8, т. I, № 6, 1897, стр. 6, 31], в которой болгарам дан эпитет «серебрянные». В рукописи, использованной Татищевым, это слово подверглось порче, и потому Татищев считает, что Владимир воевал с болгарами и сербами. Отсюда предположение Соловьева, что Владимир совершал поход в Дунайскою Болгарию [*¹ С. М. Соловьев, *История России*, т. I, Изд. 6-е, 1883, стр. 166-167]. Это предположение принял и Ф. И. Успенский [*² ЖМНП, ч. 232, апрель 1884, стр. 293], пытавшийся его обосновать ссылкой на Льва Дьякона, где говорится о «скифском мече» (μάχαιρα σκυθικ) от которого едва не погиб в сражении при Сардике 17 08 986 г. Лев Дьякон [*³ Leonis Diaconi, ed. Bonn, p. 173].

М. В. Левченко, *Крещение Руси при Владимире (Очерки по истории русско-византийских отношений)*, Москва 1956, с. 343-344)

МБ АЧ: Понятието *болгары нижние* или *болгари низовские* [*Льтописный свод 1497 и 1518; Никоновская летопись*] не може да се отнася към волжските българи, както твърди Лихачов [*Повесть временных лет*, ч. II, Москва-Ленинград 1950, с. 328-329, бел. към с. 59 от т. I] – това определение противоречи на здравата мисъл: до Дунавска България се пътува на юг, надолу по течението на реките Днепър и Буг; Волжска България се намира в горното течение на Волга; нататък не се върви надолу, а нагоре, на североизток, като се минава през хълмиста местност. По въпроса кое е горе и кое долу виж Е. Е. Голубинский, *История Русской церкви*, I, 1, Москва ³1901 (Репринт Den Haag 1969, с. 167, бел. 1, с посочване на доказателства от Ипатьевская летопись, ПСРЛ, II, с. 87, 253 и 259: „Дунайские болгары были внизу от Киева, какъ Киевъ внизу отъ Новгорода и Смоленска“, а също и с пояснението, че през X век не е било възможно да се преведе конница по брега на Волга, понеже той бил обрасъл с вековни гори.). С. М. Соловьев, *История России с древнейших времен (Сочинения, I)*, Москва 1988, с. 309, бел. 264) дава друго обяснение на понятието, като приема, че то е вмъкнато в текста много по-късно, в Северна Русия, за чието население по това време други българи, освен волжските, не са познати.

От известията за всички останали походи на Владимир, сведението за похода му срещу българите се отличава по това, че единствено при него се говори за придвижването на една част от руската войска по вода (също както при руските походи през IX, X и XI век срещу Византия), но заедно с нея се е придвижвал и един, очевидно значителен по численост, конен отряд от наемници – т. нар. „торки“. Интересно е и че в известието на летописа, но и в съответния текст от *Паметъ и похвала князю Владимиру*, не се споменава нито дума за получен данък и изобщо за плячка след сключването на мирния договор с българите, а се казва само: И приде Володимеръ Киеву. А кой ще плати разноските по похода и преди всичко заплатата на наемниците?

Твърдението, че България била заета във войната си с Византия и нямала възможност да се занимава с мисионарска дейност в Русия, което среща често при руските автори [напр. Голубински], не отговаря на истината. С битката при Лариса в 983 г. България включва в пределите си цяла Тесалия, до 985 г. всички завладени от гърците през 971 г. български източни области вече са присъединени отново към българската държава, а на 17 август 986 година става решителното поражение на византийската войска при Ихтиман, чиито остатъци българите преследват до Цариград и създават най-критичното положение в историята на Византия, чията императорска власт е застрашена и от бунта на Варда Фока. Следващото десетилетие до коронясването на Самуил 996 г. е епохата на най-голяма военна и политическа мощ на българската държава, когато в нейните предели са включени не само всички части на Симеоновата държава след мира от 927 г., а и някои области на юг и югозапад, включително голяма част от Епир с Никопол и Драч, както и цяла Тесалия, които преди това не са влизали в българските граници. За целия този период не може да се говори и за изтощение и опустошение на Охридска България, понеже походите на Самуил са водени изключително извън нейните граници.

Макар и много кратък, текстът на Йоакимовския летопис явно предава по-точно смисъла на описаното събитие, отколкото обширната му версия с очевидно по-късно интерполирания разказ за Добриня и пленниците, вмъкнат за да не се говори нищо за кръщението, за което на pewno е ставало дума в първоначалната версия, както и за български пратеници, посетили Киев непосредствено след това. Твърде вероятно в първоначалната версия е бил споменат текстът на клетвата за вечен мир между двата народа, която поради другите подробности в разказа остава на заден план – а тъкмо тази е била целта на интерполатора: не да направи разказа си по-жив, а да отвлече вниманието на читателя, като по този начин скрие известни подробности. Причината, че противобългарската цензура не е изхвърлила този разказ от текста на летописа, а само го е съкратила от най-важните му подробности, които ще доведат след това до разказа за покръстването, е в подчертаването на „победата“ на Владимир над българите. За такава победа и изобщо за война между българи и руси, нямаме никакви други данни от историческите извори. Въпреки това може да се предположи, че е имало някакъв поход на Владимир към България – подмамен от спомена за Светославовите походи и за богатата южна земя, напълно естествено е той да се е отправил нататък. Срещата между българи и руси обаче, ако се приеме разказът в летописа за правдоподобен, е завършила с побратимяване между двата народа, закрепено с една клетва, останала в сила повече от хиляда години. Но което е и не по-малко важно, тази среща укрепва отново връзките между двата народа, прекъснати след печалния край на Светославовия поход, който в действителност се е състоял само 16 години по-рано. И тъкмо в резултат на тази среща трябва да са се състояли преговорите за покръстване на руския народ, с последвалото ги покръстване на Владимир и царския двор. Предавайки мнението на Греков, Лихачов не казва нито дума за това, че не само Татищев, а и повечето руски историци още от миналия век приемат тезата, че в случая се говори за дунавските българи – в този смисъл виж обширния екскурс по този въпрос при С. М. Соловьев, *История России с древнейших времен (Сочинения, I, Москва 1988, с. 309, бел. 264)*; виж също Е. Е. Голубинский, *История Русской церкви, I, I, Москва 1901 (Репринт Den Haag 1969, с. 167, бел. 1)*; А. А. Шахматовъ, *Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ летописныхъ сводахъ, С.-Петербургъ 1908, с. 175*. Аргументът в полза на волжките българи, който Лихачов посочва в текста на *„Паметъ и похвала Владимиру“*, също не е предаден коректно – наистина в четири от петте запазени стари преписи на това литературно произведение се говори за „серебряных болгар“, но тъкмо в най-стария и същевременно най-точния от преписите, ръкописа в Академичната библиотека, на това място се чете „Сербяни и Болгары“ [виж Е. Е. Голубинский, *История Русской церкви, I, I, Москва 1901 (Репринт Den Haag 1969, с. 244, бел. 1)*; По същия начин е предадено това събитие и при Maciej Strykowski, *Kronika polska, litewska, ĩtydska i wszystkiej rusi, Warszawa 1846, с. 126*]. Следователно копистите на другите четири преписа не са познавали именно понятието сербями-сърби, заменяйки го с думата *серебряные* – междувпрочем освен в тези четири ръкописа, понятието *серебряные болгары* не се среща никъде в литературата, а когато се говори за волжки българи, за тях се употребява и прилагателното *черные*—черни. Много характерно за тезата на Лихачов е омаловажаването доказателствената стойност на разказа в руския летопис, представяйки го като някаква заемка от фолклора („вес разказ – явно фолклорного происхождения“), като по такъв начин показва, че не желае да се занимава с повдигнатите от него въпроси. Затова пък редица от най-забележителните руски изследователи, историци, богослови и филолози, посвещават тъкмо на този кратък разказ и на въпросите, които той засяга, десетки страници, като го поставят в центъра на цялата дискусия относно покръстването на русите.

Макар и тези, според Лихачов, „фолклорни заемки“ да ни се дават тук в силно осакатен вид, след сравняването на различните версии на летописите цялата история ще ни се представи приблизително в следния вид: Владимир, с вуйчо си Добрыня и с войска от пехотинци и конници се отправя на поход срещу Дунавска България. Достигнал до българските граници той иска от българите „дължимия му данък“, но среща отпор с твърдението, че данък ще му бъде даден, „когато камъкът изплува от водата, а хмелът потъне“. При последвалата военна схватка на Владимир се отдава да залови пленници, чието въоръжение и оборудване прави потресаващо впечатление на вуйчо му: „Видях пленниците – всички са с ботуши! Какъв ти данък ще вземем от тях – дай по-добре да потърсим някои цървуланковци и от тях да поискаме данък!“ След този неблагоприятен опит да вземе данък, Владимир, също силно впечатлен от високия жизнен стандарт на враговете си, решава да сключи договор за вечен мир и вечна дружба с тях, закрепявайки го с клетвата „докато камъкът не изплува от водата и хмелът не потъне, между двата народа да бъде мир“. Това побратимяване ще стане и повод за изпращането на българска делегация в Киев и на руска делегация в България, с цел укрепване връзките на двата народа и привличането на русите към християнството. Но преди това изглежда, че става нещо, за което руският летопис, тъй както е стигнал до нас, не споменава нито дума.

При четенето на летописните сведения за война между българите и русите читателят ще постави неминуемо един въпрос: Защо никъде в другите писмени извори не става дума за такава война? – Отговорът е много ясен и точен: Не само, че имаме твърде достоверни сведения от един писмен извор за такава война, но и този извор представлява разказ на очевидец, комуто не може да не повярваме и то не само поради неговия авторитет, а и понеже в дадения случай той не скрива истината, поставяща византийската страна в твърде неизгодна за нея светлина. Само че според този разказ изглежда събитията да са протекли *малко* по-различно, отколкото ни ги предава руският летопис, или по-точно неговата цензурирана версия – тази *малка* разлика напомня за известния арменски анекдот за Гарабед, който бил спечелил милиона от лотарията. Въпросният разказ е от византийския историк Лъв Дякон, който придружава Василий II по време на похода срещу българите през юли/август 986 година, т. е. същата година, за която ни разказват руските летописи и която по руското и по българското летописание е започнала през септември 985 и завършва през август 986 година. При този си поход срещу „мизийците“, както повечето гръцки автори наричат българите, византийската войска претърпява на 17 август 986 при Ихтиман съкрушително поражение, като загубва цялата си конница и обоза, а Лъв Дякон за малко избягва смъртта от „скитски“, т. е. руски меч – също според гръцката терминология. А Лъв Дякон най-добре е можел да знае какъв войник е бил на среща му – мизиец или скит! Всъщност пръв обръща внимание на тази дребна подробност бележитият руски византолог Фьодор Иванович Успенски в рецензията си на книгата на Барон В. Р. Розень, *Императоръ Василий Болгаробойца. Извлеченія изъ летописи Яхъи Антиохійскаго* в Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, ССXXXII/1884, април, с. 294-295 и то още преди почти 120 години, като свързва това събитие с разказа в руските летописи. Тази негова забележка остава без коментари и в руската, и в българската историографии, неизвестна за повечето историци. Ако се съгласим с Ф. И. Успенски за едно такова тълкуване на събитията и по-точно на войната, водена от Владимир на Балканите, а имаме всички основания да го приемем, става ясно от кого и с каква цел разказът в руските летописи е бил манипулиран и съдържанието му – коренно променено.

„Когато шайката съзаклятници на Варда Склир беше напълно разпръсната, император Василий тръгна в поход срещу **мизите**, като събра войските си, защото тяхната дързост и жестокост, дъхаща убийство, застрашаваше ромейската държава. Те безопасно ограбваха македонската земя и избиваха поголовно всички. Затова, ръководен по-скоро от буен гняв, отколкото от благоразумие, той бързаше да ги смаже с едно нападение. По злата воля на съдбата обаче, той се излъга в своите надежди. След като премина тесните и стръмни пътеки, императорът стигна до Сердика, която **скитите** обикновено наричат Тралица. Там построи военен лагер и обгради града. Държа го обсаден в продължение на двадесет дни, но не можа да направи нищо, понеже войската се беше отдала на леност и безделие поради неспособността на военачалниците. Най-напред, когато войниците бяха излезли от стана за сено и фураж, мизите ги нападнаха от засада, извършиха голяма сеч и отвлъкоха много впрегатни животни и коне. След това също стенобойните и другите машини не свършиха никаква работа поради неопитността на онези, които ги бяха доближили до стените, и неприятелите ги изгориха. Същевременно войската страдаше от недостиг на храни, тъй като донесените припаси бяха изразходвани поради неумерената и прекалена употреба. Ето защо императорът се приготви за път и тръгна с войската за Константинопол. След като пътува цял ден, той се разположи на лагер в едно гористо място и даде почивка на войниците. През нощта, още преди да беше преминала първата нощна стража, от източната страна на лагера внезапно се появи една грамадна звезда, и като освети палатките с обилна светлина, падна на западната част до самия окоп, пръсна се на много искри и угасна. Падането на звездата предричаше унищожаването на войската, което стана по-късно – защото подобно явление, където и да се случи, предвещава гибел за всичко наоколо. Явно доказателство за това е падналата върху троянската войска звезда, когато Пандар се прицелва с лък в Менелай. Същият този ден троянската войска била принудена от ахейците да бяга безславно. И при ромейските войни всеки, който проследи историята, би открил, че това често е ставало, и че погинала войската там, където се случвало това явление. Ние знаем и сами, че подобна звезда падна върху дома на проедър Василий; не мина много време

и той напусна този свят, а имотът му беше предаден на грабеж и изземване. Но стига толкова за появяването на звездата. На друга сен войската преминаваше през една гориста и пълна с пропасти долина. Едва я беше преминала, достигна до стръмни и трудно проходими места, където мизите нападнаха ромеите и като избиха голям брой войници, взеха царската палатка със съкровището и разграбиха целия военен обоз. Там бях и аз, разказвачът на това бедствие, като имах нещастieto да придружавам императора в качеството си на дякон. Тогава остана малко „да се подхлъзнат нозете ми“ и аз да стана жертва на **скитски** меч, ако Божието провидение не ме беше избавило от опасността, като ми внуши да препушна с коня си бързо и да премина стръмните склонове, преди да бъдат завзети от неприятеля, и бързо да стигна до върха на планината. Оцелелата войска едва се измъкна от преследването на мизите в непроходимите планини и като загуби почти цялата си конница и обоза, който караше със себе си, се завърна в ромейските предели.“

Leonis Diaconi Caloensis Historiae libri decem, e recensione C. V. Nasii, Bonnae 1828, X, с. 171-172; ГИБИ V/ 1964, с. 274-276.

„Общая оцѣнка извѣстію Яхъи о поражениі Болгарами византийскаго войска при Сардикѣ-Срѣдце (Абарія) в десятомъ году царствованія Василия (разбираемое нами мѣсто о комитопулѣ находится въ связи съ этимъ извѣстіемъ) сдѣлана уже тѣмъ ученымъ, которому посчастливилось открыть для русской науки Ал-Макина, пользовавшегося Яхъей. [МБ: Василий Григорьевичъ Васильевскій, *Къ исторіи 976-986 годов. Изъ Ал-Макина и Иоанна Геометра* (Труды, С.-Петербург II, 1/1909, с. 56-124)] Будучи поставлено, согласно точнымъ хронологическимъ указаніямъ арабскихъ писателей, между событіями 986 года, это извѣстіе дало профессору Васильевскому точку отправленія для новой теоріи руско-византийскихъ отношеній въ 987-989 гг., чѣмъ авторитетъ арабскаго писателя утверждень уже на весьма прочныхъ основаніяхъ. Позволяем себѣ въ этомъ отношенія сдѣлать несколько дополненій къ прекраснымъ соображеніямъ нашего историка. Не можетъ быть теперь сомнѣнія, что разказанное Львомъ Діакономъ дѣло въ 10-й книгѣ, гл. 8 (Вопн, 171-173) есть то самое поражение Грековъ, о которомъ свидѣтельствуетъ Яхъя въ изучаемомъ нами мѣстѣ (Баронъ Розень, стр. 20 и примѣч. 143, 145). Професоръ Васильевскій, тщательно изучившій Льва Діакона, не могъ не замѣтить, что Русскіе у этого писателя упоминаются или подъ именемъ Руси, или подъ именемъ Скивовъ, и что именно такъ называетъ онъ Святослава и пришедшее съ нимъ войско. Напримѣръ: ἀποκρίσεις τοῦ Σκύθου δεζόμενος (разумѣется Святославъ, а Русь тутъ же названа Тавроскиѳы – с. 110-111); сравн. с. 129, 132, 134; ῥῶς δὲ καὶ αὐτοὶ πρὸς τοῦ σφῶν παρακροτούμενοι στρατηγῶδ (Σφέγκελος δὲ ἦν οὗτος, ὁ τρίτην ἔχων τιμὴν παρὰ Σκύθαις — с. 135) Скиѳы=Тавроскиѳы=Русскіе (с. 137); то же самое на стр. 139. Правда, нельзя считать вездѣ выдержанною терминологию Льва Діакона, такъ какъ и про Симеона, вождя Мисійцевъ (Болгарь), отъ говорить: εἰς ἀπόνοϊαν τε τὴν Σκυθικὴν καὶ συνήθη ἐπαρθεῖς (с. 123); но все же слѣдуетъ признать, что обычно Левъ Діаконъ подъ Скиѳами разумѣетъ Русскихъ, и что прилагая термин „скиѳскій“ къ Болгарамъ, онъ опредѣляетъ имъ не этнографическое свойство, а нѣкоторыя общія у Болгаръ съ Русскими качества. Если присоединить сюда наблюденія надъ употребленіемъ словъ „Скиѳъ“ и „скиѳскій“ у другаго писателя того же времени, I. Геометра, то окажутся очень серьезныя основанія къ тому, чтобы не уступать безъ уважительныхъ причинъ толкованіе слова „скиѳскій“ въ пользу болгарской, а не въ пользу русской народности.

Професоръ Васильевскій поступилъ безъ борьбы двумя такими мѣстами въ описаніи у Льва Діакона дѣла при Срѣдцѣ 986 года. Пусть первое мѣсто: τὴν Σαρικὴν ἦν καὶ Τράλιτζαν ἢ Σκυθικὴ συνήθεια κέκληκεν – толкуется въ значеніи болгарскаго языка въ тѣсномъ смыслѣ, хотя это не будетъ исключать и болѣе широкаго толкованія въ смыслѣ русскаго языка, подобно тому, какъ ἢ ἀπόνοϊα Σκυθικὴ съ такимъ же правомъ можетъ быть переведено скиѳская, какъ и русская дерзость или безразсудство: сравн. ἀπόνοϊα βαρβαρικὴ у Льва Діакова, р. 106, въ приложеніи къ Святославу. Но нельзя съ тою же легкостью поступить другимъ мѣстомъ: καὶ μάχαιρας Σκυθικῆς γέγονα παρανάλωμα (р. 173). Мы тѣмъ болѣе должны дорожить этими словами, что они составляютъ свидѣтельство очевидца. „Тамъ былъ и я, описывающій это несчастное дѣло“, сопутствуя императору и исполняя при немъ службу діакона: и мнѣ не оставалось почти исхода, и я сдѣлался бы жертвою меча скиѳскаго, если бы нѣкоторое божественное попеченіе не извело меня изъ самой опасности“. Мы не думаемъ, чтобы Левъ Діаконъ случайно употребилъ здѣсь выраженіе „скиѳскій меч“, или чтобы μάχαιρα, какъ и συνήθεια, съ одинакимъ удобствомъ могли имѣть при себѣ опредѣленіе скиѳскій, то-есть, болгарскій или русскій. Нѣтъ, эти слова могутъ указывать на дѣйствительный фактъ участія Русскихъ въ византийско-болгарской войнѣ 986 года.

Если о присутствіи Русскихъ въ Болгаріи, то-есть, именно князя Владиміра, можно предполагать, на основаніи извѣстія Льва Діакона, то выступаетъ весьма интересный вопросъ о приведеніи въ связь этого довольно неожиданнаго намека съ русскою лѣтописью. Подъ 985 годомъ въ лѣтописи (*Лѣтопись по Лаврентьевскому списку*, изданіе археографической коммисіи, стр. 82) находится слѣдующее извѣстіе: „Иде Володимерь на Болгары съ Добрынею, съ уемъ своимъ, въ лодыяхъ, а Торьки берегомъ приведе на конихъ. И побѣди Болгары“. Извѣстно, что русскіе историки, начиная съ Карамзина, относятъ это извѣстіе къ Камскимъ и Волжскимъ Болгарамъ, основаясь на прибавкѣ въ нѣкоторыхъ спискахъ при имени Болгарь: „низовскіе“ или „иже по Волгѣ“ (Карамзинъ I, прим. 436). Съ точки зрѣнія исторіи походовъ князя Владиміра, по нашему мнѣнію, натуральнѣе здѣсь видѣть Балканскихъ Болгаръ, предпочтеніе же въ пользу Камскихъ можно объяснить только тѣмъ, что вообще мы слишкомъ еще мало выяснили исторію X вѣка. Не говоря уже о томъ, что Владиміръ прославился именно походами на западъ и на юг (Червенскіе города, Корсунь), очень трудно представлять себѣ въ X вѣкѣ плывущій по Вольгѣ русскій флотъ, сопрово-

жаемый по берегамъ конными наемными войсками. И прибавка о носящихъ сапоги, въ противоположность къ лапотникамъ, скорѣе можетъ имѣть приложеніе къ греко-славянскому населенію на Дунаѣ, чѣмъ къ камскимъ Болгарамъ. По всей вѣроятности, на чтеніе приведеннаго мѣста лѣтописи имѣла значительное вліяніе приводимая подъ слѣдующимъ годомъ легенда о посольствѣ въ Кіевъ волжскихъ Болгаръ.

Такъ или иначе, но едва ли не слѣдуетъ возвратиться въ толкованіи этого мѣста къ тексту Татищева (*Исторія Россійская*, кн. II, стр. 63): „Владиміръ, собравъ воинство великое, и Добрыню вѣя своего призвавъ, съ Новгородцы пошелъ на Болгары и Сербы въ лодіяхъ по Днѣпру, а конныя войска Русскія, Торковъ, Воляннъ и Червенкихъ послалъ прямо въ землю болгарскую, объявить имъ многія ихъ нарушенія прежнихъ отца его и брата договоровъ, и причиненныя подданнымъ его обиды, требуя отъ нихъ награжденія“... Этотъ взглядъ находитъ себѣ оправданіе въ открытой преосвященнымъ Макаріемъ „*Похвалъ монаха Іакова*“: „и Ятвягы взя, и сребренныя (Сербы и) Болгары побѣди“.

Впослѣдствіи мы надѣемся подробнѣе изложить свой взглядъ на русско-болгарскія и византійскія отношенія конца X вѣка, а теперь ограничимся краткимъ замечаніемъ. Союзъ Никифора Фоки съ княземъ Святославомъ могъ имѣть для Византіи роковое значеніе, ибо Русскіе скоро поняли свои интересы на Дунаѣ и обратились въ союзниковъ Болгаръ противъ Грековъ. Сначала они были на сторонѣ старой династіи болгарскихъ царѣй, а потомъ послѣ Святослава поддерживали национальное славянское движеніе и боролись въ союзѣ съ комитопулами противъ Грековъ и партіи сыновей Петра Симеоновича: этимъ положеніемъ дѣль мы объясняемъ извѣстіе Татищева о войнѣ Владиміра съ Болгарами. Но событія 988-989 годовъ круто измѣнили политику русскихъ князей. Принятіе Русью христіанства отъ Грековъ, а не отъ Болгаръ сопровождалось величайшими послѣдствіями ходъ событій въ юго-восточной Европѣ. Между прочимъ, оно доставило преобладаніе греческому элементу на Балканскомъ полуостровѣ и было причиной утраты политической роли Россіи на югѣ. Византійская политика достигла того, что съ 989 года Русь изъ страшилища Грековъ обратилась въ защитницу и помощницу ихъ на востокѣ и западѣ и дала возможность царю Василию круто расправиться съ Болгарами. Съ этой точки зрѣнія пересмотръ извѣстій о русско-болгарскихъ отношеніяхъ является вопросомъ глубокой важности въ русской исторической наукѣ. Тою ролью, которую Русь играла въ болгарско-византійскихъ отношеніяхъ, объясняется до нѣкоторой степени сказаніе лѣтописи о предложеніяхъ вѣры: Греки, равно какъ Болгаре разныхъ политическихъ партій, имѣли интересъ именно въ 986-987 году домогаться посредствомъ посольствъ соглашенія с Кіевомъ. Но это пока отдаленные выводы. Ближайшій же состоитъ въ томъ, что византійская и русская лѣтопись можетъ оправдать участіе князя Владиміра въ войнѣ Болгаръ с Греками въ 986 году.

Императоръ Василій Болгаробойца. Извлеченія изъ лѣтописи Яхъи Антиохійскаго. Издалъ, перевелъ и объяснилъ Барон В. Р. Розенъ, С.-Петербургъ 1883. Рецензія Феодора Успенскаго в Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, ССXXXII/1884, апрель, с. 293-296)

МБ: Обещаніе на проф. Успенски да се върне по-късно пак на този въпрос остава открито. Въ втория том на неговата История на византійската империя, който излиза в пълния си вид едва през 1997 г., липсва една печатна кола, в която авторът трябва да е разглеждал именно тези събития, и чиято коректура, заедно с ръкописа са били „загубени“ през 20-те години. И тъкмо в годините, последвали издаването на неговата рецензия за труда на Барон Розен, Успенски е имал достатъчно възможност да обмисли този въпрос – чак до началото на Първата световна война той е директор на Руския Археологически институт в Константинопол, а че интересът му към българската история по това време не само че не намалява, а се увеличава, говорят публикациите му за България и извършените изследвания на ръководения от него институт, включително при разкопките в Плиска, а и специално при проучванията на плочата с имената на родителите на Самуил, намерена при Преспанското езеро. Поместената от редакторите на втория том от Историята на Византия реч на Ф. И. Успенски за отношенията между Русия и Византия през X век, произнесена още през 1888 г., не може да запълни пропуска от „загубения“ текст, тъй като отговаря на един твърде ранен стадий от проучванията на автора. За изясняването на този въпрос, за което Успенски тогава се изказва твърде песимистично (вж. съответния цитат малко по-долу), ние имаме вече надеждни данни, които хвърлят достатъчно светлина, за да си го обясним.

„Я не имел притязания совершенно рассеять туманъ, покрывающий наши отношенія к Византіи при Владиміре Святомъ. На событіяхъ 988 и 989 гг. все еще лежит печать тайны, которую едва ли в состояніи раскрытъ историкъ при настоящихъ научныхъ средствахъ. Потребовалась бы немалая доля воображенія и поэтического чутья, чтобы облечь в реальные образы те указанія и намеки, которые пробегаютъ кое-гдѣ какъ тени.“ [Ф. И. Успенский, *Исторія Византійской имперіи*, том II, Москва 1997, с. 411]

„[...] Обследование хранящихся в Архиве [Архив АН СССР в Ленинграде] материаловъ показало, что корректурные листы второй части II тома [Истории Византійской имперіи Ф. И. Успенскаго] поступили в Архив не в полномъ видѣ. [...] На основаніи этихъ рукописей и оглавленія II тома можно установить, что ненапечатанная вторая часть второго тома в полномъ видѣ восстановлена быть не можетъ; нехватаетъ одного печатного листа, а именно: стр. 921-925 из 21-й главы («Первые годы царствованія Василия. Бунтъ Варды Склиры. Начало войны с Болгаріей») и стр. 926-936 из 22-й главы («Русь, и Византия в концѣ X века»). Поиски недостающихъ страницъ производились тщательно и долгое время, и къ моменту составленія настоящаго предисловія надо считать установленнымъ, что эти страницы утеряны.“ [...]

Из написаното от Н. С. Лебедевъ предисловіе към първото издание на том III от *Исторія Византійской имперіи* на Ф. И. Успенский, Издательство АН СССР, Москва-Ленинград 1948, с. 6.

МБ АЧ По време на издаването на том втори от *Историята* на Успенски) Архивната комисия се ръководи от Борис Греков, който след спирането на изданието прави голям скок в кариерата си като ръководител на реформите в историографията на СССР в Москва и тава славен съветник на Сталин до смъртта му

§ 8. С Владимиромъ, повидимому, повторицась исторія его отца – Святослава: начавъ съ рѣзкаго разрыва со всякой христіанской политики и партіей, онъ кончаецъ поворотомъ въ сторону установленія въ своей державѣ новой вѣры и іерархіи при первомъ благопріятномъ оборотѣ международныхъ отношеній, съ тою разницею противъ Святослава, что доводитъ это дѣло до конца, разрѣшивъ всѣ трудности вопроса установленія церковной іерархіи далеко не блестящимъ образомъ.

Въ Печерскомъ сводѣ 1073 г. подъ 6493 годомъ сообщалось о походѣ Владиміра на болгаръ. Какихъ болгаръ разумѣлъ здѣсь лѣтописецъ, – не ясно. Ряд ученыхъ [*² Голуб. I, 167; Усп. ЖПНПр, 294-295; И. Линниченко, *Современное состояніе вопроса объ обстоятельствахъ крещенія Руси* (Труды Кіевской Духовной Академіи 1886, декабрь, с. 604); Шахм., *Раз.* 175] видить прямое указаніе на болгаръ дунайскихъ какъ въ обстановкѣ похода (Иде Володимеръ на Българы въ лодияхъ, а Търки берегъмъ приведе на конихъ), такъ и въ замѣчаній Добрыни: „сбглядахъ колодникъ, и суть вси на сапозѣхъ, сим дани, намъ не даяти, поидемъ искать лапотниковъ“. *Память и похвала мниха Іакова*, правда, называетъ серебряныхъ болгаръ, чѣдъ ведеть къ волжскимъ болгарамъ но мѣсто это Памяти и похвалы, какъ указано А. А. Шахматовымъ, основано не на лѣтописи [*¹ *Раз.* 175 МБ – *Защо не цитира Голубински, който обяснява несъответствието в преписите? – Явно, че не е чел внимателно!*], такъ что привлечь его къ рѣшенію вопроса – нельзя.

Если согласиться съ мнѣніемъ, что походъ 6493 г. былъ предпринятъ Владиміромъ на болгаръ дунайскихъ, то возникаетъ вопросъ, чѣдъ руководило Владиміромъ въ этомъ предпріятій? Манила ли Владиміра мечта отца освоить Болгарію и получить ея независимую церковь, – сказать невозможно, но походъ, несомнѣнно, познакомилъ Владиміра съ положеніемъ дѣлъ на Дунаѣ и выяснилъ все то, чѣдъ могло здѣсь интересовать Кіевскаго князя.“

М. Д. Приселковъ, *Очерки по церковно-политической исторіи Кіевской Руси X-XI вв.* (Записки Историко-филологическаго факультета Императорскаго С.-Петербургскаго университета, СХVI, С.-Петербургъ 1913, Reprint The Hague 1966, с. 23-24)

МБ АЧ Че и този разказ от летописа е бил манипулиран, е вѣн от всяко съмнение. След изясняването на въпроса за кои българи тук става дума, се поставя въпроса: каква война е водил Владимир. И защо след като „победил“ българите, вместо да им наложи данъка, за чието събиране се бил отправил в поход, и то със съвсем немалка армия, той сключва мир и договор за „вечна дружба“ и по такъв начин трябва да се върне с празни ръце? За да си изясним това обстоятелство, ще ни окаже значителна помощ разказът за разговора на Владимир с вуйчо му Добрина. Именно вуйчото на Владимир (Владимир е незаконен син на Светослав от прислужницата на Олга, Малыша; за отбелязване са българските имена Малка/ Малыша и Добрин) му обръща внимание, че няма какъв данък да търсят при българите, т. е. че тази война явно ще им струва твърде скъпо, без да има никаква гаранция, че ще я спечелят и затова по-добре да отидат другаде да търсят плячка. А това съвпада и със сведението на Лъв Дякон за руско участие в битката при Ихтиман, която осигурява на България пълното надмощие над Византия до края на хилядолетието, когато Византия ще промени своята политика срещу България и ще потърси други средства, за да я срази.

Йоакимовският летопис ни предава войната на Владимир с „българите“ и последвалите събития в много съкратена версия, която при все това събужда особен интерес, понеже всички тези събития са предадени в тяхната най-тясна връзка и могат да ни покажат поне в известна степен какво е съдържал първоначалният разказ преди да бъде съкратен и съответно манипулиран:

По сем иде Владимир на българзи и, поведѣа ихъ, миръ учини и приахъ крещеніе самъ и сзѣнове его, и всю землю Рускую крести. Царь же болгарский Симионъ присла иерейъ ученъзи и книги довольнъзи. И посла Владимиръ во Царьградъ, ко царю и патриарху просити митрополита. Они же вельми возрадовашася и прислаша митрополита Михаила, мѣжа вельми ученаго и вековознаенаго, болгарина сѣсча, с нимъ 4 епископы и мнози иерен, диаconi и дѣмественики певчїе отъ славянъ. Митрополитъ же, по советѣ Владиміра, посажа епископы по градомъ: в Ростове, Новеградѣ, Владиміре и Белеградѣ. Сии шедше по земли с вельможи и вой Владиміровъзими, учаху людъ и крещачу всюду стами и тѣсѣсчами, колико гдѣ прилучиса, асче людїе невернїи вельми о томъ скорѣваху и роптаху, но отрицатиса воев ради не смеаху.

В. Н. Татищев, *История российская*, том I, Москва 1963, с. 112.

МБ АЧ Както се вижда от този цитат, в първоначалния текст нито е имало „Разказ за изпитването на верите“, нито убеждаване на Владимир от някакъв „философ“ на име „Константин“. Непосредствено след сключването на мира и завръщането на Владимир с войската си в Киев, той приема кръщение. В отговор на молбата му към царя и патриарха (в текста не се казва кой цар и кой патриарх!) бива изпратен митрополит, за когото обаче се казва, че е особено учен и богобоязлив, и че е **истински българин**. Заедно с него пристигат също четирима епископа, много свещеници, дякони и църковни певци, и то славяни. Посочва се в кои градове са изпратени епископи — това са Ростов, Новгород,

Владимир и Белгород. Тези свещенослужители извършват и насилственото покръстването на „стотици и хиляди“ руси, дотогава езичници, които поради това „скърбят и роптаят“, но не смеят да се противопоставят на придружаващите свещениците войници.

Една малко по-обширна версия на летописите изглежда, че е съдържала сведения за някакви пратеници на българския цар, дошли в Киев веднага след сключването на мира и завръщането на Владимир. Дали това е била някаква официална мисия, изпратена от България преди самото покръстване или тя се е състояла именно от църковнослужители, дошли в Киев във връзка с покръстването, след унищожаването на съответния текст от летописа вече не може да се твърди с положителност. Тъкмо този текст със съобщението за въпросната мисия е бил заменен, и то твърде късно, с разказа за изпитването на верите. Преди обаче да бъде съчинен този разказ, на това място е бил вмъкнат текст, съобщаващ, че при Владимир са дошли някакви българи-еретици, които искат да убедят Владимир да приеме тяхната вяра. За същността на вярата им се правят неопределени намеци — т. нар. *Переяславски летописец* (ПСРЛ т. 41, с. 23 сл.) ги нарича волгаре връз вехветевъз еретига. А на въпроса на Владимир в какво се състои тяхната вяра следва обширен отговор с най-фантастични твърдения, предадени от различните версии на руските летописи по твърде сходен начин и с едни и същи подробности. Цялата история с изпитването на верите се включва много по-късно в почти всички версии на руските „летописи“ и това обстоятелство налага както нейното съдържание, така и датировката на свързаните с нея събития да бъдат много внимателно проучени, но въпреки многобройните изследвания в руската и не само руската историография, основните въпроси остават неразрешени. А това са: представители на кои религии идват при Владимир за да му препоръчат своята религия, а също откъде е зает този разказ и кои са неговите автори.

Разказът „Испитание вер“ / Сказание о испытаниі вѣрѣ

А. А. Шахматовъ, *Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ летописныхъ сводахъ*, С.-Петербургъ 1908, с. 557-558, поставя разказа за изпитанието на религиите в т. нар. „Древнѣйшій Кіевскій сводъ 1039 года въ редакціи 1073 года“, с което твърдение днес ние по никакъв начин не можем да се съгласим. Още Голубински обръща внимание на разкази, могли да послужат за образец на автора на летописа (или по-точно на този, който маанипулирал текста с определена политическа цел), вмъквайки в него и разказа за изпитанието на религиите. Един от тях е модифицираният разказ, предшествващ покръстването на българите. Там „философът“ не се казва Константин, а Методий, и е представен като гръцки художник, нарисувал картината на Страшния съд в двореца на българския княз Борис I и с това повлиял решително при убеждаването на българския владетел да приемеме християнството. Този „български“ вариант явно нямащ нищо общо със сведения от български летописи, както предполага Шахматов (пак там), срещаме при Скилица [Ioannis Scylitziae Synopsis historiarum, rec. I. Thurn, Corpus fontium historiae byzantinae, V, Berolini 1973, с. 91⁷⁰⁻⁷⁹], чиято хроника е съставена не по-рано от началото на XII век, но съдържа твърде много интерполации, които говорят за още по-късното му редактиране и превръщане в един вид „официална история“ на Византия, преписвана и допълвана многократно в течение на целия XIII век. Но така също нито разказът за „Българѣя вѣрѣя Боухъм, чѣ“, нито за „Ж, довѣя Козарьсті,“, могат да се датират тъй рано. При първия срещаме редица подробности, които намираме в обвиненията срещу еретици и поклонници на „дявола“ в процесите които изобилстват през XIII и XIV век в западната и източната църкви. По-точно ни се дава обаче времето за съставянето на разказа за еврейските мисионери. На въпроса на Владимир към еврейския мисионер къде е тяхната родина („тояжедесятьземляваша“), последният му отговаря: „въя Иерусал, мИ [...] разъгнИвася Богъяная отъця наша, я, ярасточ, яния по странамъ я Иухърад, янаш, хъ, я предана жьстьземля наша хрест, аномъ“ [Древнѣйшій Кіевскій сводъ 1039 года въ редакціи 1073 года – А. А. Шахматовъ, *Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ летописныхъ сводахъ*, С.-Петербургъ 1908, с. 558] – както обаче е известно, по времето на Владимир Йерусалим е в ръцете на арабите и е завладян от кръстоносците едва в 1099 година; именно тази дата може да ни служи като най-ранния *terminus post quem* за съставянето на разказа за изпитанието на религиите.

Голям брой „учени“ идентифицират безоснователно споменатото в разказа име Бахомед/Бафомед с Мохамед, без да обръщат достатъчно внимание върху особеностите на религията, чиито представители я препоръчват на Владимир и подкрепят своето предположение с факта, че по това време волжките българи вече са приели исляма, макар и тъкмо особеностите на тази „дьявольска“ вяра, нямащи нищо общо с мохамеданството, събуждат отвращение у Владимир. А да се допусне такова непознаване на исляма при тъй оживените търговски връзки е не по-малко невероятно, отколкото непознаването и на християнството, чиито византийски представители трябва да изложат неговата същност пред Владимир. И накрая излагането на Християнското Верую (Символа на вярата) не в неговата православна, а в „полуарианска“ версия, в която Бог—Бог Син—Свети Дух не са единосъщни, а единоподобни — забележително е, че тази „неправославна“ версия в руските летописи ще бъде открита от руските богослови чак в началото на XX век и ще доведе до многобройни и продължителни дискусии сред руските богослови и историци от началото на XX век

ИЗВЕСТИЯ ЗА ПОКРЪСТВАНЕТО

Руските писмени извори, независимо от тяхната доказателствена стойност, свързват по един или по друг начин покръстването на русите, или това, което те разбират под покръстване, с превземането на Херсон (Корсунь). Затова и уточняването на туй събитие зависи в значителна степен от следното:

- 1) Кога е завладян Херсон.
- 2) Какви са били причините за похода на Владимир.

I Завладяването на Херсон — хронология за събитията

Още Присъолоков обръща внимание на едно твърде сериозно противоречие в изворите, засягащо три важни обстоятелства, свързани с покръстването на русите:

а) Преговорите на Василий II с Владимир, в резултат на които русите изпращат един военен отряд в негова помощ, допринесъл решително за потушаването на въстанието на Варда Скляр.

б) Походът на Владимир срещу Херсон, завършил с превземането, разрушаването и пълното ограбване на града.

в) Покръстването на русите, за което някои извори твърдят, че е станало след превземането на Херсон и че е било извършено от гръцки духовници, изпратени от Василий II за изпълнението на някакви договорености с руския княз, които включвали и женитбата му със сестрата на двамата византийски съимператори Василий II и Константин VIII, Анна. Така единственият съвременник, който би могъл да ни даде повече или по-малко надеждни сведения за тези три събития, Лъв Дякон, говори, макар и твърде неохотно и накратко, само за първото от тях – превземането на Херсон. Той счита това събитие за едно от най-големите злополучия, в поредицата от нещастия, сполетели Византия след потушаването на въстанието на Варда Скляр.

[...]яПоѣтъмъжежрѣніиѣпож, вѣяжлѣннѣиѣзъяволѣод, м, рѣяжнѣ[=28] лѣ.яНадрѣгоєяИ[то]япожрѣніиѣяторогома од, ,яная третѣеяКорсоунѣягорѣявзл,янаячетвертоєяИтояцрѣвѣякаменѣястѣяБѣцѣязалож, ,яаянаяпѣтоєяИтояПерѣславѣяя залож, ,яядѣвѣтоєяИтоядѣсѣт, нѣялѣжѣнѣя рѣтолюб, выйяжнѣзъяволѣод, м, рѣяядѣяцрѣвѣяжѣтѣяБѣцѣя яѣя мИніяжвоєго.я [...]яИяИдеявѣяКієвИякнѣзъяволѣод, мерявѣяясмѣоєяИтояпожсѣртнѣящѣяясвоєгояСѣтѣослава,ямѣя, юнаявѣя[=11],явѣяѣя ,с.ѣ.п.ѣ. [=6486] Крѣяяжѣясѣякнѣзъяволѣод, м, рѣявѣя-єя[=10]яИтояпожвѣені, явратѣяясвоєгояИрополка.я[...]яОуспѣяся м, ромѣяящѣя, юлаяжѣяїяднѣ,явѣяИтоя.с.ѣ.ѣ. [=6523]я ѣяяХѣяѣяѣяѣя на[ш, мѣ]я

Молитва князя Володимера [В. И. Срезневскій, *Память и похвала князю Владимиру и его житіе по списку 1494 года*, С.-Петербургъ 1897 (=Записки Императорской Академіи наук, VIII серия, по Историко-филологическому отдѣленію, т. I, № 6, с. 7₂₇-8₈).

Leonis Diaconi Caloensis *Historiae libri decem*, e recensione С. В. Nasii, Bonnae 1828, X, 1, 10, с. 175₆₋₂₀; ГИБИ, V/1964, с. 276: По това време, в началото на август, се появи опашата звезда – нещо божествено, небивало и надвишаващо човешкия разум. Нищо подобно не е виждано в нашия век, и никога преди не се е случвало подобно явление да трае толкова дни подред. Появила се на североизток, кометата се издигала във формата на гигантски кипарис на огромна височина, след това постепенно намалявала размера си и залязвала на юг, пламтяща като силен огън и излъчвала ослепителни, ярки лъчи. Хората я гледали, преизпълнени със страх и ужас. Появила се, както казах, в началото на август, кометата се виждала цели 80 дни, изгрявайки в средата на нощта и светейки го самото утро. Виждайки това непостижимо [за човешкия разум] чудо, императорът [Йоан Цимисхи] питал изучаващите небесните светила какво може да означава такова странно явление. Но тези хора неправилно изтъкували появянето на кометата – не така, както изисквало тяхното изкуство, а съответно желанията на императора: те му обещавали победа над враговете и дълъг живот. Лъжливо предсказание гали също логотета и магистър Симеон и проедръра на Никомидия Стефан – мъже най-знаменити от тогавашните мъдрци. Но появянето на кометата предвещавало не това, което предсказали тези мъже, уваждайки на императора, а пагубни метежи, нахлувания на иноплеменици и гражгански войни, бягство [на населението] от градовете и областите, глад и мор, страшни земетресения и почти пълно унищожение на ромейската държава – всичко онова, което научихме от последвалия ход на събитията.

МБ Тук става дума за кометата, появила се на 3 VIII 975 година и наблюдавана по цялата земя – Pingré, *Cométographie ou Traité historique et théorique des Comètes*, I, Paris 1783, с. 357, 620; John Williams, *Observations of Comets from B. C. 611 to A. D. 1640, extracted from Chinese Annals*, London 1871, с. 55; V. Grumel, *La chronologie (Bibliothèque byzantine, Traité d'études byzantines publié par Paul Lemerle*, I, Paris 1958), с. 472. Тази комета не е същата, която се появява в края на юли 989 и която се идентифицира несъмнено с Халеевата комета, достигнала на 13 август същата година най-близката до земята точка на траекторията си. Лъв Дякон прави тук алузия между последвалите появянето на първата комета нещастия и беди за Византия и очакваните от него нещастия след аналогичното появяване на Халеевата комета, която при това е предизвикала още по-голям ужас всред населението. На първо място между последствията от първата комета са смъртта на Цимисхи и въстанието в завладените от Византия източни области на България, които малко след това се отцепват от империята и присъединяват към западните български земи, останали незавладени от византийците през 972 г., но също така метежите на Варда Скляр и продължилите чак до появянето на новата комета през 989 г. войни с българите, които кулминират с грамадното поражение на Василий II при Ихтиман през 886 г., в което и хронистът е участник.

Появяването на кометата и страшните огнени стълбове, които се показваха нощем на северната част на небето и изпълваха с ужас всички, които ги гледаха, предвещаваха и други бедствия. Те бяха предвестници на завладяването на Херсон от тавроските и завземането на Верия (Бер) от мизите. Освен това кометата, появяваща се на запад след залез слънц и изгряваща всяка вечер, не оставаше в покой на едно място, а изпуцайки светли и ярки лъчи, често менеше мястото си, като се появяваше ту под север, ту под юг. Понякога се местеше по небето и при самото си изгряване, като правеше промяната явно и бързо. Така че ония, които гледаха, се чуеда и плашеха, като мислеха, че странното движение на кометата не води към добър край.

МБ Последното събитие, с което Лъв Дякон завършва своята История (с. 91 от руското издание), е опустошителното земетресение на 25 XII 989 г. (в бел. 72 от руското издание е отбелязано погрешно 26 XII – Лъв споменава изрично, че то е станало в *навечерието* на празника на св. Димитър; точната дата е отбелязана също при V. Grumel, *La chronologie (Bibliothèque byzantine, Traité d'études byzantines publié par Paul Lemerle, I, Paris 1958)*, с. 480). Това земетресение е продължение от поредицата нещастия, сполетели византийската империя. Дори и да е вярно предположението на някои историци, че следващото изречение, с което се твърди, че Василий възстановил в продължение на шест години разрушения при земетресението купол на Св. София, е вмъкнато впоследствие от някои от преписвачите [при това туй сведение се явява в противоречие със сведението на Яхъ, че работите по възстановяването били завършени през 993 г. – Розен, с. 225-226], той нямаше да пропусне да съобщи за едно тъй голямо събитие, като „покръстването“ на Русите и за „голямата политическа победа“ на Василий над тях, ако действително е имало такива – още повече, че за хрониста загубата на Херсон, както и на Верия (Бер) е непоправимо бедствие. От друга страна, византийските извори (Псел и Скилица), в които се съобщава, че руския княз бил женен със сестрата на императорите Анна, не знаят пък нищо нито за завземането на Херсон, нито за покръстването на русите. И двете са значително по-късни, не почиват на непосредствено преживяване, а предават едно и също съобщение, което дори изглежда като вмъкнато от чужда ръка при някой от по-късните преписи на летописите. При това Псел, макар и да говори за военен отряд, пристигнал в помощ на византийците, не знае нищо относно причините за идването на този военен отряд във Византия. Скилица и Зонара говорят, че този военен отряд бил изпратен във връзка с женитбата на руския княз с византийската принцеса, но не знаят нищо за покръстването на русите. Арабско-арменските летописци, които предават също значително по-късно получените от трета или четвърта ръка сведения по този въпрос, добавят от своя страна още някои подробности, чиято надеждност и вероятност будят съмнение. Не може да не се забележи несъответствието в текста на Яхъ между точността, с която предава подробностите по потушаването на бунта на Варда Скляр, за което той единствен от хронистите ни дава и точните дати, и сумарността, с която са предадени съобщенията, отнасящи се за Русия. При това в разказа му още веднага се натрапва едно противоречие в последователността на събитията.....

Нито византийските исторически извори, нито археологическите разкопки потвърждават съобщението в така нар. „Корсунская легенда“, че княз Владимир завзел Херсон за да принуди Василий да му даде сестра си за жена и да го „покръсти“ (?), а след като императорът изпълнил тези му съкровени желания, върнал на византийците Херсон. След завземането на града и разграбването му от Владимир, той повече не може да се съвземе. В този смисъл хипотезата на Анджей Попе, че Владимир опустошил Херсон по поръчка на византийския император Василий II (А. Поппэ, *О причинах похода Владимира Святославича на Корсунь 988-989 гг.* — Вестник Московского университета, сер. История, 1978, № 2, с. 45-58) няма никакви реални основи. Но след потушаването на въстанието на Варда Скляр, което за хрониста е последното щастливо събитие за гърците, до средата на 90-те години нито във външната политика на Византия, нито в нейното вътрешно положение стават никакви благоприятни за тях събития. Първата победа на Василий над българите е в битката при Сперхей в 996 г., при която бива пленен българския цар Симеон-Роман. Тя обаче още съвсем не наклонява везните в полза на Византия; след смъртта на Симеон-Роман, наскоро след пленяването му, Самуил се коронясва за цар и войната продължава още 22 години.

Халеевата комета достига на 13 август 989 г. най-близката точка до земята и е могла да се наблюдава около 20 дни – М. F. Baldet, *Liste générale des comètes de l'origine à 1948 (Annuaire pour l'an 1950 publié par le Bureau des Longitudes.* Библиография на по-старата литература вж. при Venance Grumel, *La chronologie (Bibliothèque byzantine, Traité d'études byzantines publié par Paul Lemerle, I, Paris 1958)*, с. 472. Същата дата се дава и в изчисленията за Халеевата комета при: Pingré, *Cométographie ou Traité historique et théorique des Comètes*, I, Paris 1783, с. 358, 620; E. Biot, *Catalogue des comètes (idem, Connaissance des temps, Paris 1846, с. 23, 35); John Williams, Observations of Comets from B. C. 611 to A. D. 1640, extracted from Chinese Annals, London 1871, с. 55. Ал-Макин, с. 315, сочи датата 8 септември 989 – дали той има предвид същото явление (по това време вече Халеевата комета се е отдалечила), или пък говори за другото природно явление, което Лъв Дякон описва като два огнени стълба, които не могат да бъдат небесно сияние?. Удивително е, че и в издания от 80-те години съветските автори не знаят нищо за Халеевата комета – вж. предговора към руския превод на Лъв Дякон, под редакцията на Г. Г. Литаврин, издаден в 1988 г. Както се вижда от посочената по-горе библиография, достатъчно изчерпателни справочници по този въпрос има още в края на XVIII в., а след излизането на книгата на Грюмел през 1958 г. тя се намира във всяка сериозна библиотека; дори и аз я имам от 20 години насам! За Халеевата комета не знае и А. Поппэ (*О причине...*, 1978), ръководейки се само от съображенията на В. Г. Васильевски (Труды, с. 98-106), почиващи върху хронологичните данни на Яхъ (Розен, 214-218) – тук считам за напълно излишно вече да се спори с други автори, като В. Завитневичъ, *О местѣ и времени крещенія кievлянъ* (Труды Киевской Духовной Академіи, 1888, I, с. 143-144) и Е. Шмурло, *Когда и где крестился Владимиръ Святій* (Записки Русскаго Историческаго общества в Прагѣ, 1/1927, с. 123-124, 143-148).*

Император Василий се убедил, че гърците не са добре разположени към него и тъй като не много време преди това от страната на тавроските пристигнал значителен военен отряд, той го присъединил към друг отряд наемници и отправил срещу разположената от другата страна [на морето] фаланга.

Michel Psellos, *Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976-1077)*, texte établi et traduit par E. Renauld, I, Paris 1926, 1928, с. 9.

[Император Василий] много убеждавал [патриция Делфин, съучастника на бунтовника Варга Фока] да отстъпи [с войската си] от Хризопол [днес Скутари, на отсрещния бряг на Босфора], но не успял да го убеди. Като приготвил през нощта кораби и на тях качил руси, – *понеже той успял да ги повика на помощ и да направи техния княз свой зет, оженвайки го за своята сестра Ана* – той неочаквано се отправил с тях и нападнал враговете, лесно завладял [Хризопол]. (руският текст при Гол. I, 1, с. 252-253).

Ioannis Scylitziae *Synopsis historiarum*, rec. I. Thurn, Corpus fontium historiae byzantinae, V, Berolini 1973, с. 336⁹⁰; 367⁷¹:

Когато Делфин разпънал лагер при Хризопол, внезапно го нападнал императорът с руски войници – *понеже встъпил в родство с руския княз Владимир, получавайки сестра му [за жена]* – и лесно го покорил.

Ioannis Zonarae *Epitome historiarum*, edit. L. Dindorfii, Lipsiae 1871:

Но император Василий, прехвърляйки се с големи сили през Босфора, побегил [бунтовниците водени от брат на Варга Фока, Никифор, и Калокир Делфин] в боя и [а] заловил в плен.

Leonis Diaconi Caloensis Historiae libri decem, e recensione C. V. Nasii, Bonnae 1828, X,9, с. 175; Лев Диакон, *История*, с. 90.

Моя бележка: Текстът при Скилица и Зонара, който съм дал в курсив, ми изглежда твърде вероятно да е вметнат допълнително. Лъв Дякон, единственият съвременник на събитията, а като приближен на Василий възможно и техен свидетел, нищо не пише нито за женитбата на руския княз със сестрата на императора Василий, нито за оказана помощ от голям руски военен отряд. Че такава помощ е оказана, не подлежи на съмнение, но Лъв Дякон изглежда е имал доста важни причини да я премълчи, както обикновено премълчава или омаловажава всички безславни за византийците събития.

Във връзка с руския отряд и неговата численост са правени и продължават да се правят много спекулации. Твърдението че руският отряд наброявал 6000 войници [Поплэ 1978, с. 46] е явно многократно завишено. И Зонара, и Скилица, следвайки един и същ източник, отбелязват, че причината за победата е внезапността и изненадата от нападението на Василий, който прехвърлил през нощта с кораби руските войници. Каква трябва да е била флотата, усияла да прехвърли през нощта незабележимо 6000 войници? Такава армия не може да побере дори един съвременен военен кораб с водоизместимост от 100000 бруто-регистър-тона!

И Варга Фока открито се разбунтувал, и се самопровъзгласил за цар на 14 септември 987 година, сряга, Кръстовген, и завладял страната на гърците го Дорилея, чак го брега на морето, и стигнала войската му го Хризопол. И бунтът му станал опасен, и император Василий бил много загрижен от силата на неговите войски му и от победите му. И се изчерпали богатствата на императора, и нуждата го побудила да изпрати посланици при великия княз на русите – а те са негови врагове – да ги моли за помощ при сегашното му [бедствено] положение. И този се съгласил [да му помогне]. И сключили договор за сватосване, и великият княз на русите се оженил за сестрата на император Василий, след като същият му поставил за условие той да се покръсти и целият народ на страната му. А народът му е многочислен, но не се подчинява под един (религиозен) закон и не вярва в една религия. И изпратил при него по-късно император Василий митрополити и епископи, и те покръстили великия княз и всички, които са в земите му. И изпратил при него сестра си, и тя построила много църкви в страната на русите. И след като обстоятелствата по сватбата били уредени, дошли и руските отряди и се присъединили към византийските отряди, които император Василий имал на разположение. Тогава те сплотени нападнали Варга Фока по суша и по вода го Хризопол и победили войските му. И завзел император Василий цялото крайбрежие и пленил всички кораби, които били в ръцете на Фока.

Императоръ Василий Болгаробойца. Извлечения из летописи Яхъи Антиохійскаго. Издавъ, перевелъ и объяснилъ Барон В. Р. Розенъ (Приложение къ XLIV тому Записокъ Императорской Академіи наукъ, № 1, С.-Петербургъ 1883, с. 23-25); Peter Kawerau, *Arabische Quellen zur Christianisierung Russlands*, Wiesbaden 1967 (=Osteuropastudien des Landes Hessen, Reihe II. Marburger Abhandlungen zur Geschichte und Kultur Osteuropas, VII.,16-18).

И въ ты дни бѣасть црѣ два въ Цриградѣ: Константинъ и Василии. И посла к нимъ Володимиръ, проса оу нѣ сестры ѡ женитиса, да са бы волма на крѣтианькыи законъ направилъ.

В. И. Срезневский, *Память и похвала князю Владимиру и его житіе по списку 1494 года*, С.-Петербургъ 1897 (=Записки Императорской Академіи наук, VIII серия, по Историко-филологическому отдѣленію, т. I, № 6, с. 7₅₋₈).

МБ Първо, Владимир отправя молбата си към Василий и Константин да му дадат сестра си за жена чак след превземането на Херсон. Второ, в тази молба той не иска да бъде покръстен, а да бъде насочен да следва по-добре християнския закон, от което би трябвало да се разбира, че той преди това е бил вече покръстен, но не е следвал както трябва християнския закон.

Ияпож, вежкнязьявлад, м, рьяпожвя2Имяжрыщен, , я28яИ2чьамногыя2ворядовродИ2єл, я– „Словояя2омъ, якаоя крес2, саявлад, мѣрѣ“. според ръкописа в Румянцевския музей, № 435. Същият текст и в т. нар. „Проложно житие на св. Владимир“, според ръкописите в Румянцевския музей № 434 и в Държавната Руска библиотека в Санктпетербург № FI/257

А. А. Шахматовъ, *Корсунская легенда о крещеніи Владиміра* (Сборникъ статей посвященныхъ почитателями академику и заслуженному профессору В. И. Ламанскому, II, С.-Петербургъ 1908, с. 1147.

[...]яПожтѣмъжежрѣниияпож, вежлжнныижнзьявлод, м, рьяжия[=28] лѣ.яНаядрвоєяИ[2о]япожрѣниияжяпорогомя оѣ, ,яная 2ре2ьєєяКорсоуньягорѡявзл,янаяче2вер2оєяИ2оаяцрѣвьякаменХястѣяБѣцаязлож, ,яаянаяп2оєяИ2оаяПерєлславлья залож, ,яядєвал2оєяИ2оаядєсал2, нѣявлжєныи рѣолоув, выижнзьявлод, м, рьяядаяцрѣвнѣтѣвнѣяБѣцѣя яѣя мИниаявоєо.я [...]яИяСидєявяКѣвИякнзьявлод, мєрявьячмєоєяИ2оаяпожсмртнѣяцѣявоєоєяСѣтослава,ямѣцѣя, юнаявяяи [=11],явялѣя ,ѣ.ѣ.п.ѣ. [=6486]яКрѣтиаяжєяслѣкнзьявлод, м, рьявяи-єя[=10]яИ2оаяпожбєнєи, явра2аявоєоєяИрополка.я[...]яОуспєяся м, ромъняцѣя юляявьѣєиднѣ,яяИ2оаяѣ.ѣ.кѣ. [=6523]яѡяяХѣяѣяѣяѣмъ на[ш, мь]я

Молитва князя Володимера [В. И. Срезневский, *Память и похвала князю Владимиру и его житіе по списку 1494 года*, С.-Петербургъ 1897 (=Записки Императорской Академіи наук, VIII серия, по Историко-филологическому отдѣленію, т. I, № 6, с. 7₇₋₈).

МБ АЧ За известни разлики в датата на смъртта на Владимир вж. Аполлон Григорьевич Кузьмин, *Начальные этапы русского летописания*, Москва 1977, с. 271-274, където авторът иска да искара русите, че не могат да броят наум, а броят на пръсти, като при сбора на годините броят и първата година, т. е. 9+10=20, а не 19!

С. В. Бахрушин, *К вопросу о крещении Киевской Руси* (Историк-марксист, 1937, № 2, с. 48-50), цитат по А. Поппэ, 1978: „рассказ о таком крупном событии, как крещение, не был записан на Руси при жизни Владимира и был восстановлен литературным путем значительно позднее, когда деталей уже невозможно было вспомнить.“

МБ АЧ – Каква глупост! Такъв разказ е имало, и ние разполагаме с някои важни откъси от него, въпреки всички старания той да бъде заличен. За „провиденческо мировозрение“ – виж Поппэ, с. 48 с препратка към Лихачов, ПВЛ II, с. 47 сл. Изобщо важни по глупостта си цитати на Поппэ за Херсонската легенда, с. 48 сл., бел. 15. Вж. също Жданов и Насонов (*История русского летописания*, с. 27-31)

СВЕДЕНИЯ ЗА ГЛАВИТЕ НА РУСКАТА ЦЪРКВА ДО 1039 Г.:

Древнѣйшій сводъ 1039 г., какъ и его продолженіе 1073 г. сообщали только объ установленіи в Кіевѣ греческой митрополіи 1037 г. и называли первымъ митрополитомъ Θεοπεμπта. О томъ, какъ устроена была наша церковная іерархія до этого года, и какъ установилась митрополія этого года, – в этихъ сводахъ не было извѣстій [?!]. Согласно с этимъ мы не находимъ никакихъ именъ митрополитовъ Кіевскихъ до имени митрополита Θεοπεμπта и въ рядѣ позднѣйшихъ лѣтописцевъ (*Лаврентьевскомъ*, *Ипатьевскомъ* и др.) и въ древнѣйшемъ спискѣ митрополитовъ, читаемомъ в *Новгородской 1-й лѣтописи* [НЛ: 1888, с. 69], т. к. всѣ они знаютъ первымъ митрополитомъ Θεοπεμπта. Но в рядѣ другихъ лѣтописцевъ мы видимъ попытку заполнить неизвѣстное в устройствѣ церковной іерархіи Кіевской Руси между крещеніемъ Владиміра и митрополіей времени Ярослава, при очевидномъ предположеніи непрерывности греческой митрополіи на Руси со временъ крещенія Владиміра, именами предшественниковъ Θεοπεμπта по митрополитичьей кафедре, несмотря на рѣшительное указаніе лѣтописныхъ записей подъ 1037-1039 гг. [?] на установленіе митрополіи именно в эти годы. Порядокъ именъ мнимыхъ предшественниковъ Θεοπεμπта – различный: одни лѣтописцы называютъ имена митрополитовъ Михаила, Леона, Іоанна (*Степенная*, *Никоновская* и др.); другіе – имена Леона, Михаила, Іоанна (напримѣръ, перечень въ дополнительной IX статьѣ *Новгородской 1-ой лѣтописи*); есть, наконецъ, и такіе источники, гдѣ названъ лишь Леонъ (*Роспись или краткій лѣтописецъ Новгородскихъ владыкъ*).

М. Д. Приселковъ, *Очерки по церковно-политической исторіи Кіевской Руси X-XI вв.* (Записки Историко-филологическаго факультета Императорскаго С.-Петербургскаго университета, СХVI, С.-Петербургъ 1913, Reprint The Hague 1966) с. 38 сл. – МБ АЧ Летописите не съобщават за годината 1037 **установяване на митрополія**, а **постройката на митрополитската катедрала**: В лѣто 6545. Заложі Ярославъ городъ великій, у него же града суть Златая врата; заложі же и церковь святыя Софѣя, митрополью, и посемь церковь святыя Богородица благовѣщенъе, посемь святяго Георгия манастирь и святыя Ирины. [ПВЛ I, с. 102]

Несомнѣнно, что попытки эти искусственны, и насъ долженъ занять вопросъ, откуда почерпнуты эти имена? Легче всего указать источникъ, откуда взято имя митрополита Іоанна: оно читается въ сказаніяхъ о свв. братьяхъ Бориса и Глѣба (и у Нестора, и въ Житіиномъ) въ рассказѣ о канонизаціи ихъ при Ярославѣ. Гораздо сложнѣе указать источникъ, откуда почерпнуты два другія имени – Михаила и Леона. Возстановливая т. наз. Корсунскую легенду, произведеніе конца XI вѣка, А. А. Шахматовъ указалъ на возможность появленія имени перваго Кіевскаго митрополита въ этой легендѣ, имѣвшей цѣлью, какъ увидимъ ниже, крѣпче связать русскую церковь, тогда уже митрополію Константинопольскаго патріархата, съ церковью Новаго Рима путемъ утвержденія о Кіевской митрополіи, какъ объ установленіи времени Владиміра. Откуда Корсунская легенда взяла это имя, сказать затруднительно, хотя и не лишена вѣроятія догадка Е. Е. Голубинскаго, поддержанная А. А. Шахматовымъ, что это – сохраненное преданіемъ имя митрополита, котораго далъ патріархъ Фотій какому-то руссамъ, принявшимъ крещеніе въ IX вѣкѣ. [бел. 1. Е. Е. Голубинскій, *Исторія Русской церкви*, I, 1, Москва 1901 (Репринт Den Haag 1969, с. 279), Алексей Александровичъ Шахматовъ, *Корсунская легенда о крещеніи Владиміра* (Сборникъ статей посвященныхъ почитателями академику и заслуженному профессору В. И. Ламанскому, II, С.-Петербургъ 1908, с. 1100). См. также: А. Павловъ, *Догадка о происхожденіи другого русскаго преданія, которое называетъ перваго русскаго митрополита Михаиломъ Сириномъ* (Чтенія въ Обществѣ Нестора лѣтописца, кн. XI/1896, с- 22-26).] Попытка Корсунской легенды назвать имя перваго Кіевскаго митрополита не встрѣтила сейчасъ же всеобщаго признанія, по крайней мѣрѣ въ Началномъ сводѣ 1095 г., взявшемъ эту легенду въ свой составъ, имя митрополита было, повидимому, опущено: „Въ ялИ2 оя6497, я крес2, сляболод, м, рѣя, ясыяземляРѣская;я, янос2ав, шаяяК, еВІам, 2ропол, 2а...“ [*Новгородская 1-я* подъ 6497 г.]. Имя Леона или Леонтія, если не было перенесено къ намъ изъ Болгаріи с тою повестью о крещеніи Болгарскаго князя Бориса-Михаила, которая в преиначенномъ видѣ была включена составителемъ Дрѣвнѣйшаго свода 1039 г. для дѣйствительнаго рассказа о крещенія Владиміра, и вмѣстѣ съ церковнымъ уставомъ этого князя [Заб. 3. А. А. Шахматовъ, Одинъ изъ источниковъ лѣтописнаго сказанія о крещеніи Владиміра (Сборникъ статей в честь М. С. Дринова, С.-Петербургъ (?) 1908, с. 72-73).], то было взято изъ надписанія полемической статьи противъ латинянъ: „Λέοντος μτροπολίτου τῆς ἐν Ρωσῖα Πρεσβυλάς“, гдѣ митрополитъ Переяславскій XI вѣка, о которомъ рѣчь будетъ ниже, принять былъ за одного изъ предшественниковъ митрополита Θεοπεμπта.

Такимъ образомъ, оставляя въ сторонѣ митрополитовъ Михаила и Леона, какъ явно присочиненныя, мы остаемся, какъ уже указывалось выше, съ именемъ Іоанна, взятаго изъ безспорнаго источника. Такимъ безспорнымъ источникомъ являются сказанія о свв. Борисѣ и Глѣбѣ (Нестора и „Родъ правѣдныхъ“ или Житіиное по терминологіи А. А. Шахманова). Оба сказанія пользовались въ своей дополнительной части записями Вышегородской церкви. Древнѣйшія записи велись, вѣроятно, постепенно, не переходя середины восьмидесятихъ годовъ XI в., позднѣйшіе относятся ко времени второго перенесенія мощей (1115 г.), и въ сообщеніяхъ о событіяхъ более отдаленныхъ руководились припоминаніемъ. Первыми пользовался Несторъ, вторыя находимъ въ Житіиномъ сказаніи [Шахм., *Разыск.* с. 44 и 45]. Съ особымъ вниманіемъ отнесемъ къ упоминанію имени Іоанна в работѣ Нестора, гдѣ взята запись современная событію: *Ижея слышавъя*[Ярославъ], *яповеліа пр, зва2, яар, , еп, скопая Іоанна, я2огдая пасуццүя емүя Хр, с2овоя с2адоа разүмны. чювоеця яегоя*[...] *Слышавъя жея2о япреподовны, яар, , еп, скопгяю2чя. р, с2олювц, ,я, яоүжасенчя быс2ья.*[...] *я По2омчя жея пр, с2үп, яар, , еп, скопгячя прозвү2ерыя, яо2крышя ярацІя свя2ою.я*[...] *я...якоже янамногчячасчячүд, 2, сяя ар, , еп, скопүя, явсІмчя людемчя.*[...] *По2омчя жея пр, с2үп, яар, , еп, скопгячя прозвү2ерыя, яо2крышя ярацІя свя2ою...я* [...] *я...якоже янамногчячасчячүд, 2, сяя ар, , еп, скопүя, явсІмчя людемчя.*[...] *я По2омчя жея пр, шедшюжчянемүя*[Ярославу] *я ар, , еп, скопүя оаннү, я сповІдае мүя р, с2олювечь.я*[...] *я Ар, , еп, скопгя жея2о жлышавъ, яоүжасенчя быс2ья ячвІ2чя жея блага, я помысл, вчя вчя оүмІя, я глаголя. р, с2олювцю...я*[...] *я То я слышавчя. р, с2олюв, выйя князью2чя м, 2ропол, 2а, я, я речея емү...я*[...] *я Тачея по2омчя. р, с2олювечья мол, яар, , еп, скопа...я*[...] *я...я сч2вор, яар, , еп, скопгяювычноея. рамүя овнолен, е...я*[...] *Оүс2ав, шаяя жея*[...] *Яроүлавчя, япреподовным, 2ропол, 2чя Іоаннчя вчя я яденчя яна вчяко ея І2о я праздн, кчя 2вор, 2, я, ма...я*[...] *я Ар, , еп, Яо я жея оү авчя поү ав, я попяя, я дяконы...я Т, я2акоя о2ч, дея вчя яюя кафол, кан, я, кл, Я а“.* [Измаилъ Ивановичъ Срезневскій, *Сказанія о свв. Борисѣ и Глѣбѣ, Сильвестровскій списокъ XIV в.*, С.-Петербургъ 1860, с. 25-29] В приведенномъ отрывкѣ девять разъ титулъ Іоанна названъ архіепископскимъ и лишь два раза митрополитичьимъ. Когда Несторъ писалъ свое сказаніе (1081-1088 гг.) [Зам. 3 Шахм. *Разыск.* с. 96], на Руси во главѣ церковной іерархіи стоялъ митрополитъ. Значитъ, въ Вышегородскихъ записяхъ стоялъ титулъ „архіепископъ“, который Несторъ два раза замѣнилъ современнымъ для себя титуломъ митрополита. Можно думать что Несторъ правилно не понялъ встрѣченный имъ въ записяхъ титулъ „архіепископъ“, чтѣ видно изъ того, что этимъ же

титулумъ онъ называет и митрополита Георгія, хотя чаще правильно сохраняеть за Георгіемъ принадлежавшій послѣднему на самомъ дѣлѣ титулъ митрополита [Срезн. Б&Гл, с. 32-33]. Слѣдъ титулованія Іоанна архіепископомъ сохранился даже и въ позднѣйшихъ записяхъ Вышегородской церкви, судя по Житийному сказанію, гдѣ уже, однако, титулъ этотъ встрѣчается всего четыре раза на семь разъ находимый титулъ митрополита [пак там, с. 72-74]. – с. 38-42

Упомянутое архіепископа Іоанна в сказаніяхъ о свв. Борисѣ и Глѣбѣ относится ко времени открытія мощей и установленія празднованія 24 іюня, чтò, по счастливой догадкѣ А. А. Шахматова, могло быть или в 1020 или въ 1026 году [Разыск. с. 58]. – с. 42

Наконецъ, подтвержденіемъ титула архіепископа въ Кіевѣ нужно считать свидѣтельство Титмара Мерзбургскаго, упоминающаго въ описаніи похода Болеслава на Кіевъ в 1018 году, въ защиту Святополка противъ Ярослава Мудраго, – архіепископа, как главу Кіевскаго духовенства [*Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre korveier Überarbeitung*, hrsg. v. Robert Holtzmann (=Monumenta Germaniae historica, Scriptorum rerum germanicarum nova series, IX, Berolini 1935, с. 530₁₃₋₁₄)]

Присъолков (с. 42-43) за първи път свързва името на архиепископ Йоан с главата на българската архиепископия Йоан (Дебърски) (1018-1037). Това идентифициране трябва да се изключи, понеже имаме твърде надежно съобщение, което ни дава и годината, в която той встъпва на този пост, наследил митрополит Леонтий (I), предадено в Историята на Татищев [Тогожъеягодая[6515/1007] преѸ ав, Яням, 2 ропоп, 2 Ѹа Леон2 ійя, явозведенъябыѸ Ѹьявьяегоя мИѸ ояІоаннъ; юнъяжеяѸздальяѸкїевьяцерковьякаменнѸяѸя2ы. ѸяапоѸ олъяПе2 рая, яПава. (В. Н. Татищевъ, История Россійская, т. II, глава VI, Москва 1768 – цитат по последното издание, Москва 1963, с. 69.]. Трябва да се допусне, че именно при него става заменянето на ранга му на митрополит с ранга на архиепископ – най-вероятно е това да е станало непосредствено след деградирането на българския патриарх, чийто суфраган вероятно е бил руският митрополит.

МИТРОПОЛИТ И АРХИЕПИСКОП

За значението на понятията митрополит и архиепископ има голяма неразбория в научната литература, произлизаща от разликата в смисъла, който се е влагал в тези понятия през средновековието и който сега влагат в тях изследователите, отразен в болшинството справочници и общи трудове по история – включително статиите на Н. Барсов в *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, както и на Н. М. Biedermann и R. Kottje в *Lexikon des Mittelalters*, където поне би трябвало да се очаква едно точно определение на тези понятия. Понятието епископ, обозначаващо глава (или по-точно *надзирател*) на църквата, възниква още през III век. С оглед на административната реформа на Диоклециан в Римската империя възниква и понятието митрополит, като глава на църквата в столицата (*metropolis*) на църковната провинция, а впоследствие и на диоцеза. Във връзка с още по-голямото уедряване на отделни самостоятелни единици възниква и понятието архиепископ, като глава на голяма автокефална църковна единица – напр. папата е римски архиепископ, патриархът – константинополски архиепископ. В този смисъл главата на църквата в префектурата Източен Илирик е Солунският архиепископ; архиепископ е главата на автокефалната църква в Кипър, на автокефалната църква на Първа Юстиниана, на Българската църква от 870 до 919 и от 1018 до 1205 година. В този случай рангът архиепископ е по-висок от митрополит. Така в новелата на Юстиниан за привилегии на архиепископа на Първа Юстиниана се казва: *Multis et variis modis nostram patriam augere cupientes, in qua prima deus praestitit nobis ad hunc mundum quem ipse condidit venire, et circa sacerdotalem censuram eam volumus maxinis incrementis ampliare: ut Primae Iustinianae patria nostrae pro tempore sacrosanctus antistes non solum metropolitanus, sed etiam archiepiscopus fiat, et certae provinciae sub eius sint auctoritate, id est tam ipsa mediterranea Dacia quam Dacia ripensis, nec non Mysia prima et Dardania et Praevalitana provincia et secunda Macedonia et pars secundae Pannoniae, quae in Bacensi est civitate* (Понеже силно желаем да възвеличим по много и различни начини нашия роден град, където за първи път Бог ни позволи да се явим на този създаден от самия Него свят, ние искаме и по отношение на църковната си власт той да се разрасне до най-голяма степен, така че сегашният свети предстоятел на нашия град Първа Юстиниана да стане не само митрополит, но и архиепископ и под негова власт да бъдат някои провинции, а именно както самата Вътрешна Дакия, така и Крайбрежна Дакия, също и Първа Мизия, и Дардания, и провинция Превалитана, и Втора Македония, която е Баценската област). [R. Schoell/G. Kroll, *Novellae* (=Corpus Iuris civilis, III, Berolini 1895, XI, с. 94; ГИБИ II/1958, с. 47)]. От друга страна, като глава на църквата в една църковна провинция (която по правило е идентична на гражданско-правната провинция), митрополитът е посредник между провинциалните епископи (неговите суфрагани) и главата на църквата – патриарха или папата, но това може да бъде теоретически и архиепископът. Точно тук възниква и само привидната аномалия, при която митрополитът като *длъжност*, а не като *ранг*, стои по-ниско от архиепископ в църковната йерархия. Към тази аномалия допринася и обстоятелството, че от VIII век нататък титлата митрополит се дава от папата като отличие, без носителът ѝ да е глава на определена митрополия. По такъв начин постепенно титлата на митрополита придобива значение на ранг, а не на длъжност – начело на една автокефална църква не е необходимо да стои митрополит, а от друга страна високият ранг на митрополита съвсем не е указание, че е глава на автокефална църква. Или, с други думи, положението е както при войската: при особени обстоятелства един комбриг може да не бъде генерал, който чин отговаря на длъжността му, а полковник и дори подполковник. В този смисъл някои средновековни автори разбират двете титли, употребявайки ги понякога едновременно за едно и също лице. Такива случаи имаме и в Русия – в две различни версии на разказа за откриването гроба на Борис присъстващия на това събитие киевски архиепископ Йоан бива назоваван и архиепископ, и митрополит:

И. И. Срезневский, *Сказанія о свв. Борисѣ и Глѣбѣ*, Сильвестровскій списокъ XIV в., С.-Петербург 1860, с. 25-29: я
я
ИжеЯышавъЯ[Ярославъ], яповелЯяпр, зва2, яар. , еп, ЯкопаяИоанна, я
2огдаяЯЯщюжемүяХр, ЯовояЯ доаразүмны. чювещъяегоЯ[...] Глыф
шавъяжеЯ2 ояпреподовны, яар. , еп, Яопъя2 чъя р, Яолюбц, ,я юужаф
ЯнъябыЯъ.я [...] По2омъяжеяпр, Яүп, я ар. , еп, Яопъя Яя прозф
вү2ерыя ю2крышарацИЯЯ2 ою.я[...]я...якожеянамногъянаЯяүд, ф
2, Яя ар. , еп, Яопүя, явЯмъялюдемъ.я[...] По2омъяжеяпр, Яүп, я
ар. , еп, ЯопъяЯяпрозвү2ерыя ю2крышарацИЯЯ2 ою...я[...]я...якоф
жеянамямногъячаЯячюд, 2, Яя ар. , еп, Яопүя, явЯмялюдем.я[...]я
По2омъяжеяпр, шедшонокъянемүя[Ярославу]яар. , еп, ЯопүяИоаннүя,
, ЯювИдаяемүя. р, Яолюбець.я[...]яАр. , еп, Яопъяжея2оЯяшавъ, я
оужаЯнъябыЯъ.я, яЯвИ2 чъяжеяблагы, япомыЯ, въявъяюүИ, яглаф
голяя. р, Яолюбецю...я[...]яТояЯышавъ.я. р, Яолюб, выйякнязьяю2 чъя
м, 2ропол, 2 а,я, яречеяемү...я[...]яТачеяпо2омъя. р, Яолюбецьямол, я
ар. , еп, Яопа...я[...]я...я, яЯ2вор, яар. , еп, Яопъяовычноея. рамүяовф
новлен, е...я [...] ОүЯав, шаая жея [...] ЯроЯавъя , я преподовныйя
м, 2ропол, 2 чъя Иоаннъя въя Яя денья ная вЯкоея ИИ2 оя праздн, къя
2вор, 2, я , ма...я [...] Ар. , еп, Яопа жея оЯавъя поЯав, я попяя , я
дьяконы...яГ, Яакою2 чъ, дежъяЯююжафол, кан, я кл, Я а“.

Степенная книга, *Первая степень*, Титла 9. Чудо 1. (Полное собрание русских летописей, томъ 21,1, С.-Петербург 1908, с. 152-153)
ПовИдашя жея ЯроЯавүя оя вЯемъя Яемъ.я , я
пр, звавъям, 2ропол, 2 аяИоанна,яЖазашеяемүя
вЯюяЯя2 оюяүчен, кү,яра2 чъяюею.я[...] Ар. иф
еп, Яопъяжеяпр, шедъяЯякреЯы...я[...]я...я, дея
ар. иеп, Яопъя Иоаннъя Яя креЯы...я [...]я ...я , я
пр, Яүп, въям, 2ропол, 2 чъяИоаннъяЯяпрезв, ф
2еры...я[...]яякояд, в, 2 Яя, яар. иеп, ЯопүязИло...я
[...]яИятр, звавъям, 2ропол, 2 а,яЖазашеяемүяЯя
вЕЯіемъ.я Г, я жея Яышавъ,я ар. иерейя. валүя
воздавъяГоЯюдев, ...я[...]яИяшедшеяЯякреЯы
Иоаннъям, 2ропол, 2 чъя, якнязьяЯроЯавъя, яЯя
поповЯвоя , я людіе,я , я пр, неЯЯя Яя2 аяя , я
церковья Яя2, шая, я үЯав, шая праздн, к, я , я
МИЯцаяүліяявъя24,явъяюгъяжеяденьяүвиенъя
преблаженныйЯор, Яь.

За да си обясни тази аномалия, Присьолков (*Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X-XI вв.* = Записки Историко-филологического факультета Императорского С.-Петербургского университета, CXVI, С.-Петербург 1913, Reprint The Hague 1966, с. 40-42) предполага, че бъркотията се дължи на обстоятелството, че за летописеца титлата архиепископ е необичайна и поради това на някои места той я заменя с титлата митрополит, която му е по-привична. Ако Присьолков беше прав, заместването трябваше да стане навсякъде – явно, че за летописеца двете титли, ако и да нямат едно и също значение, могат да се носят от едно и също лице, което в цариградската патриаршия по това време не е възможно. Подобно объркване трябва да е настъпило и в българската църква след 1018 г., когато тя бива деградирана от патриаршия в автономна архиепископия – заменянето титлата на патриарха с архиепископ е повлякло и деградирането на неговите суфрагантни митрополити в епископи, което се вижда в сигилиите на Василий II, където няма нито един митрополит.

Не по-малко объркване, отколкото във връзка с функциите и привилегиите на архиепископа и на митрополита, има в научната литература по отношение на това кой може да удостоява църковни лица с тези титли, и то не като чин, а като длъжност. В църковното право този въпрос е решен в смисъл, че една църква може да бъде удостоена както с автокефален, така и с автономен статут, само от т. нар. вселенски събор, т. е. при участието на всички глави на автономните църкви. Случаите, при които такова удостояване е извършвано от държавния глава, този акт бива оспорван и не се счита за действителен. Първият такъв случай е създаването на автокефалната архиепископия на Първа Юстиниана в 535 г. от Юстиниан [За основаването на архиепископията на Justiniana Prima виж: Louis Duchesne, *Autonomie ecclésiastique. Églises séparées*, Paris 1905, с. 239-240; Jacques Zeiller, *Les Origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire Romain*, Paris 1918, с. 385-391; Бранко Гранић, *Основање архиепископије у граду Justiniana Prima 535 године* (Гласник Скопског Научног Друштва, V/1929 с. 113-133)]. Докато даването автокефален статут на българската църква с ранг на зависима от цариградската патриаршия архиепископия, т. е. с ограничена автономия, е според църковното право законно, тъй като удостояването е извършено от Осмия вселенски събор с решение от 4 март 870 година (макар и впоследствие законността на този събор да бива оспорвана от източноправославната църква), едностранното провъзгласяване на българската патриаршия от цар Симеон в 919 г. и обявяването ѝ за автономна, не се признава от цариградската патриаршия, която също не признава възвръщането на автокефалния (но не и автономния) статут на българската църква, заедно с деградирането ѝ в архиепископия, извършено от император Василий II в 1018 година. Този автокефален статут на българската църква, но вече отново под контрола на цариградската патриаршия, бива признат от последната едва след смъртта на император Василий II и на българския патриарх/архиепископ Йоан в 1037 г., чийто заместник вече не бива избран от светия синод на българската църква, а назначен от цариградския патриарх. Възобновяването на автономния статут на българската църква става едва през 1235 г. с решение на църковен събор при присъствието на главите на всички православни автономни църкви. Между-впрочем, за да принизи значението на българската автономна патриаршия и да откъсне от нея нейните югозападни митрополии, цариградската патриаршия прибегва през втората половина на XIII век към цяла поредица машинации, свързани с фалшификация на някои документи. Тогава се изваждат отново на бял свят едиктът на Юстиниан за учредяването на архиепископията на Първа Юстиниана от 535 година, както и сигилиите на Василий II за основаването (не възобновяването!) на българската архиепископия със седалище Охрид от 1018 г., като двете автокефални църкви се обявяват за една и съща, а Охрид – за идентичен с основания от Юстиниан град (т. е. с т. нар. Царичин град, чиито развалини биват идентифицирани едва през 60-те – 70-те години на нашия век, макар и това обстоятелство все още да не се признава от повечето православни богослови) [За локализирането на Първа Юстиниана виж Djordje Mano-Zissi, *Justiniana Prima*, в: *Reallexikon zur byzantinischen Kunst*, III, Stuttgart 1978 (Lief. 21, 1975), кол. 687-717 с обширна библиография по въпроса. За възникването на теорията за идентифициране на Охрид с Първа Юстиниана виж G. Prinzing, *Entstehung und Rezeption der Justiniana-Prima-Theorie im Mittelalter* (Byzantinobulgarica, V/1978, с. 269-287)].

СТАТУТ И ЙЕРАРХИЯ НА РУСКАТА ЦЪРКВА ДО 1039 Г.

По въпроса за статута на руската църква до 1039 г., когато в руските летописи за първи път се появява името на нейния гръцки митрополит Феопемпт заедно с титлата му, се води повече от 100 години оживен спор, който след послените публикации на Анджей Поппэ по този въпрос [Andrzej Poppe, *The Original Status of the Old-Russian Church* (Acta Poloniae Historica 39/1979, с. 5-45); същ., *Die Metropolen und Fürsten der Kiever Rus'* (Gerhard Podskalsky, *Christentum und theologische Literatur in der Kiever Rus 988-1237*, München 1982, с. 280-322)] изглежда едва ли не за разрешен, в смисъл, че за целия период от 988 до 1039 г. руската църква е подчинена на цариградската патриаршия, и че още първият неин глава е бил митрополит, изпратен от Цариград. Липсата на всякакви доказателства в историческите извори по този въпрос се игнорира от изследователите – нито в епископските списъци за това време някъде се споменава руската или киевската митрополия, нито във византийските и западните хроники се става дума за зависимост на руската църква от Цариград преди идването на въпросния Феопемпт. В същото време, обаче, още най-старите версии на руските летописи дават сведения за руски митрополити, изпълняващи длъжността си в Киев и в други руски градове, почти непосредствено след покръстването. Там срещаме също така сведения и за имената им, а понякога и за техния произход, респективно националност, които обаче са пълни с толкова много противоречия както помежду си, така и по отношение на други исторически извори, че поставят изследователите пред явно неразрешими задачи. При това всички руски летописи предават и титлата на главата на руската църква, но и на някои други руски епархии, изрично като митрополит, правейки при това разлика с титлата епископ; едва след средата на второто десетилетие на XI век в руски, но и западноевропейски писмени извори, при името на главата на руската църква се появява паралелно с титлата митрополит също и титлата архиепископ, дадена в най-старите руски писмени източници като еднозначна. Наистина, арменският летописец Яхъя Антиохийски съобщава в своя летопис за множество митрополити и епископи, изпратени от византийския император Василий II да покръстят русите [*Императоръ Василий Болгаробойца. Извлечения изъ летописи Яхъи Антиохійскаго*. Издавъ, перевелъ и объяснилъ Барон В. Р. Розенъ (Приложение къ XLIV тому Записокъ Императорской Академіи наукъ, № 1, С.-Петербургъ 1883, с. 24₂₋₄); арабски текст в *Patrologia orientalis* 23, Paris 1932, с. 424 и в P. Kawerau, *Arabische Quellen zur Christianisierung Russlands*, Wiesbaden 1967, с. 15-16 (= *Osteuropastudien des Landes Hessen, Reihe II. Marburger Abhandlungen zur Geschichte und Kultur Osteuropas*, VII)]. Яхъя описва в своя летопис събитията от руската история не от собствени наблюдения, а предавайки чужди съобщения, което в значителна степен понижава достоверността на разказа му, но за същия период, от 889 до 1039 г., руските летописи и някои други руски писмени източници, като така нар. „Корунска легенда“ [А. А. Шахматовъ, *Корсунская легенда о крещеніи Владиміра* (*Сборникъ статей посвященныхъ почитателями академику и заслуженному профессору В. И. Ламанскому*, II, С.-Петербургъ 1908, с. 1029-1153)], споменават за присъствието в Киевска Русия само на двама гръцки свещеници, Анастас Корсунянин и Иоаким Корсунянин. За първия тези извори не съобщават неговия свещенически сан, наричайки го „муж Анастас“ или просто с името му, без никакъв сан, макар и от текста да не остава съмнение, че е бил епископ. Ролята на руски агент, която този „муж Анастас“ играе при превземането на Херсон и която съдейства за бързото му издигане до върховете на църковната йерархия в Киевска Русия, обаче, го заставя при пристигането на гърка Феопемпт да напусне незабавно страната и да потърси убежище в Полша. Не по-добре сме осведомени за втория от тях, Иоакимъ Корсунянин, новгородски епископ, за когото, въз основа на сведенията за него в руските летописи, можем да допуснем с не по-малко основание, че е бил от славянски произход, тъй като обучавал учениците си на гръцки език; единственият от тези негови ученици, който се споменава по име, Ефрем, и който го наследява на епископския трон, бива отстранен от Ярослав явно поради симпатиите му към гърците и заменен с Лука „Жидята“ (ясно е от кого му е даден този прякор!). По-късно, обаче, именно поради тези негови симпатии, Ефрем бива наложен от цариградската патриаршия за киевски митрополит, който трябва да замени неудобния за патриаршията руснак Иларион [За тези събития, заедно с посочване на сведенията в руските летописи вж. Присьолков, пос. съч., с. 109-115].

Като не откриват такива сведения нито между запазените досега документи на цариградската патриаршия, нито в хрониките на византийските автори, изследователите създават няколко хипотези за обясняването на това тъй странно обстоятелство.

Доколкото ми е известно, Сергей Лесной, *Кто был первым митрополитом древней Руси? (История „руссов“ в неизвращенном виде*, VII, Париж 1959, с. 778-784), единствен обръща внимание на този проблем.

Когато Л. Мюлер и А. Поппэ посочват името на Феопемпт като киевски (руски) митрополит в протокола от синода на Цариградската патриаршия от 1039, те не споменават, че неговото име липсва в протоколите от двата, състояли се малко преди това синода, съдържащи се в същия ръкопис от манастирската библиотека в Ескориал. Това обстоятелство съвсем не говори в полза на хипотезата на двамата автори за съществуването на подчинена на Цариградската патриаршия митрополитска катедра в Киев преди 1039 г., от когато е и първото известие за такъв митрополит в руските летописи. Многозначително е и обстоятелството, че главна тема и на трите синода е била борбата и анатемата срещу арменските монофизити, а първият служебен акт при пристигането на Феопемпт в Киев, за който се споменава в руските летописи, е повторното освещаване на Десятинната църква в Киев. Тъй като тази църква, построена от 992 до 994 година, е осветена според руските летописи в 994 г., при което в една от техните версии се споменава, че тя е осветена от митрополит Михаил, за когото също се твърди, че е българин (болгарина суше), отново се поставя въпросът защо Феопемпт освещава църквата за втори път – според законите на църквата ново осветение на църквата се изисква само когато тя е била осквернена или в нея са изпълнявани еретически обряди.

Още в най-старите версии на руските летописи намираме сведения за руски митрополити, изпълняващи длъжността си в Киев и в други руски градове, почти непосредствено след покръстването. Срещаме също така сведения и за имената им, а понякога и за техния произход, респективно националност, които обаче са пълни с толкова много противоречия както помежду си, така и по отношение на други исторически извори, че поставят изследователите пред явно неразрешими задачи. При това всички руски летописи предават и титлата на главата на руската църква, но и на някои други руски епархии, изрично като митрополит, правейки при това разлика с титлата епископ; едва след средата на второто десетилетие на XI век в руски, но и западноевропейски писмени извори, при името на главата на руската църква се появява паралелно с титлата митрополит също и титлата архиепископ, дадена в най-старите руски писмени източници като еднозначна. Същевременно първото съобщение за гръцки митрополит в Киев, което намираме в някои от най-старите версии на руските летописи¹, потвърдено и от други писмени извори, е във връзка с освещаването² на т. нар. Десятинна църква в Киев през 1039 г., извършено от митрополит Феопемпт. Наистина, арменският летописец Яхъя Антиохийски съобщава в своя летопис за множество митрополити и епископи, изпратени от византийския император Василий II да покръстят русите³, но за същия период, от 889 до 1039 г., руските летописи и някои други руски писмени източници, като така нар. „Корсунска легенда“⁴, споменават за присъствието в Киевска Русия само на един единствен гръцки свещеник, Анастас Корсунянин, без да съобщават неговия свещенически сан, наричайки го „муж Анастас“ или просто с името му, без никакъв сан, макар и от текста да не остава съмнение, че е бил епископ. Ролята, която този „муж Анастас“ играе при превземането на Херсон и която съдейства за бързото му издигане до върховете на църковната йерархия в Киевска Русия, обаче, го заставя при пристигането на гърка Феопемпт да напусне незабавно страната и да потърси убежище в Полша.

¹ Лаврентьевская летопись, вып. I: Повесть временных лет (Полное собрание русских летописей, т. I, Ленинград 1926, кол. 153 – 6546/1039 г.)

² Съобщението за това освещаване събужда недоумение у болшинството изследователи и поражда множество спорове между тях, а Д. С. Лихачов в коментарите си към текста на летописа дори твърди, че летописецът е предал името на църквата погрешно, като е имал предвид освещаването на киевската „Св. София“ [ПОВЕСТИ ВРЕМЕННЫХ ЛЕТ, подготовка текста Д. С. Лихачева, под редакцией В. П. Адриановой-Перетц, ч. II, Москва-Ленинград 1950, с. 378]. Ако и за годината, която се дава за начало на строежа, в различните летописи има малки отклонения (според Лаврентиевския летопис това е 6497/989, според Третата Новгородска – 6500/990, според Ипатьевската [ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ РУССКИХ ЛЕТОПИСЕЙ, т. II, ИПАТЬЕВСКАЯ ЛЕТОПИСЬ, Москва 1962] и възникналите под нейно влияние, в това число Переяславл-Суздалската, Първата Софийска, Ермолинската, Львовската, Типографската, Въскресенската и Густинската – 6499/991 и според Никоновската – 6501/993), за завършването на строежа с последвалото го освещаване на църквата всички летописи единодушно дават годината 6504/996 – виж напр. Лаврентиевския летопис, пос. съч., кол. 124. За да си обяснят повторното освещаване на църквата, предадено по същия начин освен в Лаврентиевския, също и в Ипатьевския и Първия Новгородски летопис, което трудно може да се приеме за погрешно, повечето от изследователите допускат, че то е във връзка с някакви преустройство в сградата – виж напр. М. К. Каргер, *Древний Киев II*, Москва-Ленинград 1961, с. 11; А. И. Комеч, *ДРЕВНЕРУССКОЕ ЗОДЧЕСТВО КОНЦА X – НАЧАЛА XII в.*, Москва 1987, с. 168. Доколкото ми е известно, единствен от изследователите М. Ф. Мурьянов, *О ЛЕТОПИСНЫХ СТЬЯХ 1039 И 1131 гг.* (Летописи и хроники. Сборник статей. 1973 г., Москва 1974, с. 111-114), обръща внимание на обстоятелството, че според православното църковно право повод за повторно освещаване на една църква не може да послужи преустройството на някаква част от нея, в дадения случай разширението на галерията ѝ, което Каргер предполага да е извършено по това време, макар и да не съществуват обективни данни за такова преустройство, а единствено нейното „оскверняване“ от изповядвана в нея ерест, считайки, че „чувството на пиетет към засегнатата светиня не е допускало споменаването на причините, а още по-малко излагането на подробности“.

³ *Императоръ Василий Болгаробойца. Извлеченія изъ лѣтописи Яхьи Антиохійскаго.* Издажд, перевелъ и объяснилъ Барон В. Р. Розень (Приложение къ XLIV тому Записокъ Императорской Академіи наукъ, № 1, С.-Петербургъ 1883, с. 242-4); арабски текст в *Patrologia orientalis* 23, Paris 1932, с. 424 и в P. Kawerau, *Arabische Quellen zur Christianisierung Russlands*, Wiesbaden 1967, с. 15-16 (=Osteuropastudien des Landes Hessen, Reihe II. Marburger Abhandlungen zur Geschichte und Kultur Osteuropas, VII). Яхъя описва в своя летопис събитията от руската история не от собствени наблюдения, а предавайки чужди съобщения, което в значителна степен понижава достоверността на разказа му.

⁴ Алексей Александрович Шахматовъ, *Корсунская легенда о крещеніи Владиміра (Сборникъ статей посвященныхъ почитателями академику и заслуженному профессору В. И. Ламанскому, II, С.-Петербургъ 1908, с. 1029-1153).*

Vorwort /Предговор с. 9-10:

[...] Едва след завършването на ръкописа на моята работа получих малката, но богата по съдържание и грижливо подготвена публикация на българския църковен историк Иван Снегаров, „Духовно-културни връзки между България и Русия през средните векове (X-XV в.)“, София 1950. По отношение на всички съществени въпроси Снегаров застъпва също застъпването от мене становище. Особено ме радва единодушието между нас по отношение на преценката за съобщението в руския летопис за 1037 година. – Сам българин и естествено заинтересуван за изтъкването на българското влияние в Русия, Снегаров отхвърля решително тезата на Присъолков за йерархическата зависимост на руската църква от охридската патриаршия/архиепископия с хубаво резюме на всички аргументи, говорещи против тази теза. Той почти не засяга останалите тези, както това отговаря на темата на книгата му, при което изглежда, че новата литература (след около 1939 г.) не му е била достъпна. Така че аз вярвам също и по отношение труда на Снегаров моя труд да запази значението си за изясняването на тук разглежданите въпроси. [...]

ОСЕМ ОПИТА ЗА РЕШЕНИЕТО НА ПРОБЛЕМА

1. Die byzantinische These / Византийската теза с. 11-12:

Първото и поне на вид най-приемливо решение е да се приеме, че едновременно с багренородната невеста на княз Владимир, гърците са изпратили в Корсун (Херсон) и от там в Киев също така и целия щаб за ръководството на новоосновената руска църква, начело с един архиепископ или митрополит, така че тя от самото начало е била включена в юрисдикционалния съюз на византийската църква. Това решение на въпроса е било считано дълго време, а от мнозина се счита все още или отново пак, за единствено истинско и дори за от само себе си разбиращо се [^{*3} Така също от една част от руските историци на църквата, като Смолич, с. 50, и малко по-различно с. 55, Оболенски, с. 23; от мнозина византинисти, освен Honigmann и Laurent – напр. Dölger, с. 351 и сл., Michel, т. II, с. 89 и сл., с. 102 и сл., Ostrogorskij, с. 244; Gregoire, с. 169, а и изобщо съветската историография, напр. Греков, с. 409, Левченко, с. 377.], но срещу това решение биват изказани и известни съмнения както по отношение на някои по-маловажни въпроси, така и по три основни въпроса, които ще бъдат разгледани обстойно в третата част на тази публикация.

1. Данните на съвременните извори за гръцка йерархия в Русия са извънредно оскъдни, противоречиви и недостоверни.
2. Обстоятелството, че свети Владимир бива канонизиран едва в XIII век говори за дълбок конфликт между него и византийското църковно ръководство.
3. Особено сериозно е обстоятелството, че руската църква, която до 1037 г. е притежавала известна самостоятелност, през тази година е включена като митрополия в юрисдикционалния съюз на цариградската църква, което означава, че нейният ранг е понижен.

Дори такъв явен застъпник на византийската теза, като Лоран, е принуден тук да каже: „Актът от 1037 г. – основаването на митрополията – представлява едно деградиране, извършено при неизвестни за нас обстоятелства“. [^{*4} Laurent, с. 295] При това положение няма нищо чудно, че постоянно се правят опити за разбулването на тази тайна, за разкриването на тези „неизвестни обстоятелства“, при които статутът на руската църква е бил променен и за изясняване на предишния статут на руската църква.

2. Die bulgarische These с. 12-17:

С остроумни разсъждения М. Д. Присъолков използва мълчанието на съвременните извори за гръцка църковна йерархия в Русия, както и събитията от 1037 г., като аргумент за своята теза, свързвайки го с всевъзможни други факти и предположения, и по такъв начин стига до следната картина за развитието на руската църква до 1037 г.⁵: При своето кръщение Владимир изисква за руската църква автономия и автокефалия. Такава не му се дава от Константинопол. Това го поставя в тежко положение. Той и неговите боляри са покръстени, а едно връщане към езичеството би предизвикало държавна криза⁶, така че той е принуден да продължи да води християнската си политика. Византия, обаче, отказва да санкционира нужния персонал. Така той се обръща към България. Самостоятелната църква на българите му е отдавна позната. Оттам той получава поддръжка и Киев става една от епархиите на Охридската патриаршия, а многократно споменатият в летописите Анастас от Херсон става първият киевски епископ. Споменатият

⁵ М. Д. Приселков, пос. съч., с. 33 и сл. Тезата на Присъолков бива възприета без особени промени от Hans Koch и напоследък от Ковалевски. Тази теза бива опровергана от Б. Титлиновъ, Къ вопросу о начальной истории христианства на Руси (Христианское чтение, томъ 240/1913, с. 1447-1470) още през 1913 г. със съкрушителни доводи.

⁶ Koch, с. 276.

от Титмар Мерзебургски през 1018 г., а от руските извори през 1026 г.⁷ архиепископ, пък е автокефалният български архиепископ, който само временно пребивава в Киев.

Доказателствата за тезата си Присъолков търси на първо място в мълчанието на руските летописи за въвеждането на гръцка йерархия в Русия и изобщо за руска йерархия преди 1039 година. Това мълчание, смята той, не е случайно, а съзнателно. Така нареченият *Древний сводъ* на руските летописи, който бива съставен непосредствено след установяването на гръцката митрополия по нареждане на гръцкия митрополит⁸, представя по един тенденциозен, антибългарски и прогръцки начин най-старата история на руската църква. „Митрополит Феопемпт разглежда от своята чисто гръцка гледна точка целия (предишен, преминал в зависимост от Охрид) път (на руската църква) като недостоеен за излагане в летописите, тъй като не отговаря на обикновените възгледи на византийците за световното значение на (источноримската) империя и нейната църква, и е обиден за нея. За нея не можело да се говори отрицателно, тъй като ръководните кръгове в Киев по това време все още точно си спомнят целия ход на събитията и съдят за миналото по различен начин. Тъй че остава единствено възможно премълчаването му – и това се прави именно в кодекса от 1039 година“⁹.

Дали мълчанието на летописите за този най-стар период наистина тъй трябва да бъде изтъкувано, както това прави Присъолков, ще бъде изследвано подробно във взаимозависимост с другите обстоятелства¹⁰. Тук става само въпрос в какво се изявява антибългарската и прогръцката тенденция на тази мнимо манипулация на историята. Преди всичко Присъолков вижда в *Похвалното слово за Ярослав*, поставено за годината 1037 в летописа [*⁷ Лих. I, с. 102 сл.], и с което според Шахматов – към чието мнение Присъолков се присъединява – завършва прогръцкият *Древнейший свод* [*⁸ Шахм. с. 582-584], едно очерняване на предишната епоха от историята на руската църква. Едва при Ярослав – тъй се казва там – започнала християнската вяра в Русия „да принася плодове и да се разширява“ [*⁹ Прис. с. 84; Лих. с. 102, 13 сл.] Но тук само Присъолков вижда някаква тенденция, насочена срещу Владимир и неговата епоха. Делото на Владимир бива споменато с уважение още в същия откъс: Владимир „разора и омегчи почвата, т. е. той ни просвети чрез кръщението“ [*¹⁰ Лих. II 102, 23 сл.]. При това Похвалното слово не е никакъв изолиран откъс, а представлява (също и според Присъолков) в своята цялост един разказ върху християнизиранието на Русия, и в този разказ делото и значението на Владимир са били преди това описани и почетени [*¹¹ За похвалата на Ярослав вж. по-долу, с. 57 и сл.]. По съвсем същия начин както в летописа, така и в това „Слово“ на по-късния митрополит Иларион „за Закона и Благодатта“, епохата на Ярослав бива сравнена с епохата на Владимир, при което авторът се обръща към Владимир с думите: „Радвай се и се весели, че семето, което ти пося, не изгоря в жаравата на неверието, а напоено от дъжда на Божията Милост се умножи многократно“ [*¹² Иларион, с. 46 сл., Rose, с. 179]. Колкото в тези думи може да се прочете за някакво очерняне на епохата на Владимир, толкова то се съдържа и в *Похвалното слово за Ярослав* в летописа за 1037 година.

Изобщо т. нар. *Древнейший свод*, във формата, в която той е реконструиран от Шахматов [*¹³ Реконструкцията на Шахматов е съвършено несигурна и почива в голяма степен на аргументи, от които Шахматов сам по-късно се отказва. Така почти 70 страници дългата трета глава на своите „Разыскания“ Шахматов впоследствие практически изцяло отхвърля в своята „Повесть...“, с. LXXIV. Още мои възражения срещу хипотезата на Шахматов виж по-долу, с. 57 и сл.] и Присъолков взема като отправна точка за своите твърдения за тенденциозен характер на това произведение, съдържа твърдения, за които едва ли може да се каже, че са с прогръцка тенденция. Така например разказът на летописа за споровете между Владимир и епископите по въпроса за смъртната присъда [*¹⁴ Лет. 996 = Лих. I, с. 86, Шахм., с. 570], който в края на краищата завършва с победата на руския обичай против византийския [*¹⁵ Повече по този въпрос по-долу, с. 61. Против критиката на Присъолков и твърдението му за мнимо прогръцки тенденции в *Древнейший свод* виж също при Жданов, с. 27 и сл., забел. 4]. По такъв начин недоказаната тенденциозност в и без туй крайно проблематичния „Древнейший свод“ не може да подкрепи по никакъв начин българската теза на Присъолков.

⁷ Годината 1026 бива изобщо като дата за пренасянето на реликвите и оттам за канонизирането на братята Борис и Глеб възприета. На мене, обаче, тази дата ми се струва за съвсем несигурна. Шахматов я извежда от т. нар. *Сказание за чудесата* (Абрам. 55, 6 и сл. = Нестор, Абрам. 19, 6), където се казва, че то е станало на един 24 юли. Шахматов заявява следното: „Ако вземем предвид, че този 24 юли е бил неделен ден, това пренасяне на реликвите в църквата може да е станало или през 1020, или през 1026 година – срв. пренасянето на реликвите в 1072, на 20 май, неделя, и на 2 май 1115 г., също неделя“ (Шахматов, с. 58). Но според мене ние нямаме никакво основание да приемем посоченото от Шахматов условие, тъй като изворите изтъкват обстоятелството, че пренасянето на реликвите е станало на годишнината от смъртта на Борис (Абрам. 19, 6 и 55, 6 сл.). Значи за освещаването е бил съзнателно определен този ден и не се е изчаквало, докато 24 юли съвпадне с неделя. Пренасянето на реликвите през 1072 и 1115 г. са се състояли в неделя, тъй като не са могли да бъдат свързани с някое събитие от житието на светеца, а са били поначало предназначени в бъдеще да станат предмет на ежегодно възпоменание; междувременно култът на двамата светци е станал вече достатъчно популярен, за да позволи за него да се определят повече ежегодни църковни празници. За Присъолков (с. 72) тази дадена от Шахматов все пак с известна предпазливост дата е сигурна. Dvornik, *Making*, с. 176 и The Slavs, с. 209, както и Koch, с. 275 дават годината „1020 или 1026“.

⁸ Тук Присъолков следва хипотезата на Шахматов – вж. Шахматов, с. 416.

⁹ Присъолков, с. 84 сл.

¹⁰ Виж по-долу, с. 52 сл.

[МБ – Тук аз напълно подкрепям Мюлер за проблематичността на т. нар. *Древнейший свод* – тази хипотеза на Шахматов по никакъв начин не се подкрепя от действителния ход на събитията. А изобщо имаме на първо място не толкова прогръцки, колкото антибългарски характер, и то по причини, които не са известни нито на Шахматов, нито на Присъолков, а още по-малко и на Мюлер – отрича се *българското* християнство, а не Владимир и неговата епоха и религия.]

Втори аргумент Присъолков извежда от кръщелните имена на по-късно канонизираните синове на Владимир Борис и Глеб, след кръщението им Роман и Давид. Той счита, че Борис е кръстен на името на сина на българския цар Петър, Роман, а Глеб – на името на починалия през 992 г. български княз Давид, по-стар брат на управляващия след 996 г. български цар Самуил [*¹⁶ Прис., с. 36-38. Ханс Кох огрубява аргументацията на Присъолков, като заявява (с. 276), че: „имената Роман и Давид не се съдържат в списъка на гръцките императорско семейство“. Името Романос по това време е често употребявано при византийските императори; между другите, това има е носил и бащата на император Василий II. И ако може да се приеме, че Глеб е бил кръстен на името на починалия брат на българския цар, със същата вероятност може да се приеме, и че Борис е кръстен на името на бащата на византийския император. Важни аргументи против свързването на кръщелните имена на Борис и Глеб и тези на назованите от Присъолков членове на българското царско семейство виж също при Снегаров, с. 31. За твърде важна считам забележката на Снегаров, че обозначената в летописите като българка майка на Борис и Глеб може да е била волжка българка. От тук може да се обясни най-добре защо Владимир изпраща синовете на тази българка в княжествата, граничещи с Волжка България: Борис изпраща в Ростов, а Глеб – в Муром. (Лет. 988, Лих. I, 83, 18 сл.). Ако тяхната майка е била волжка българка, те са били особено пригодни да запазят сключения през 985 година мир между Владимир и волжките българи. А и самият брак на Владимир може да е бил резултат на този същия мир.] – Дори и да признаем, че имената на двамата братя сочат към България, за обясняване на факта на йерархичното подчинение на Русия под Охридския архиепископ не е достатъчно твърдението, че майката на двамата княза била българка. Това естествено възражение Присъолков отбива предварително с твърдението си, че Борис и Глеб са синове на Владимир от брака му с Анна [*¹⁷ Прис. с. 36 и сл., 72]. С това, обаче, той противоречи на ясното свидетелство от изворите [*¹⁸ Преди всичко на Лет. 980 = Лих. I, 57, 1; разказът в летописа изхожда на това място вероятно от най-стария и в основата си единствен достоверен източник за Борис и Глеб, вж. Müller, *Nichthag. Quelle*, с. 203 и сл., с. 211. Неоснователно съмнение за достоверността на тези данни вж. също при Шахматов, с. 138, заб. 1. За разлика от Присъолков, обаче, Шахматов не казва нищо положително за майката на братята]. Главно основание за това предположение на Присъолков изглежда да е обстоятелството, че Борис и Глеб, според разказа на анонимното „Сказание“ и написаното от Нестор „Чтение“ [*¹⁹ Абрам. 5, 7; 30, 8; 31, 6] през 1015 година трябва да са били още твърде млади, следователно родени след сватбата на Владимир с Анна. Първо, обаче, Несторовото „Чтение“ съвсем не притежава стойността на извор, приписвана му от Присъолков [*²⁰ с. 37. Тук той следва Шахматов, с. 34,

§ 20; впоследствие Шахматов сам променя своето мнение, вж. Повесть, с. LXXIV. Напоследък Воронин отново застъпва мнението, че Несторовото „Чтение“ е по-старо от „Сказанието“. Аз намирам неговите аргументи за неубедителни и се надявам да се занимая обстойно с този въпрос на друго място] и летописът, чието съобщение по моето убеждение тук се базира върху най-добрия източник, казва, че Владимир поставил своя син Глеб за княз в Муром и че Глеб бил убит по пътя от Муром за Киев [*²² Лет. 980 = Лих. I, 83, 19; лет. 1015 = Лих. I, 92, 22]. Едва ли може да се допусне, че Владимир ще изпрати едно полудете в далечния Муром. Летописът също не дава никакви преки данни за възрастта на Глеб. Чак авторът на „Първоначалната версия“ на легендата за Борис и Глеб [*²³ Müller, *Studien II*, с. 362] ще да е вмъкнал тази подробност в разказа. Този мотив той трябва да е вложил, изхождайки от обстоятелството, че в генеалогичния списък в неговия източник (неагиографския разказ за Борис и Глеб) Глеб е на последно място [*²⁴ Müller, *Nichthag. Quelle*, с. 211 сл. По въпроса за връзката между първоначалната версия на легендата и неагиографския разказ вж. моята статия „Studien III“ (под печат)]. Но дори и да се приеме, че Глеб е роден след женитбата на Владимир с Анна, няма защо да се съмняваме в обстоятелството, че неговата майка е била българка. Че знаем ли ние дали Владимир е изпратил през 989 година всичките си бивши жени в манастир? Не са ли имали и други християнски владетели извънбрачни синове? [*²⁵ Срв. напр. споменатия в летописа от 1097 г. (Лих. I, 179,9 сл.) Мстислав, син на Святополк „иже бѣ ему от наложнице“.] Така че всички аргументи, дадени от Присъолков и Кох във връзка с имената на Борис и Глеб, са несъстоятелни [*²⁶ По отношение произхода на братята Борис и Глеб междувпрочем Серебрянский (с. 21) и Вернадский (Status, с. 309) следват тезата на Присъолков].

Не по-силен е и третият аргумент на Присъолков, че точно по същото време, за което според „Разказа за Борис и Глеб“ в Киев е доказано присъствието на един архиепископ на име Йоан, архиепископ със същото име е глава на българската църква и заема архиепископския трон в Охрид [*²⁷ Прис., с. 42]. Но името Йоан е, както навсякъде в християнския свят, също във Византия, в България и в Русия тъй разпространено, че такава име може да се използва за идентифицирането на определени личности само с най-голяма

предпазливост. [*²⁸ Виж също Снегаров, с. 24. При него също и други основание, които правят хипотезата на Присъолков абсолютно невероятна – с. 23-26. Особено важно е обстоятелството, че сравнително добре запазените Сигилии на Василий II, които съвсем точно описват границите на архиепископията на Охрид и говорят многократно за предишния обхват на архиепископията, не съобщават нито дума за Русия (вж. Gelzer, Bistumsverzeichnisse, с. 42 сл.). Обявяването на това тъй неприятно за тезата на Присъолков обстоятелство Снегаров отхвърля с пълно право]

[МБ – В сигилиите на Василий, които не са запазени в оригинал, както се подразбира от текста на Мюлер, а в **препис от XIII в.**, чиято точност и пълнота е подлагана многократно на съмнение, се говори за *бъдещия*, а не за *миналия* обхват на Българската архиепископия/патриаршия. Тези сигилии базират на постановлението на VII Вселенски събор за основаването на Българската архиепископия и дават нейния обхват в същите граници, както през 870 г., а не в границите на Българската държава към 1018 г., така че те не могат да включват каквито и да е присъединени по-късно към нея територии. В този смисъл въз основа на сигилиите на Василий II не може да се извлече никакво заключение дали Руската епархия е била някога подчинена на Българската патриаршия.]

Към архументите на Присъолков Кох добавя още един, като пише: „От предадената чрез Нестор легенда за киевските светци Борис и Глеб във връзка с пренасянето на техните реликви от архиепископ Йоан излиза, че този архиепископ няма постоянно седалище в Киев и се намира там само временно“ [*²⁹ Koch, с. 274 и сл.; Koch, Ochrid und Byzanz, с. 151]. В действителност в *Несторовата легенда*, ако трябва тъй да се назове написаното от Нестор житие и произхождащото от неизвестен автор *Сказание*, не пише нищо подобно. При Нестор се казва, че Ярослав, щом научил за първото чудо, станало с реликвиите на светците, бил наредил да повикат („повълѣ призвати“) архиепископ Йоан. „И щом този дойде (пришедшо же ему), христоролюбивият княз му разказа всичко...“ [*³⁰ Абрам. 17,3 и сл.] След първото пренасяне стават чудеса, за тях разказват на Ярослав. „И тогава, щом архиепископът дойде при него, христоролюбивият (княз) му разправи за тях“ [*³¹ Пак там, 18, 16.] И накрая, когато първата църква на имената на светците е построена „христоролюбивият (княз) помоли архиепископа да дойде да освети църквата и да отслужи служба на светците. Този, обаче, дойде заедно със свещеници и дякони и целия клир и отиде в споменатия преди това град“, т. е. в близкия до Киев Вижгород. [*³² Пак там, 18, 32 – 19, 3.] И след освещаването той си отиде в своята «католикани иклия» [*³³ 19, 24], както Нестор се изразява. Ние нямаме никакво основание да приемем, че с това авторът има предвид далечния Охрид, но също така в целия този текст аз не намирам ни най-малкия намек, че всяко от многократните „идвания“ на архиепископа се предшества от дълго пътуване, още повече, че и при разказа за пренасянето на реликвиите през 1072 г. се употребяват същите изрази [*³⁴ с. 21; но и в Сказанието туй не е предадено по друг начин, Абрам., 53, 19 и т. н.], от което ние със сигурност знаем, че митрополитът по това време резидирал в Киев.

По такъв начин аргументът на Ханс Кох не се съдържа в изворите; но Ханс Кох и не цитира посочените от него извори, а препраща към изложението на Присъолков. Присъолков, обаче, в споменатото място от текста си наистина говори за далечните пътувания, които архиепископ Йоан трябвало да предприеме, но никъде не твърди че в изворите се споменава нещо за такива дълги пътувания, а това излиза само като следствие на тезата му, че охридският архиепископ е трябвало да изпълни в Киев няколкократно определени служебни задължения. Така че този аргумент не води началото си от древноруски извори, а произлиза от недоразумение при предаването на тезата на Присъолков от Ханс Кох.

За подкрепяне на българската теза Ханс Кох посочва накрая и силните влияния, които руската литература получава от българската. Тези влияния наистина не могат да бъдат отречени. Но едно културно или литературно влияние е възможно да се осъществи и без йерархическата зависимост, за която тук става дума. [*³⁵ В спора си с Пархоменко, един руски противник на хипотезата на Присъолков, Кох пише, че дори при Пархоменко той открива само относителна разлика (nur einen graduellen Unterschied) в становището му спрямо Присъолков, и че от него бива оспорвана само каноническата зависимост на Киев от Охрид, докато, напротив, политическите и културните връзки изцяло се признават (Koch, с. 284, бел. 94). Но при този спор става дума именно за йерархичната зависимост. Нима Кох очаква от противниците на тезата на Присъолков твърдението, че българската култура не е оказала никакво влияние върху Русия?] Така нареченото второ южнославянско влияние върху руската култура през XIV и XV век и след това, обратно, руското влияние върху българската църква през XIX век и особено след 1870 г. са паралели със силна доказателствена стойност.

Според мен е крайно време да бъде изоставена българската теза със всички последствия, които тя може да доведе за ранната история на руското християнство и за руската литература, тъй като тя не се подкрепя от никакви свидетелства на изворите, нито пък би могла по индиректен начин да добие някаква достоверност. [*³⁶ Колко жизнена все още е тази теза, показва напр. следният откъс от Ковалевский, *Исторический путь России*, 1949, с. 17: Ако се направи равностметка от извършените през последно време изследвания, може да се каже с почти несъмнена сигурност, че не Византия, а българската патриаршия в Охрид е дала на Киевска Русия първата църковна йерархия и че Киевска Русия е била покръстена от българите.

Неповлиян от всички междуременно публикувани изследвания, Ковалевски отново потвърждава своето признание на българската теза през 1954 г. в „L'Église Ruse en 1054“, с. 479]

[...]

стр. 42 и сл. за Автономната теза и за Анастас Корсунянин – бил ли е той църковно или цивилно лице.

МБ – за византийците той не е църковно лице, понеже не е ръкоположен отвизантийски епископ. Как той се споменава в летописите.

стр. 48 и сл. за канонизирането на Владимир

стр. 52 и сл. за мъл чанието на съвременните извори, и преди всичко на руските летописи за гръцка йерархия преди 1039 г.

стр. 55 и сл. за източниците на руските летописи от 987 до 1037 г.

стр. 63 и сл. за Актът от 1037 г. – трябва да направя сравнение с разните версии на летописите

IV. Die Hauptargumente der byzantinischen These / IV. Главните аргументи в полза на византийската теза с. 76-77:

В цялото мое досегашно изследване аз само се опитвах да отхвърля аргументите, с които от различни страни се изказват съмнения за византийската теза или пък тя бива отхвърляна. Нека накрая се представи във възможната най-кратка форма и това, което според мен говори в полза на тази теза. Тук аз следвам най-напред Dölger в рецензията му за книгата на Amman и Laurent [*¹ Laurent, с. 290 и сл. Виж също Obolensky, с. 24. Същият препраща и към свидетелството на Никифор Грегорас, *Historiae Byzantinae*, XXXVI, cap. 22 f., Bonn, 1855, III, с. 512 и сл. Особено голяма доказателна стойност това свидетелство от XIV век обаче не притежава.]

Трудно можем да си представим, че византийците биха изпуснали от ръцете си без сериозни причини страната, която те, чрез кръщението на нейния княз и сватбата му с една багренородна принцеса, са обвързали в църковно отношение със себе си; такива причини не са засвидетелствани нито в изворите, нито могат по някакъв начин да бъдат допуснати като вероятни [Franz Dölger, *Рецензия за статията на А. М. Amman, Die Anfänge der Hierarchie im Kiever Rußland* (Byzantinische Zeitschrift 46/1963, с. 478)].

1. Силното участие на византийски майстори-строители при строежа на църквите в Киев говори за нормални отношения между Киев и Цариград.
2. Византийските извори, и преди всичко трактатите за преместване на епископи, както и *Notitiae episcoporum*, доказват ранното присъствие на гръцки свещеници в Русия.
3. Същото доказва летописът на Яхъя.
4. Най-старите руски черкви носят имена, дадени по византийски образец.
5. Също и нумизматиката и сигилографията от времето на Владимир и Ярослав сочат към Византия.

Също така може да се посочи и „Словото“ на Иларион, където авторът от една страна подчертава, че християнството е дошло в Русия от Гърция [*² Иларион, с. 39; Rose, с. 175; виж по-горе, с. 29], а от друга, че между църковната политика на Владимир и на Ярослав няма никакво прекъсване: „Ярослав не наруши порядките на Владимир, а още повече ги утвърди“ [*³ „... не рꙋшащя2 во, . яꙋ2авъ, янъ2вержающа...“, Иларион, с. 45; Обнорский, с. 188, ред 313 и сл.]. За внучите и правнуците на Владимир Иларион казва, че „поддържат православието и твоето (на Владимир) предание“. [*⁴ Ред 342 и сл., Иларион, с. 46.]. Тези изказвания показват, че някакъв разрыв между църковната политика на Владимир и Ярослав е във висша степен невероятен.

Към тези аргументи в полза на византийската теза бих искал да добавя още един, отначало само като предположение. Вече беше посочено, че разказът за първото пренасяне на реликвите на светците Борис и Глеб трябва да е бил написан твърде рано, а именно още преди извършването на първите чудотворни лечения. [*⁵ Виж по-горе, с. 40.] По моето убеждение този разказ представлява заключителната част на най-стария агиографски разказ за Борис и Глеб, извлечен и като опит частично реконструиран от мене чрез сравнение с разказа за Борис и Глеб в летописа, който аз обозначавам като „първична легенда“ („Urlegende“). [*⁶ Studien II und III] Въз основа на лексикографските индиции аз дойдох при това до убеждението, че тази „първична легенда“ първоначално е била написана на гръцки език. [*⁷ Studien II, с. 356-361] Ако това е верно, още по туй време трябва да е имало и в Чернигов гърци, които са били в тясна връзка със църковното ръководство, тъй като съставянето на една такава легенда е било неизбежно задължение за църковното ръководство, когато даден светец трябвало да бъде прославен от църквата.

[МБ Много невероятно твърдение! Не говори ли това по-скоро за по-късна гръцка редакция-цензура, при която главната цел не е била толкова да се придаде на легендата художествен вид, колкото да се премахнат от нея някои неудобни места и да се подменят с „удобни“. А ако се опитаме да реконструираме събитията по убийството на Борис и Глеб, натъкваме се на много такива неудобни места, и то още от раждането и детството, та чак до убийството им, което има преди всичко политически, а не частно-семеен характер. От друга страна, убийството на Борис и Глеб е санкционирано от Византия, което е невероятно и невъзможно, ако те бяха синове на „порфирородната сестра“ на императорите Василий и Константин, а не на тяхната двуюродна сестра — братовчедка, дъщеря на българския цар Петър Първи и правнучка както на българския княз св. Борис, така и на византийския император Роман Първи Лакапин.]

Що се отнася, обаче, до този аргумент, трябва да се изчака, дали срещу моето предположение за първоначална гръцка версия на „Първичната легенда“ ще бъдат повдигнати сериозни възражения. Но и без този аргумент ние притежаваме достатъчно силни основания за това, че руската църква още от самото си начало е принадлежала към юрисдикционалния съюз на византийската църква, било като архиепископия, стояща по ранг под митрополия, било като самостоятелна митрополия.

Откъс от моя доклад за агиографията на Борис и Глеб (пълен текст в моята монография):

Първият аргумент на проф. Мюлер в защита на неговата теза против възможността да се допусне за този период друга юрисдикция на руската църква, освен византийската, се основава на убеждението му, че противните партии оперират изключително с аргументи *ex silentio*. Неговият главен аргумент за провизантийското решение на проблема, следващ една кратка рецензия на проф. Франц Дьолгер, е обаче също така аргумент *ex silentio*. В тази рецензия се казва: „Трудно можем да си представим, че византийците биха изпуснали от ръцете си без сериозни причини страната, която те, посредством кръщението на нейния княз и сватбата му с една багренородна принцеса, са обвързали в църковно отношение със себе си; такива причини обаче не са засвидетелствани нито в изворите, нито могат по някакъв начин да бъдат допуснати като вероятни“¹¹. В същия дух и проф. Мюлер приключва своите разсъждения по отношение на така наречената „българска теза“ с думите: „Според мен е крайно време да бъде изоставена българската теза със всички последствия, които тя може да доведе за ранната история на руското християнство и за руската литература, тъй като тя не се подкрепя от никакви свидетелства на изворите, нито пък би могла по индиректен начин да добие някаква достоверност.“¹² [...]

Между главните аргументи на проф. Лудолф Мюлер в подкрепа на византийската теза за църковната юрисдикция на руската църква са изворите на византийски, арабски и арменски летописци, чиито оскъдни данни вече са коментирани изчерпателно от всички противници на тази теза – също както и общото твърдение на Яхъя Антиохийски, че с багренородната принцеса били изпратени в Киев *множество митрополити* и че тя била построила *много църкви*¹³. Там, където официалните документи премълчават всякакво присъствие на гръцки свещеници, изведнаж научаваме за *множество митрополити!* Същевременно ние сме обаче информирани от руските летописи за присъствието само на *един* единствен гръцки свещеник в Киевска Русия за времето между 995 и 1037 година, Анастас от Херсон¹⁴ – вероятно епископ, макар че повечето летописи по добре известни на нас съображения не споменават титлата му, а го наричат „мъжът“ Анастас. Този Анастас от Херсон обаче е бил нещо такова, каквото днес наричаме „дисидент“ – един гръцки дисидент. И какво прави този *мъж Анастас*, когато в 1037 година пристига гръцкият митрополит Феопемпт? Той счита за най-добре да излезне и бяга през глава не другаде, а в Полша.

Значителен дял от споровете за йерархичното подчинение на руската църква преди 1037 година заема проблемът за седалището на главата на руската църква. При това всички участници в дискусиата не искат да вземат предвид, че българският патриарх – поне до 1018 година – е бил формално независим и разполагал с правото да открива неограничен брой епископства – но и митрополии. С това може да се изясни не само въпросът за седалищата на епископи в Киев, Переяславл, Чернигов и Новгород, но и за твърде оспорвания Тмутаракан, чието йерархично подчинение трябва да се разглежда не като постоянно и непрекъснато свързано с Цариград, а като променливо с оглед на политическите събития. Също така и неразборията с титлите на висшите духовници в Русия може да се обясни само чрез временното им подчинение на Българската патриаршия – деградирането на Българската патриаршия в архиепископия през 1018 година довежда същевременно до деградиране на митрополитите и епископите, което ни е известно от хрисовулите на Василий II. Що се отнася пък до заменянето на титлата на архиепископ Йоан Киевски с титлата митрополит в някои ръкописи, това вече е приемливо обяснено от Присьолков: липсата на титлата архиепископ в Русия през по-късната епоха заставя преписвачите да изоставят тази необичайна за Русия титла и да я заменят с митрополит.

Тезата за подчинение на руската църква под папата, на която са посветени немалко изследвания¹⁵, е подкрепена само от съобщения на руски и западни хроники за преговори на русите с папата; тя няма никакви документални доказателства и се оборва още от сведенията за печалния изход на преговорите. Към това се прибавя като силен аргумент против някаква мнима дейност на латински духовници в Киевска Русия издадената от папа Йоан XIII през 972 година вула за чешкия крал Болеслав, която изрично забранява извършването на църковната служба на славянски език¹⁶. В Русия няма запазени никакви латински и гръцки църковни книги от времето преди татарското владичество. Вместо това, непрекъснатостта в извършването на църковната служба на славянобългарски език още от времето на преложеният книг през 899 година, съгласно тверския препис на руския летопис¹⁷, е напълно доказана и едва ли е била повлияна дори по време на управлението на гръцки митрополити в Русия.

¹¹ Franz Dölger, Рецензия за статията на A. M. Amman, Die Anfänge der Hierarchie im Kiever Rußland (BYZANTINISCHE ZEITSCHRIFT 46/1963, с. 478).

¹² Ludolf Müller, Zum Problem des hierarchischen Status, № 17.

¹³ Peter Kawerau, Arabische Quellen zur Christianisierung Russlands, № 18.

¹⁴(Анастас от Херсон)

¹⁵Обзор на литературата и коментариите върху нея вж. при Ludolf Müller, Zum Problem des Hierarchischen Status, № 26-36.

¹⁶ЛИБИ, II/1960, с. 136 сл.

¹⁷преложен, яжн, г

Вторият аргумент на проф. Мюлер в полза на византийската теза гласи: „Силното участие на византийски майстори в Киев говори за нормални отношения между Киев и Цариград“¹⁸. Очевидно тук проф. Мюлер се опира на някои публикации на Айналов¹⁹ и Крос²⁰ за ранното строителство в Киев, както и на по-горе споменатото съобщение на Яхъя, на Несторовия летопис²¹ и на Похвалното слово за Владимир²², които всички следват един общ източник²³. В това съобщение се казва за строителството на Десятинната църква, че за изграждането е Владимир бил повикал майстори от Гърция. Че тъкмо така наречената Корсунска легенда за кръщението на Владимир – основен източник на съобщенията в летописите и в Похвалното слово за Владимир – най-много е засегната от манипулациите и фалшификациите, Шахманов и Присъолков вече са доказали по безспорен начин. Въпреки това, аз не желая тук да се позова предимно на слабата доказателствена стойност на руските летописи. На мен ми изглежда странно, че тези „гръцки“ майстори са създали в Десятинната църква едно твърде точно копие на Преславската катедрала²⁴, със същия план и размери като тези на българската постройка. Както е известно, сред постройките на Цариград подобна църква не се среща²⁵. Декоративната строителна техника със скрити междинни редове, характерна за голям брой постройки от втората половина на X век, които се намират на подчинената по това време на Българската патриаршия територия или близко до нея, се среща в Цариград само на няколко постройки от средата на XI век²⁶, т. е. след преселването там на представителите на българската царска династия и придружаващите ги лица, включително майсторите от българските придворни художествени и строителни ателиета²⁷. За подсилване на основите на Десятинната църква е използвана система от забити в

¹⁸Пос. съч., с. 76.

¹⁹Димитрий В. Айналовъ, *Къ вопросу о строительной деятельности св. Владимира* (Сборникъ въ память князя Владимира, Петроградъ 1917, с. 21 сл.); същ., *Geschichte der russischen Monumentalkunst der vormoskovitischen Zeit*, Berlin 1932, с. 10.

²⁰Samuel H. Cross, *The Earliest Mediaeval Churches of Kiev* (Speculum. A Journal of Mediaeval Studies, The Mediaeval Academy of America, Cambridge, Massachusetts XI, 4, October 1936, с. 481 сл.).

²¹*Повесть временных лет*, I, с. 83.

²²В. И. Срезневский, *Память и Похвала Князю Владимиру и его житіе по списку 1494 г.*

²³Вж. А. А. Шахматовъ, *Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ летописныхъ сводахъ*, с. 567.

²⁴Вера Иванова, *Двете църкви при чуката на източната стена на Вътрешния град в Преслав* (Известия на Археологическия институт, XX/1955, с. 463-486); St. Bojadžiev, *Une église cruciforme à cinq nefs à Preslav* (Byzantinobulgaria IV/1973, с. 53-73). Никой от изследователите не обръща внимание на обстоятелството, че тази църква е единствена със синтрон между проучените преславски църкви, което, независимо от внушителните ѝ размери, я определя като епископска. Затова в българската наука тази църква е получила особено „поетичното и интуитивно“ название «Църква при чуката» По този въпрос вж. Assen Tschilingirov, *Die Kunst des Christlichen Mittelalters in Bulgarien*, с. 317. Идентичността в плановете на двете църкви – Десятинната църква и преславската катедрала – се премълчава от всички руски и съветски изследователи. За Десятинната църква и нейната архитектура вж. преди всичко: М. К. Каргер, *Древний Киев. Очерки по истории материальной культуры древнерусского города*, II, Москва-Ленинград 1961, с. 9-25, с преглед на историческите извори и на по-старата библиография, а така също и А. И. Комеч, *Древнерусское зодчество конца X – начала XII в.*, Москва 1987, с. 168-178 (нова библ.).

²⁵В научната литература дълго време се допускаше, че като образец на Десятинната църква в Киев е послужила северната църква (църква С) в Богородичния манастир на Константин Липс (Μονὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Λιβόρ), понастоящем Фенари Иса Джамии в Цариград. Тази хипотеза, въведена от съветския историк на архитектурата Николай Брунов, посветил на нея редица публикации, между другото: *Die fünf-schiffige Kreuzkuppelkirche in der byzantinischen Baukunst* (Byzantinische Zeitschrift 27/1927, с. 63-98); *Zur Frage der byzantinischen Ursprünge der fünf-schiffige Kreuzkuppelkirche* (пак там, 28/1928, с. 372-391); *Ein Denkmal der Hofbaukunst Konstantinopels* (Belvedere, 51-52/1926, с. 217-236), базирал на погрешните му наблюдения върху сградата, според които църквата е била петкорабна. Изследванията на Американския Археологически Институт в началото на 1960-те години обориха това предположение и показаха, че в случая се касае за една обикновена кръстополна църква, в чийто източен дял се намират двуетажни параклиси с кули, достъпни посредством външни стълби. По този въпрос вж.: Arthur H. S. Megaw, *The original form of the Theotokos Church of Constantine Lips (Fenari Isa Camii) at Istanbul* (Dumbarton Oaks Papers 18/1964, с. 278-298) и Cyril Mango and Ernest J. W. Hawkins, *Additional Notes. The Monastery of Lips (Fenari Isa Camii) at Istanbul* (пак там, с. 299-315). Трябва да се отбележи, че и след публикацията на Манго в руската литература с малки изключения продължават да се дават неверните данни на Брунов за цариградската църква.

²⁶Примери на църкви с този градеж в България са между другото първоначалната постройка на Боянската църква, „Свети Георги“ в Колуша (Кюстендил), „Свети Никола“ в Сепарева баня (Германия) и „Свети Тодор“ при Бобошево (Долна Сътяска) [Assen Tschilingirov, *Überlieferung und Innovation in der mittelalterlichen Kunst Bulgariens*, n. 70]. Първоначалните постройки от X век на болшинството от църквите в днешна Македония, през XII и XIII век престроени, са изградени изцяло или отчасти в същата техника – напр. „Свети Пантелеймон“ в Нерези, църквите във Велюса, Дреново (Дебрища) при Кавадарци и Раковишкия манастир. Всички тези постройки са били още през X век епархийски църкви, чийто епископии и епархии са включени в списъка на грамотите на Василий II и са неправилно отнесени към XII и XIII век от Никола Мавродинов, *Старобългарското изкуство XI-XIII век*, София 1966. Някои от паралелите в югозападната част на Балканския полуостров са споменати при Panajotis Vocotopoulos, *The concealed course technique: further examples and a few remarks* (Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 28/1979, с. 247-260), а Цариградските паралели са изброени при Hartmut Schäfer, *Architekturhistorische Beziehungen zwischen Byzanz und der Kiever Rus im 10. und 11. Jh.* (Deutsches Archäologisches Institut, Istanbul Mitteilungen 23-24/1973-1974, с. 197-224 – списък на паметниците на с. 198 сл.). В списъка е пропусната църквата „Света Теодосия“ (Гюл Джамии), построена преди 1070 година – за нейната датировка и идентификация срв.: Hartmut Schäfer, *Die Gül Camii in Istanbul*, Tübingen 1973; Berge Aran, *The Church of Saint Theodosia and the Monastery of Christ Evergetes* (Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 28/1979, с. 211-228).

²⁷Един екскурс върху връзките на дарителите и строителите на тези постройки с българската царска династия би имал обема на обширна студия. За пример ето тук данните за църквата „Света Теодосия“ в манастира на Христос Евергет [R. Janin, *La géographie*

земята колове с излят помежду им хоросан²⁸ – същата система, която ни е позната от българските постройки в Плиска²⁹. Ако, обаче, Десятинната църква е била наистина построена от гръцки майстори и следователно още след построяването ѝ осветена от гръцки свещенослужители, защо е трябвало тя да бъде повторно осветена след въстъпването на гръцкия митрополит Феофемит през 1039 година? Нима не е известно на проф. Мюлер при какви условия, според правилата на източноправославната църква, се налага повторно освещаване на един християнски храм? Това се извършва единствено, ако в него за известно време е действала някаква ерес. Ако това обстоятелство може да не бъде известно на някои съветски изследователи³⁰, възпитани в тъй научните доктрини на марксизмо-ленинизма, нима може да бъде простено на един известен европейски учен и хабилирал богослов, като проф. д-р д-р Лудолф Мюлер, да не познава такова важно постановление в църковното право? А не ни ли напомня това събитие за „повторното кръщение“ на Владимир?

Това обаче още не е всичко. Вън от всяко съмнение е, че стенописите на Десятинната църква, от които са запазени само няколко фрагменти³¹, произхождат от същото ателие, което изписва малко след 971 година църквата „Свети Георги“ в София, по времето, когато тя е седалище на българския патриарх; през 80-те години на X век същото ателие изписва Епископската църква в Струмица/Водоча и към 996 година част от стенописите от светилището на „Света София“ в Охрид³² – доказателства за това дават както стиловият анализ, така и химическите изследвания на багрилата и на мазилката на тези стенописи³³. От същото ателие произхождат също няколко икони, съхранявани понастоящем в Москва и Ленинград, които се датират от съветските изкуствоведи чак до XIII век³⁴. Считам, че е извън моите възможности да преценя дали художниците от това ателие са могли тъй дълго да живеят и да творят. Твърде малко вероятно е, обаче, те да са били от гръцки произход – отношенията между България и Византия в края на X век са извънредно напрегнати, за да може да се допусне при тях и свободен художествен обмен. Освен това, отклонението на тъй силно изявения стил на тези художници от познатата ни византийска столична и провинциална живопис е изтъкнато от изследователите още преди повече от половин век, дълго преди характерните за тази живопис антикизиращи тенденции да бъдат открити като основна насока в българското изкуство на X век. Връзките на Киев, но и на другите големи руски градове, с българското изобразително

ecclésiastique de l'Empire byzantin. III Les églises et les monastères, Paris 1969, с. 143-145; H. Schäfer, *Die Gül Camii in Istanbul* (ââ. 47); Th. Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul*, Univ. Park 1976, с. 128-129; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls*, Tübingen 1977, с. 140-143 (ââ.â.); Berge Aran, *The Church of Saint Theodosia*, (бел. 47)], най-ранното сведение за която срещаме в Cod. Par. gr. 1617 от 1071 г. [H. Delehayе, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e Codice Sirmondiano*, Brussels 1902, 828⁵⁵⁻⁵⁶, 830¹⁻³]; В две епиграми от Cod. Marc. gr. 24 [Σπ. Λόμπρος, *Νεοσ Ελληνομνημιον* 8/1911, с. 19-21] се дават данни за втория строител на манастира, протосеваст и велик дук Йоан Комнин, син на севастократор Исак Комнин, който е по-старият брат на император Алексий Комнин I (1081-1118), женен за Ирина, внучката на последния български цар от Първото българско царство Иван Владислав и жена му Мария – дъщеря на сина им Траян и Мария Дука, дъщеря на Андроник Дука, който е брат на император Константин X Дука (1059-1067). Същият този Йоан Комнин, строителят на манастира Христос Евергет, е бил между 1090 и 1106 г. дук на Драч и ни е известен от книгата на неговата първа братовчедка, Ана Комнина, правнучка на цар Иван Владислав [V. Leib, *Anne Comnène Alexiade*, II, Paris 1944, с. 147, III, Paris 1945, с. 65; ГИБИ VIII/1972, № 72, 94-100, 115, 120], а така също и от кореспонденцията му с архиепископ Теофилакт Охридски [Theophylactus – Migne PG CXXVI, 513, 533. За него вж. също: В. Н. Златарски, *История на Българската държава през средните векове, II България под византийско владичество (1018-1187)*, София 1934 (Репринт: София 1972), с. 221 и P. Gautier, *Le Synode des Blachernes (fin 1094). Étude prosopographique* (Revue des Études Byzantines 29/1971, с. 221)].

²⁸М. К. Каргер, *Археологические исследования Древнего Киева. Отчеты и материалы (1938-1947)*, АН УССР, Киев 1951, фиг. 38 с. 60, фиг. 46 с. 71.

²⁹Assen Tschilingirov, *Die Kunst des Christlichen Mittelalters in Bulgarien*, с. 28, фиг. 333; същ., *Überlieferung und Innovation in der mittelalterlichen Kunst Bulgariens* (Arte Medievale 4, 1/1988, с. 67).

³⁰От съветските изследователи единствен М. Ф. Мурьянов, *О летописных статьях 1039 и 1131 гг. (Летописи и хроники. Сборник статей. 1973 г., Москва 1974, с. 111-114)*, изказва предположение, че повторното освещаване на Десятинната църква може да е било свързано с разпространението в нея на някаква ерес, дискретно премълчано от летописеца.

³¹Н. П. Сычевъ, *Древнейший фрагментъ русско-византийской живописи* (Seminarium Kondakovianum II/1928, с. 91-104).

³²Assen Tschilingirov, *Überlieferung und Innovation in der mittelalterlichen Kunst Bulgariens* (Arte Medievale 4, 1/1988, с. 82 сл.

³³Люба Красовска-Райнова, *Нови проучвания и консервация на стенописите в църквата „Св. Георги“ в София* (Музеи и паметници на културата 1971, № 4, с. 38-40); същ., *Най-ранната стенопис в ротондата „Св. Георги“* (Музеи и паметници на културата 1973, № 3, с. 17).

³⁴Например т. нар. Устюжско Благовещение и двустранната икона с изображение на Уброта на лицевата е страна в Третяковската галерия [В. Н. Лазарев, *Русская иконопись от истоков до начала XVI века*, Москва 1983, с. 34 сл., 163-165 (библ.), табл. 4 и 5], както и Свети Георги в Успенската катедрала [пак там, с. 34, 163 (библ.) табл. 3]. В публикацията си за тази икона В. Н. Лазарев, *Новый памятник станковой живописи XII века и образ Георгия-Воина в византийском и древнерусском искусстве* (Византийский временник, НС VI/1953, с. 186-222) (= В. Н. Лазарев, *Русская средневековая живопись*, Москва 1970, с. 55-102), обосновава датиранието на иконата „около 1170 година“ само със строежа на катедралата на Юриевския Манастир при Новгород, изградена от най-младия син на княз Андрей Боголюбски, Юрий (Георги); като най-близък неин стил паралел авторът предлага иконата на св. Пантелеймон от Великата Лавра на св. Атанасий в Атон (*Икони на Балканите*, София-Белград 1966, табл. 42), която нито принадлежи на този художествен кръг, нито е от същата епоха.

изкуство обаче не се изчерпват с Десятинната църква. Фреските на „Св. София“ в Киев³⁵ показват също най-тясно сродство с фреските на българските постройки в Охрид и Костур³⁶ – и само с тях –, което е обяснимо само за времето преди 1037 година или малко след това. По такъв начин отново излиза на дневен ред въпросът за датироването на киевската катедрала и нейните фрески³⁷.

Петият аргумент на проф. Мюлер в полза на византийската теза е, че най-старите руски църкви носят имена, които са им дадени по византийски образец. На мен, като българин и при това роден в българската столица, този аргумент не звучи особено убедително. Без да придавам на имената на църквите особено значение в спора, ще отбележа само, че въпреки всички празноти в нашите знания, отнасящи се до имената на българските църкви от първото хилядолетие, при досега идентифицираните по-малко от 2 % от разкопаните църковни постройки, само името на света София – светата мъдрост – се среща на четири от най-значителните църкви, построени в България, или с други думи около една трета от известните ни по име български църкви са били посветени на света София³⁸. Явно, че култът на светата мъдрост не е бил монопол само на византийската църква. Между другите имена срещаме имената на Богородица, пророк Илия, на архангелите, Йоан Предтеча, Йоан Богослов, св. Леонтий, Пантелеймон, Стефан, Георги, Герман и др. – т. е. същите имена, както и в Русия.

Последният аргумент на проф. Мюлер в полза на византийската теза гласи: „също и нумизматиката и сигилографията от времето на Владимир и Ярослав сочат към Византия“. Колкото това твърдение да е вярно за индиректните иконографски и стилови връзки с Византия, толкова малко обстоятелствата говорят за непосредствена зависимост. Напротив, тъкмо иконографските и палеографските особености на сечените от Владимир монети са в действителност един сериозен аргумент против византийската и в полза на българската теза. Както е известно, нито правото за сечене на монети, нито царската титла на Владимир, са били някога признати от Византия. Във всички византийски писмени извори той бива назоваван *ἄρχωνт* (княз), като дори и след женитбата си с „порфирородната византийска принцеса“ не получава полагащата му се титла *καῖσαρ*. В този смисъл след 1037 година биват манипулирани и всички руски писмени източници, като неговата царска титла или бива заличена от текста, или заменена с титлата княз. Правото си за сечене на монети, Владимир може да е получил единствено от българския патриарх, който му дава и останалите царски регалии, включително матриците за сечене на първите емисии от неговите златни и сребърни монети. Че той наистина е получил от българския патриарх матриците за сечене на монетите си, показва както иконографията на техните изображения, така и текстът, но и палеографията и ортографията на техните надписи. За разлика от по-късните емисии, които вече очевидно са изработени в Киев – както още преди близо половин век забележи проф. Валерий Погорелов –, първите емисии имат български надписи³⁹. Това би могъл да провери и проф. Мюлер, както и всеки славист, тъй като на тези монети пише вместо *Володимер, сребро* и *золото* (според руския пълногласен изговор), *Владимир, сребро* и *злато* (според българския изговор). Че в случая не се касае до някакво изключение, може да се установи, като се прелистят някои стари руски и български текстове. Палеографията на руските монети е в непосредствена връзка с многобройните надписи от българската столица Преслав, станали едва през последно време достояние на науката, Изображенията на Христос, Владимир и неговия трон пък имат редица паралели сред българските паметници от X век – преди всичко бронзовата матрица от Археологическия музей в Преслав⁴⁰ –, но нито един известен паралел между съвременните византийски паметници. Също така и еталонът, по който са сечени първите емисии от монетите на Владимир се отклонява значително от еталона на византийските монети. За изображението на царя при монетите на Владимир, като образец е послужила сребърната монета на българския цар Петър⁴¹. От всичко това излиза, че Владимир е получил

³⁵За стенописите на киевската „Света София“ досега има само частични публикации: Г. Н. Логвин, *Софія Київська*, Київ 1971; В. Н. Лазарев, *Фрески Софии Киевской* (В. Н. Лазарев, *Византийское и древнерусское искусство*, Москва 1978, с. 65-115).

³⁶Assen Tschilingirov, *Überlieferung und Innovation in der mittelalterlichen Kunst Bulgariens* (Arte Medievale 4, 1/1988, с. 74-78. Най-близки паралели за тях откриваме в долния слой стенописи на църквата „Свети Врачи“ в Костур от X век, които се покриват през XI век с други стенописи; долният слой е отлично запазен и се вижда на местата, където мазилката от горния слой е паднала, а именно при изображенията на св. Василий Велики, св. Никола и св. Константин. Отричайки връзката на тези стенописи с българското изкуство, някои изследователи се позовават на гръцките им надписи, изпускайки от внимание обстоятелството, че и надписите, и иконографията на тези изображения са част от доиконоборческата традиция в западната част на Балканския полуостров, която традиция за художниците и за християнската община е свещена.

³⁷За последен път засягат въпроса за датировката на „Света София“ в Киев Andrzej Poppe, *The Building of the Church of St. Sophia in Kiev* (Journal of Medieval History 1981, 1 7, п. 15-66) и Алексей И. Комеч, *Древнерусское зодчество конца X – начала XII в.*, с. 178.

³⁸Независимо от своя патрониним, тези български църкви имат твърде близки архитектурни форми, отличаващи ги, както разпределението и връзката на помещенията в светилището им, от нормите на византийската църква.

³⁹Валерий Погорелов, *Кой покръсти руситъ?* (Славянска беседа II/1938, № 4, с. 146-153).

⁴⁰Assen Tschilingirov, *Die Kunst des Christlichen Mittelalters in Bulgarien*, с. 325, фиг. 50; във връзка с това вж. също: В. Пуцко, *Преславската матрица и въпросът за иконографските образци в изкуството на древния Киев* (Археология, XXV/1983, № 1-2, с. 86-97).

⁴¹Вж. Асен Чилингиров, *Светли страници от българо-руската взаимност. Първите монети, сечени от българския цар Петър I и киевските князе* (Велико Търново, юбилеен брой, декември 1984, с. 10). Статията излиза в 2011 г. като самостоятелна монография под заглавието *Монетите на киевските князе и монетите на българския цар Петър I*.

заедно с царската си титла регалиите и правото за сечене на монети, както и матриците за тях, изработени в известната през средновековието монетарница на българската столица Охрид. Когато малко по-късно биват изработени – по всяка вероятност в Киев – нови матрици за следващите емисии на Владимировите монети, отличаващи се по своята нискокачествена изработка от първите, правописът при надписите им бива изменен и унифициран с особеностите на руския език.

На това място нямам възможност да се спра подробно върху допълнителния аргумент на д-р д-р Мюлер за това, че руската църква още от самото си начало е принадлежала към юрисдикционалния съюз на византийската църква, било като архиепископия, стояща по ранг под митрополия, било като самостоятелна митрополия, а именно твърдението му, че така наречената от него „Първична легенда“ за Борис и Глеб била съставена първоначално на гръцки език. А не говорят ли действително съдържащите се в нея гръцки лингвистични особености по-скоро за една по-късна гръцка редакция, или по-точно цензура, при която главната цел не е била толкова да се придаде на легендата по-художествен вид, колкото да се премахнат от нея някои неудобни места и да се подменят с „удобни“. А след като се опитахме тук да реконструираме събитията по убийството на Борис и Глеб, ние се натъкнахме на много такива неудобни за гръцкото църковно ръководство места, и то още от раждането и детството, та чак до убийството им, което, както видяхме, е имало преди всичко политически, а не частно-семеен характер.

В най-тясна връзка с отношенията в областта на изобразителното изкуство и архитектурата стоят връзките в областта на литературата. Че българските преводи на църковните книги в Русия без изключение са направени в България, е доказано от литературната наука още през миналото столетие. Но че в случая се касае за едно изключително по обем постижение, могат да преценят само малцина богослови и филолози. Известният руски историк Е. Голубински⁴² още в края на миналия век изказва убеждението си, че веднага след покръстването на Русия там попада почти цялата църковна литература в български преводи⁴³ и изрично подчертава, че само преписването на една нищожна част от тази обширна литература би надхвърлило всички капацитети и резерви на Киевска Русия. Това наистина не е било възможно да стане без силната подкрепа на Българската държава и църква, за него се е изисквало продължително време и то не може да се отдаде на дейността на отделни мисионери. Аз не мога да се съглася по никакъв начин с проф. Мюлер, че то е могло да се извърши и без непосредствената връзка между българската и руската църква. Рим и Цариград не са били не най-малко заинтересувани в извършването на богослужението на един славянски език и са се противопоставяли с всички сили на това. Резултатите на туй враждебно отношение към славянските езици от страна на византийската и римската църкви можем да наблюдаваме както в Моравия, така и в населените с българско население земи след 1037 година, когато българските книги биват унищожени – ако не притежавахме копия в Русия, то едва ли би останало до днес нещо от славянската писменост. Убедителен пример за туй ни предлага пълната асимилация на славянското население в Пелопонез и Епир, което е наброявало до X век над 90 % от цялото население в тези области.

[Доклад пред Международния симпозиум на Комисията за изследване на славянските култури в средновековието и на Отдела за история на СССР, организиран от Националния комитет на славистите в ГДР и Университет Мартин Лутер в Хале/Заале, ГДР, 24-26 VI 1980. В съкратен вид този доклад, под заглавие *Hagiographische Überlegungen zu Boris und Gleb (Zum Problem der hieratischen Zuordnung der russischen Kirche vor 1037)*, беше предназначен първоначално за научния колоквиум в Мюлхаузен, ГДР през февруари 1980 година, организиран от Секцията по византистика при Академията на науките на ГДР с участието също на представители от СССР (Зинаида Удалцова) и България (В. Тъпкова-Заимова), но по настояване на З. Удалцова беше прекъснат от председателстващия заседанието, проф. д-р Йоханес Ирмшер, научен ръководител на германската секция, под предлога, че в него се засягат теми, излизащи от рамката на конференцията и думата ми беше отнета. След прочитането на доклада ми на конференцията в Хале не се състоя никакво обсъждане и не бяха направени никакви коментари от страна на присъстващите, между които бяха и някои от най-видните съветски историци. Също така текстът не беше отпечатан както останалите доклади в протоколния том за конференцията, въпреки че беше представен своевременно на редакционния комитет.]

⁴²Е. Е. Голубинский, *История русской церкви* I, 1, с. 728 сл.

⁴³Пак там, с. 732-735, Голубински дава изчерпателен списък на българските преводи и взема критично отношение спрямо твърдението в Несторовата летопис, която съобщава за широка литературна дейност при двора на Ярослав, като сочи, че за такава дейност няма никакви доказателства (с. 729 сл.).

Ярослав Николаевич Шапов, *Государство и церковь в Древней Руси (Gesellschaft und Kultur Russlands im frühen Mittelalter*, hrsg. von Erich Donnert, =Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. Wissenschaftliche Beiträge 1981/64 (C 21), Halle (Saale) 1981, с. 58-74):

Что касается первоначальной политической и организационной структуры древнерусской церкви, то источники убедительно свидетельствуют о том, что она возникла значительно раньше 1037 г., отмеченного летописью [*²² ПСЛ I, стб. 151; II, стб. 139] времени закладки существующего киевского Софийского собора, считающегося по традиции датой возникновения митрополии [*²³ Honig. *Vuz.* 17, 128-162; Müller, *Zum Probl.*]. Изучение византийского перечня митрополий около 1087 г., хорошо информированного, хотя и не официального источника, показывает, что митрополия „Росиас“ была основана после 969-70 г. [*²⁴ Parthey, с. 101-131 Порре, *Państwo i Kościół³ na Rusi w XI wieku*, Warszawa 1968, 25-68. – МБ: Щ, има предвид Notitia III, където митрополията на Киевска Русия (Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥωσίας) е на 746 място, последвана от нейните суфрагантни епископии. От този списък, чиято датировка Шчапов вярно посочва, съвсем не може да се извади заключението, че „митрополията на Киевска Русия е основана след 969-70 година“; списъкът отговаря на действителното положение при руската църква, но 120 години след датата, която Шчапов дава за основаването на митрополията и засяга една епоха, която излиза във моята тема.]. Возможно, что это произошло в 996 или летом 995 года, как предполагает Г. Ловьянски [25. *Kwartalnik historyczny*, 1970, Nr. 3-4, с. 792-793]. Анализ других сообщений – „Слова о законе и благодати“ митрополита Илариона, *хроники Титмара Мерзебургского*, кажущихся противоречивыми датой освящения киевского Софийского собора в различных русских летописях – позволяет считать, что до 1037 г. в Киеве существовал другой кафедральный храм Софии, возможно первоначально деревянный [*²⁶ Каргер II/1961, 102; Поппэ, ВВр. с. 86-96]. Известна печать с греческой легендой „Богородица, помоги Иоанну, митрополиту России“ [*²⁷ V. Laurent, sceaus, с. 600, Nr. 781; Янин, Акт. п. I, 50-51], которая может принадлежать главе древнерусской церкви, упоминаемому в начале киевского княжения Ярослава Мудрого [*²⁸ Сказание о Борисе и Глебе]. На основании этих свидетельств можно заключить, что вскоре после официального введения христианства и создания Десятиной церкви была учреждена митрополичья кафедра [?!]. Существование митрополии предполагало право на самостоятельную церковно-административную деятельность во внутренних делах своей епархии, право на учреждение епископских кафедр и рукоположения для них епископов и в то же время непосредственное подчинение ее Константинопольской патриархии и императору. [МБ – Такъв статут Цариградската патриаршия дава само на митрополит от гръцки произход; оттук идва и конфликтът с отказа на патриарха да признае избирането на Иларион за киевски митрополит в 1051 г. и признава чак неговия наследник Ефрем, който е гръцки агент.] Время возникновения первых епископий в XI в. подверглось не так давно плодотворному изучению [*²⁹ Порре, *Państwo i Kościół³ na Rusi w XI wieku*]. Уже во времени княжения Владимира и первым десятилетиям княжения Ярослава можно отнести создание епископий в Белгороде, Новгороде, Полоцке, Чернигове, Переяславе и в некоторых других городах. Это время христианизации и включения в орбиту церковной властно-исполнительной территории государства, населенной древнерусской народностью. Все епископии были созданы в важнейших административных центрах феодализирующегося государства. – с. 61-62

его.яК2оябя! азүмИяүмъяГоЯюдень,я, л, ж2ояѢвИ2н, къяемүявыѢ?яЯкояЯеяүбоачеловИц, яп! ежебыша,яякоязвИ!, ,я , долоЯүжеви, ц, яезүмн, ,ж! овоп! ол, в, ;яныИяжежлагода2юяХ!, ,Ѣ овоюя! оѢИ? ены,я явангельЖ, жж, вү? є,я яная небеѢявоЯ ода? є,я яышайф, лоѢф, яювоүд! , я, яд, вн, .яблавая2євИяЯүЯеХ!, ,Ѣ є,ябынеяБожЯ,явЯчеЖ, .ъя! ад, ,я Ябвая2євИ.

Патриаршая или Никоновская летопись I (Полное собрание русских летописей, т. IX/X, С.-Петербургъ 1862, репр. Москва 1965, с. 57-58)я

ТогожежИ2аа деяМ, . а, лъям, 2! опол, 2ъяКіевЖійя явЯеяРүЯ явъяНовго! одъявєл, кій,я

М, . а, лям, 2! опол, 2яКіевЖійя явЯеяРүЯ ябыѢьяжеяѢйям, 2! опол, 2ъяч, 2єлєнъязИло,я! одомъяѢ!, , нъя,я2, .ъяүбоа бИя, ,як! о2окъ,я, яЯм, !єнъя, ям, лоѢ, въяп! ємногоя;я, ногдаяжеяѢ! ашенъя, яѢ, !єИпъ,яєгдав! ємяя2! євоашєя ЧеѢвовашєяүбожєгояволод, м, !ъя, явъяѢглаЯ, я яювє, ямнозИяѢян, мъяп! єбывашє,я я! адова. үЯявЯ, ,я ЯбваяБожіая п! євъя ождашє.

Л. И. Лейбовичъ *Сводная лѣтопись*, вып. 1. *Повѣсть временныхъ лѣтъ*, С.-Петербургъ 1876, с. 84.я

МБ АЧ – От къде може да е дошла на ума на манипулатора мисълта да нарече митрополит Михаил Сириец? – Ако манипулацията в името е извършена през втората половина на XII век, а за това именно говорят няколко индиции в „Разказа за изпитанието на верите“, туй име би могло да се свърже с името на по всяка вероятност най-известния в православния свят през XII век сириец – антиохийския якобитски патриарх Михаил Сирийски (1166-1199), наречен още Велики. За него виж: Н. Gelzer, *Sextus Julius Africanus und die byzantinische Chronologie*, 2. Teil, 2. Abteilung, Nachträge, Leipzig 1898, с. 431 ff. Или с други думи избира се някакво известно от литературата име само и само да не е на българин, за да замести българското. А историците го приемат като исторически факт.

ИяповеаИя [Влад, м, !ъя]яце! кв, яѢ ав, 2, ,я, япоѢ ав, шаявъяКіевИям, 2! опол, 2аяМ, . а, ла,аяяпоя, нИмъяг! адовомъя еп, Яюпя, яюпя.яИявыѢья! адоѢьяжеліаявъяРүЯ я– *Рогожскій лѣтописецъ* (Полное собрание русских летописей, т. XV,1, Петроградъ 1922, кол. 16)я

6496я(988).я[...] Пояк! є? ен, ,я поүчашєяєп, ЯюпяВлад, м, !ая познан, юявє! ыя.!, ,Ѣ, янЖой,я! єкү? єяЯ це «Даянея п! єльѢ я2я2євяянецы, ю2яє! є2, к,яюявє! үйяЯ це,яглаголя:явє! үюявожєд, ногоявожєгоя2цаявѢде! ж, 2єля! я2во! цяяневүя, яземл, », вєѢяЯ мволядожонца.яИяп! о2чаяяүѢ авлен, яяѢя2ы. яѢво! явѢленЖ, .яЖазаяемүяод! обнү.яИядлядальшегоя наѢ авлен, яяпоЯал, яЯн, мяца!, ,яєп, ЯюпяМ, . а, лаяѢяѢяЯнєнн, к, я, яяүж, 2єл, .яСєйявыѢьяпє! выйям, 2! опол, 2я !үЖ, й.яВлад, м, !яжє,явзявцяца!, ,цүяДннү,ям, 2! опол, 2аяМ, . а, лая, яДнаѢаЯ аяко! Яннн, на,я, яюпяяко! ЯнЖ, яяЯмоЯм, яяЯ2агояКл, мен2а,я, яюбяяүчен, ковяжєгоя2акожяѢЯдыяце! ковыняя, я, коняянаяблагөЖовєн, єяѢвєя– В. Н. Татищєвъ, *Исторія Россійская*, т. II, глава VI, Москва 1963, с. 62.

6496я(988). [...] К! є? єнүяжєяВлад, м, !үяжєянаүчашєяєгоявє! єя.!, ,Ѣ, янЖой,я! єкү? єяЯ це «Даянеяп! єльѢ я2я2євяя нецы, ю2яє! є2, к,яюявє! үйяЯ це,яглаголя:явє! үюявожєд, ногоявожєгоя2цаявѢде! ж, 2єля! я2во! цяяневүя, яземл, », , ядоя конца.яИяп! о2чаяяүѢ авлен, яяѢя2ы. яѢво! явѢленЖ, .яЖазаяемүяод! обнү.яИядляянаѢ авлен, яяпоЯашаяЯн, мяца!, ,єя єп, ЯюпяМ, . а, лаяѢяѢяЯнєнн, к, я, яяүж, 2єл, .яСєйявыѢьяпє! выйям, 2! опол, 2я! үЖ, й.яВлад, м, !яжє,яюємяца!, ,цүя Дннү,ям, 2! опол, 2аяМ, . а, лая, яДнаѢаЯ аяко! Яннн, на,я, яюпяяко! ЯнЖ, яяЯмо? м, яяЯ2агояКл, мен2а,я, яюбяя үчен, ковяжєгоя, яю, маяѢЯдыяце! ковыняя, я, коняянаяблагөЖовєн, єяѢвєя– В. Н. Татищєвъ, *Исторія Россійская*, т. IV, глава VI, Москва 1963, с. 136-137 (първа редакция от рукописа на Татищєв)

6496я(988). [...]яМ, 2! опол, 2ъяжєяМ, . а, лъяѢвє2оваляВлад, м, !үяүѢ! о, 2бяч, л, ? аянаяүвє! жден, єявє! ыя яѢв! а2ья дє2, яянаүчен, єя–яВ. Н. Татищєвъ, *Исторія Россійская*, т. II, глава VI, Москва 1963, с. 63.

6496я(988). [...]яМ, 2! опол, 2ъяжєяМ, . а, лъяѢвє? авяВлад, м, !үя,ядаяүѢ! о, 2яч, л, ? аянаяүвє! жден, єявє! ыя, я Ѣвє! є2ядє2, яянаүчен, єя– В. Н. Татищєвъ, *Исторія Россійская*, т. IV, глава VI, Москва 1968, с. 137 (първа редакция от рукописа на Татищєв).

ВъяИ2оя6497я(989). [...] К! єѢ, я жєя М, . а, лъям, 2! опол, 2ъя12я Яновъ Влад, мє! овы.ъя – *Патриаршая или Никоновская летопись I* (Полное собрание русских летописей, т. IX/X, С.-Петербургъ 1862, репр. Москва 1965, с. 57)я

ВъяИ2оя6499 (991). ИдеяМ, . а, лъям, 2! опол, 2ъяпояРүЯЖойземлИя, ядояРоѢ ова,яЯячє2ы! маяєп, ЯюпяФо2ия па2! іа! . а,я яздөв! ынеюя яѢяДнаѢаѢмъ;я яд! үгі, яєп, ЯюпяФо2ИєвыявъяКіевИяп! єыва. үяИячашєям, 2! опол, 2ъя вЯ.ъяѢяєп, ЯюпявИ! ова2, явъяєд, ногояБогаяяТ! о, цИяЯав, маго,я, янаүч, я, янаказаявого! азүміюя, яблагчєѢіюя мног, .ъя,яж! єѢ, яєзъяч, Яялюдєя, ямногіяцє! кв, явъяздє, жє,я, яп! єзв, 2є! ыя, ядіаконяпоѢ ав, я– *Патриаршая или Никоновская летопись I* (Полное собрание русских летописей, т. IX/X, С.-Петербургъ 1862, репр. Москва 1965, с. 64)я

Въ лѣто 6499 (991). Володимєрь взы из Царьграда оу Фотія патриарха първаго митрополита Леона, а Новгороду – архієпископа Иоакима Корсунянина, тако же и по иным градом єпископов, и презвитєров, и шаконов, шже крєстшавсю землю Русскую. А Яким прішєд в Новгород уголы сокруши, а Перуна постѣк, ввєрже в Волхов. *Лєтописный свод 1497 г.* (Полное собрание русских летописей, т. XXVIII, Москва-Ленинград 1963, с. 18)

МБ АЧ Заменяйки националността на Михаил от българин в сирец, съставителя на *Никоновския летопис* повече не се страхува да изложи по-подробно неговата дейност – нещо, от което съставителите на т. нар. *Древнѣишии сводѣ*, послужил за основа на т. нар. *Начальный сводѣ*, а от там и на *Лаврентиевския* и *Ипатиевския* летописи, изглежда твърде се бояли, премахвайки от текста всички места, където неговото име се споменава. Но *Никоновският летопис* е бил подложен на малко по-сериозна цензура не само по отношение народността на Михаил, а също тъй и по отношение правилността на догматичните изложения. Така в християнското Верую, тъй както е в *Лаврентиевския* и *Ипатиевския летопис* „... , япак, яИ! үюязъяд, ногояБогаяУ2цаяне! оженая яъязед, ногоя Сыная! оженая, явъязед, нъяСвя2ыйяДү. ты, Яода? ь,я2!, яЪбъУ ваяЪИ! шенаямыЪеная! азДиллемаяч, Яомъя, я ЯбъУ вомъ...“, я(в Лаврентиевския „ЯбъУ венчымъ“!) думата мыЪенаяе заменена с ед, ноЯ? на, макар и в следващото изречение думата подобноЯ? енъ по отношение на Сина и на Светия Дух да не е коригирана в ед, ноФ Я? енъ; също така думата ЯбъУ ваяе заменя със ЯбъУ вена, или даже със „ЯбъУ венчымъ“, от което се вижда, че гръцките цензори не са били тъй добре запознати с тънкостите в българския език. След думата „поУ ав,“ в повечето от по-късните преписи на същия летопис е добавено „, жл, ! оЯ яУ! о, ,я яУ авыязлагочеУ неязУ ав,“ – ясно е от къде идва думата кл, ! оЯ я за какви үУ авыязлагочеУ неязтава дума.]

6499 (991). яИдеяМ, . а, лъям, 2! опол, 2ъяюяРүУ ейяземл, ядояРоУ оваяЪяче2ы! емязеп, Жопы,яп!, Яанным, ю2 яФо2 ияя па2!, а! . а,яяДов! ынею,я ялнаУ аЪмъ.яяд! үз, яеп, Жоп, юУ ашаЯязъязъевея ячашеяна! одыязаконү, яИ! ея!, У, ф янУ ей.я[...]яТогдажеяп!, . од, шаяпоЯыю2 япапыя!, мЖаго,я, яп!, я2ъяяявлад, м, ! ты,ю2пүУ, яЯюков, юя, ячеУ, ю.яИя поЯаяжпапИяЖойяпоУЪ.яүведавъязеяюяЪмъ,япа2!, а! . тыЦа!, г! адаяп, Яяжоявлад, м, ! үя, ям, 2! опол, 2үяМ, . а, лү,я ч2оянедов! ояЯяпапоюяУла2, Я,я! екш, : «ВИ! ая!, мЖаяянедов! а,юя, яюязлеямоля2ъяюядү. еяЪя2ея, жеязыю2 ты о2цая, яЪынаяпо. од, 2,я! аздеяяяЪя2үюя2! о, цү:яЯүбо2үяпоУ я2 ты,я левъяп! еЪый,яянеж, ЯыйюЪя? аю2 ты;япапүязезя г! е. ая! екү2 ты,я2оаяХ! , У оЪ,япоУ ол, я, яЪя2и, ю2цынеяч, л, . яЯжакяпаеязезг! ешнүязы2ы,я2оаямног, еязыл, япапыя а!, ане,янеУ о!, анея, яд! үгтеяе! е2, к, язая2оаяУбо! ам, яп! окля2, . яДябаваябылаяДннаяпапою,я, дүч, яЪяк! еУ ыязвътя к! е? ениез! од, алаянаял, цИя, яүме! ла,яаязая2оаян, я2о2 тып! аздн, ктыяк! е? ениязоУ ав, л, ядаязделаа, яновойя2! е. ты ко! олей,я, япоя2оаяүл, цИяпапыяЪяк! еУ ыянея. ода2 ты.Иявыя2ога, . тызловИ! ияянеяп!, н, май2ея, яүченіюя, . тыняея ВИ! ь2е» – В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. IV, глава VI, Москва 1968, с. 138 (първа редакция от рукописа на Татищев) – МБ: много късна вставка!

6499 (991). яМ, . а, лъям, 2! опол, 2ъяпое. алъяюяРүЖойяземлеядояРоУ оваяЪяче2ы! емязеп, Жопы,яп!, Яанным, ю2 я па2!, а! . а,яГъян, м, яжеяДов! ыня,явүявлад, м, ! ов,я, ялнаУ аДязязъязъю2ъявел, кагожняяязяпозволеніея, ядаяпомог, я боя! тызна2ны. тыЪязүж, 2ел, . яяд! үгтеяеп, Жоп, юУ ал, Яязъязъ, евея яч, л, яна! одыязаконү, яИ! ея!, У, янЖой.Ия поУ ав, лъязеп, ЖоповъязъязНовго! одъяз–яюак, ма,яаяязъязРоУ овИя–яФеодо! а,япоУ! о, лъязеязъязРоУ овИя, яце! ковьяз УЯеніяя Свя2ыея Бого! од, цы – В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. II, глава VI, Москва 1768 (цитат по академичното издание, Москва 1963, с. 64)я

Тогдажея[6500/992] п!, . од, л, япоЯыю2 тыяпапыя!, мЖога,я, яп!, нялъя . тывлад, м! тыЪязюков, юя, ям, У, юя япоЯалътя къяпаеязУеогояпоЯ.яүведавъязеяюяИмътя2!, а! . тыЦа! яг! ада,яп, Ялъязоявлад, м! үя, ям, 2! опол, 2үяМ, . а, лү,яжея неядов! ояЯяпапоюяУглаша2ыЯ,ялаголю,яч2оязе! ая!, мЖаяянедов! а...яследва описание на причините защо римската църква е лоша. – В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. II, глава VI, Москва 1768 (цитат по академичното издание, Москва 1963, с. 64)

ВъязИ2ояз6500я(992) [...] ТогоязеязИ2 аяп! еУ ав, Яяп! еЪя? еннийяМ, . а, лъям, 2! опол, 2ъяКиевЖійя, яЪязяяРүЯ, я, жея пож, веяк! Ипкымъяз, 2іемъ,я, ямногыя2! үдъязояГоЯод, япоказаявътяновок! е? ени. тыялюде. ты,я, яви! үяп! авоЯавнүюя УвлюДИля, явИ. тывалаго! азүміюянаүч, . яИямногояяЪмъяпоЖо! вИя, яп! оязез, Яязолод, ме! ты, яедваю2 тыяеп, Жогыя Фо2 Ияпа2! іа! . ая, яо2 тыяУо, . тыякнязейя, явоя! тыү2 Ишаемъязываше;язя. үявоязУгдаваяъязюев, я, явъязЪВИ2 ИяЪяз Волод, ме! омъяз – *Патриаршая или Никоновская летопись I* (Полное собрание русских летописей, т. IX/X, С.-Петербургъ 1862, репр. Москва 1965, с. 64)

Тогоязеязгодая[6500/992] п! еУ ав, Яям, 2! опол, 2ъяМ, . а, лъ,яо2о! оезнязиявлад, м! үя, явЪмъязюдемъяп! , ключ, лоя печальянемалүю.яИяпоЯалътявлад, м! тыязо а! ыг! адъязяпа2!, а! . үяп! оЯ 2ъям, 2! опол, 2.яФнъязеязпоЯалътяЛеон2ия,я мұжаявельмаяүченая, яблагочеУ іемъязЯ юяЯ.яСейяп! , шедъязоп! едел, лъязеп, Жоповъязяпог! адомъ:язвъязНовго! одъяз вел, кійя, яПлеЖовъяз–яюак, маяко! Янян, на,яЧе! н, говүяз–яНеоф, 2.яРоУ овүяз–яФеодо! а,язвъязолод, ме! я–яГ2ефана,я іжеяп! ежде,язъязБИгло! одъяз–яИ, к, 2ү,яволга! янъязЯ? , . тыЯювянъ. [В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. II, глава VI, Москва 1768 (цитат по академичното издание, Москва 1963, с. 65)]

Иязяз. тыяегоя[М, . а, ла]япе! вагоям, 2! опол, 2.яю2 тыяпа2! іа! . ая, яо2 тыяУбо! а,япоч2еннаяолампадоюя, яЯкомъ,якокая в2о! агояпа2! іа! . а,яЪян, мъязеязк! еУ, . тыязЮя! үЖүюяземлюяз– Устав на Владимир в Устюжкия препис на т. нар. *Кормчая книга*, български превод на *Номоканона (Устюжская кормчая)*, ръкопис № 230 в ръкописната колекция Румянцев (Румянцевское собрание Российской Национальной библиотеке Москва.

А. Х. Востоковъ, *Описание русских и словенскихъ рукописей Румянцевскаго Музеума*, С.-Петербургъ 1842, с. 310, № 230; И. И. Срезневскій, *Обозрение древнихъ русскихъ списковъ Кормчей книги*, С.-Петербургъ 1897, с. 85-112.

Воя мяю2 ца, я яЫна, я яЯя2 агояду. а. яЪезаз, жнязьвел, к, йяваЯ ле, , яна! ечаемыйяволод, ме! , яЫнябвя2 оЛавль, яуңкя Иго! ев, яблаженыяОльгы, яоүЯи, !, аляеЯмьяк! е? ен, еяЯя2 оеяо2 яг! ечеЯы. яца! е, яКоЯ ян2, ная, яваЯ льяя, яФо2 еяя па2!, а! . а, яоүзя. яте! вагоям, 2! опол, 2 аяМ, . а, лаяняк, евя, янавяЯяРоүЯя, жежк! еЯ, явЯоземлюяРүЯю. яИяпоя2 омя ле2 омям, ноүвш, мяЯзда. яце! ковяЯя2 үюяБого! од, цюя, яда. ядеЯи2, ноүякяне, явявЯе, яземл, яРүЖо, якняженьяо2 я вЯгояЯүдая! Офьяг! ош, янея2 о! гоүя! Офююянед, лю, я, зядомовянаявЯкоеяле2 оя! ОфеявЯкагояЯ адая, явЯкагояж, во2 ая чудно, яма2 е! , якож, , я, ячюдномүяЯаЯү. я[...] яИяЯадавязяЯяЪоюякняг, ноюяАнноюя, яЯяЖо, м, яде2 ьм, , ядалеяЯмья Яя2 о, яБого! од, ц, я ям, 2! опол, 2 оүя явЯемяеп, Жопом.

Устав князя Владимира о десятинах, судах и людях церковных, Оленинская редакция, Архангельский извод, конец XV – начало XVI в. (Я. Н. Шапов, Древнерусские княжеские уставы XI-XV вв. Москва 1976, с. 14-16)

Иям, 2! опол, 2, я! үЯ, , яо2як! е? еньяяВлад, ме! ова:я1.яМ, . а, ло.я2.яЛеон2е, .я3.яИоан.я4.яФеопен2.я5.яК, !, лъ.я б. Ила!, он.я7.яБф! Им...я

Российская Национальная библиотека, Москва, Рукопись Собрание Беляев № 1512, преди началото на летописния текст на Сокращенный летописный свод 1494 г. – *Никаноровская летопись*, сокращенные летописные своды конца XV века (Полное собрание русских летописей, т. XXVII, Москва-Ленинград 1962, с. 296; виж също предговора, с. 8-9)] Аналогичен списък има и пред т. нар. *Симеоновски летопис* – *Симеоновская летопись* (Полное собрание русских летописей, т. XVIII, С.-Петербург 1913, с. 22)

КОМЕНТАРИ

Повлияни от името на патриарх Фотий (858-867 и 877-886), по всяка вероятност след средата на XI век интерполирано в разказа за изпращането в Русия на първия руски митрополит, повечето от изследователите [Е. Е. Голубинский, *История Русской церкви*, I, 1, Москва 1901 (Репринт Den Haag 1969), с. 279; А. А. Шахматовъ, *Корсунская легенда о крещении Владимира* (Сборникъ статей посвященныхъ почитателями академику и заслуженному профессору В. И. Ламанскому, II, С.-Петербургъ 1908, с. 1100-1101); М. Д. Присёлковъ, *Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X-XI вв.* (Записки Историко-филологического факультета Императорского С.-Петербургского университета, СХVI, С.-Петербургъ 1913, Reprint The Hague 1966) с. 39-40; А. Павловъ, *Догадка о происхождении другого русского предания, которое называетъ первого русского митрополита Михаиломъ Сириномъ* (Чтенія въ Обществѣ Нестора летописца, кн. XI/1896, с. 22-26] го свързват с името на някакъв византийски мисионер, покръстил руси, и то не в Киев, а както смята Голубински, в Херсон. Обяснение на този въпрос, както и изобщо на повечето въпроси, свързани с йерархията на руската църква ще получим, ако се върнем към запазеня само в някои малки откъси първоначален текст на руския най-стар летопис, т. нар. *Древнѣйшій сводъ* (според терминологията на Шахматов), възникнал до 1037 г., за разлика от *Начальный свод*, съставен около 1095 г. с решаващото участие на прогръцката цензура, при който от първоначалния текст се отстраняват или манипулират всички неудобни за гръцкото духовенство части и който служи за основа на повечето руски летописи, в това число и на *Повѣсть вѣременныхъ лѣтъ* (около 1116 г.). Така от съответните откъси в т. нар. Йоакимовски летопис, избегнал по някаква случайност цензурата, ще забележим, че там се говори само за „патриарх“ от „Царьграда“, като името на българския цар Симеон-Роман (972-996) ни пояснява за кой патриарх и за кой царев град става тук дума. Още при първите корекции в текста на руските летописи името на патриарха се „уточнява“, допълвайки се с името на цариградския патриарх Фотий, заето по всяка вероятност от намиращия се в първоначалния текст на руските летописи разказ за кръщението на българския княз Борис I и на българския народ, извършено действително при активното участие на Фотий. В същия разказ, споменаващ изпращането на митрополит Михаил в Русия, се съобщава и неговата народност, българин – в повечето вече цензурирани летописи тази народност или се премълчава, или се заменя с абсурдното твърдение, че е сириец (Михаил Сирий). На това съобщение противоречи не само активната просветна дейност, извършвана от митрополит Михаил паралелно с покръстването (виж разказа за 6496/988 г. при Татищев) при което участва и Анастас от Херсон, считан от византийците за предател, но така също и съобщението в някои руски летописи във връзка с избирането на първи киевски митрополит-русин през 1051 г. при Ярослав Мъдри, подчертаващо, че дотогава всички руски митрополити били българи и руси. При това, поради схизмата върху българската църква, наложена от цариградската патриаршия, трябва да се изключи каквато и да е съвместна дейност между двете църкви за целия период от 919 до 1037 година. В тясна връзка с този откъс стои един друг откъс, цитиран от Татищев, за който цитат той не посочва своя източник. Този цитат гласи: *Тогояжеягодая[6500/992] п! еѰав, Яям, 2! опол, 2ъяМ, . а, лъ, яко2о! оеякнязюявлад, м! Зя, явѰмъя людѣмъя!, ключ, лопечальнемалзю.яИяюЯалъявлад, м! ъзяю а! ѱ! адъяжпа2!, а! . Зяп! оЯ 2ъям, 2! опол, 2 а.яОнъяжея поЯалъяЛеон2я,ямЗжаявельмаяЗченая, явлагочеѰіемъяЯ яюЯа.яѰейяп!, шедъяюп! едеа, лъяеп, Яюповъяюяг! адомъ:я въяНовго! одъявел, кійя яПлеЖовъя-яюак, мажю! Явян, на,яЧе! н, говЗя-яНеоф, 2 а,яРоѰовЗя-яФеодо! а,яѰъяолод, ме! я –яѰ2ефана,яжеяп! ежде,яѰъяИаго! одъя-яН, к, 23,яюлга! янъяѰѰ? , . ѰъяѰовянъ. [В. Н. Татищевъ, *История Россійская*, т. II, глава VI, Москва 1768 (цитат по последното издание, Москва 1963, с. 65)] Малко по-горе той използва и друг, вече коригиран от цензурата източник, или допълнен от преписвача с името на Фотий, при който за предишната година (6499/991) се съобщава: *Тогояжеяме2аяп!, шл, жо2я! ечеЖ, . Ѱяц! ейяюЯыяп! оЯ 2ъяюямі! е,я яЯн, м, яп!, шл, яп, Яюп, я о2ъяпа2!, а! . аяФо2іяяяРЗЯ, я емеЯен, к, я, 2! і, жъяѰѰ, даніюяце! кв, япак там, с. 65]. В този откъс редакторите на т. нар. *Начальный сводъ* свързват две различни по време и по съдържание сведения от първоначалния текст на руския летопис, интерполирайки отново в него името на патриарх Фотий, като при това тук се споменават също и майсторите-строители, участващи в изграждането на Десятинната църква в Киев, пристигнали заедно с „изпратени от Фотий епископи“, но без обозначение на народността им, както това сведение по всяка вероятност е гласяло в първоначалния текст. По-късно при всички летописи, следващи текста на Началния свод, това сведение се допълва със сведението, че тези майстори са гърци – едно обозначение, противоречащо на резултатите от археологическите изследвания, но оказало значително въздействие при характеристиката на руското изкуство от най-стария му период в болшинството трудове по история на изкуството.**

Фотий е патриарх от 858 до 867 и от 877 до 886 година. Някои автори [Ernest Honigmann, *Studies in Slavic Church History. A. The Foundation of the Russian Metropolitan Church According to Greek Sources* (Byzantion XVII/1944-45, с. 131-132); Denis A. Zakythinos, *Byzantinische Geschichte* 324-1071, Wien/Köln/ Graz 1979, с. 123], позовавайки се на енцикликата на Фотий от 867 г., в която се казва, че и русите, както българите, били „заменили своята езическа безбожна вяра, към която по-рано се придържаха, с чистата и истинска религия на християните“ [Ιωάννης Ν. Βαλέττας, *Φωτίου τοῦ σοφοτάτου καὶ ἀγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινοπόλεως Ἐπιστολαί*, Λονδίνω 1864, с. 178], се опитват да свържат името му с първите опити за покръстване на русите. Трудно може да се допусне, че една такава мисионерска дейност е оставила следи в руските летописи, още повече, че за нейните резултати нямаме никакви други доказателства, освен в не тъй близкия до Киевска Русия Южен Крим, който при това до X век е откъснат от нея посредством печенегите, враждебно настроени спрямо русите. Но Фотий е този, който изпраща в България гръцки митрополити и свещеници за покръстването, така че името му трябва да е било споменавано в българските

летописи, а много вероятно и в руските летописи, така че то е било може-би единственото име на патриарх, познато на тези, които извършват корекцията в руския *Начален летопис*, при която българските имена се заменят с гръцки – именно от тук се получават тези тъй груби грешки в хронологията на събитията. В по-горния цитат е особено важна годината, 991, когато в действителност започва масовото покръстване на руския народ (виж цитата от ЙЛ). Самото присъствие на Анастас Корсунянин между другите четирима епископи изключва връзката на това събитие с цариградската патриаршия, за която той е предател – виж как той се обрисова в т. нар. Корсунска легенда и по какъв начин дейността му се описва в манипулираните след 1039 г. руски летописи:

Съобщение в *Псковския летопис*, [ВсН 117]

Съобщение в *Никоновския летопис*: 6496/888

Съобщение в *Сводния летопис* [Л. И. Лейбовичъ, *Сводная летопись*, с. 90] [ВсН 118]

Съобщение в *Псковския летопис*, [ВсН 117]

Съобщение в *Новгородския летопис* според *Архивския (Малиновски) ръкопис* [*Новгородскія летописи*, издание Археографической Коммисіи, С.-Петербургъ 1879, с. 1] [ВсН 117]

Тогояжеягода[6500/992] п! єѸ ав, Яням, 2! опол, 2 ъяМ, . а, лъ, жо2о! оежнязюявлад, мі! Зя, явѸмъялюдемъяп! , ключ, лоя печальянемалзю.яИяпоЖалъявлад, мі! ъяъо а! , г! адъякъпа2! , а! . Зяп! оЯ 2 ъям, 2! опол, 2 аяѸнъяжеяпоЖалъяЛеон2ія,я мЗжаявельмаяЗченая, явлагочеѸіемъяЯ юяЯ.яГейяп! , шедъяоп! едеа, лъяеп, Жоповъяпояп! адомъ:явъяНовго! одъя вел, кійя, яПлеЖовъя-яоак, мажо! Янян, на,яЧе! н, говЗя-яНеоф, 2 а,яРоѸовЗя-яФеодо! а,явъяволод, ме! ъя-яѸ2ефана,я іжея! ежде,явъяБило! одъя-яН, к, 23,яюлга! янъяѸ? , . ъяѸловянь. [В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. II, глава VI, Москва 1768 (цитат по академичното издание, Москва 1963, с. 65)]

ТогояжеягодЗя[6500/992]яп! єѸ ав, Яням, 2! опол, 2 ъяМ, . а, лъ, я, ябыѸьякнязюявлад, мі! Зя, явѸмъялюдемъяжалъя 2 яжекъ.я Ия поЯяя Влад, м, ! ъя въя о а! , г! адъякъпа2! , а! . Зяп! , ведея м, 2! опол, 2 ая Леон2ія.я Ия поѸ ав, я Леон2ійя еп, Жопыяпояп! адомъ:явъяНовго! адъявел, к, ія, яПлеЖовъя-яоак, мажо! Янян, на,яЧе! н, говЗя-яНеоф, 2 а,яРоѸовЗя-яФеодо! а,я въяволод, ме! ъя-яѸ2ефана,явъяБелго! одъяН, к, 23,яюлга! янъяѸ? , . ъяѸловянь. [В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. IV, глава VI, Москва 1964, с. 138 (първа редакция от рукописа на Татищев)

И за този цитат Татищев не дава своя източник.я

Тук трябва да се отбележи, че под о а! Ѹ! адъ, летописецът не разбира Константинопол, а столицата на българския цар.

Под Симеон трябва да се разбира българският цар Роман-Симеон (972-996), който по време на царуването си се отказва от първото си име и управлява под името Симеон. На това обръща внимание още Лавровски, като посочва съответното сведение при Скилица/Кедрин (П. А. Лавровскій, *Исследование о Летописи Якимовой*, С.-Петербург 1855, с. 72) – Georgi Cedreni Compendium historiarum, edit. J. Bekkeri, II, Bonnae 1839, с. 455; *Ioannis Scylitziae Synopsis historiarum*, rec. I. Thurn, Corpus fontium historiae byzantinae, V, Berolini 1973, с. 346⁶⁶⁻⁶⁸. Виж също ГИБИ VI/1960, с. 283

Като не може да си обясни интерполацията в откъса от руските летописи, съобщаващи за изпращането на Михаил в Русия от „Фотий“ и то „през Симеоново време“, ВсН погрешно конструира тезата си за ранното покръстване на русите (ВсН 86 сл., 116 сл.)

Владимиров устав (думи на Владимир): Иявъя. ъяего [Михаила] пе! вагоям, 2! опол, 2 аяо2 япа2! іа! . ая, яо2яѸбо! а,я поч2енагоя лампадоюя , яѸкомъ,яякояя в2о! агояпа2! іа! . а,яЯя н, мъяжея к! єѸ , . ъя въяЯ! ЗѸЖЗюя землю. (Описание рукописей Румянцевскаго Музея, с. 310) [ВсН 88]

Думите о2япа2! іа! . ая, яо2яѸбо! а не е задължително да се тълкуват в смисъл на цариградската патриаршия, тъй като българската църква също се управлява от патриарх и от свети синод.

П! єѸ авленіем, 2! опол, 2 аяМ, . а, ла.яБлаженныйяжея, яп! , Яопаме2ныйяп! єѸя? еннийям, 2! опол, 2 ъяМ, . а, лъявъя дов! одИ2ельны. ъя, Яп! авлені, . ъяп! еп! овод, яж, 2 іе,яп! є, деяо2 ъямі! ая въяп! ємі! ноєя блаженѸвоякъя желемомЗя Х! , ЯЗя БогЗя въяВичнЗюя ж, знь,я Ям, ! омъя! адоѸнояп! єѸл, Яя,япож, въянаяземл, як! Ипк, мяж, 2 іемъядов! єя, я боголюбезне.яМног, я2! ЗдыюяГоЯодИяпоказа,я ямногіяя, долъЖіяя2! єв, ? ая! азо! , ,я ямногіеяюд, янеВИ! нияявъяВИ! Зя Х! , ЯоЯЗюя! а2, ,я яВИ! Зяп! авоЯавнЗюявъяюнок! є? ены. ъяюде. ъя32ве! д, ,я явЯИ. ъяюго! азЗміюянаЗч, .ябвъя2ыяя жеяЯмоде! жець Влад, м, ! ъявельм, юЖо! б, Яюя! азЛЗчені, ю2ьца:явя. ЗяюявъядЗ. овнойяюев, я яюялааг, . яѸВИ2е. ъя въягдаяп! євъяво? є,юя, Яп! авлені, явлагочеѸіяяюде, зао? єЯ.яєп, Жоп, яжеяѸо2іяяпа2! іа! . аямногаяЈовеЯя32Иш, ф 2ельнаяо2 ъяювожеѸвены. ъяП, ЯнійянаяпользЗяп! едлага. Зяежея32ол, 2, яяЖо! бъяЯмоде! жыца,я2акояжея, якняз, я, я бола! єя, явЯ явельмож, ягоявлаго! азЗмноя азѸждаю? єя32Иша. Зяго,я ядваявВИ? аваемъявъявашея

Полное собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелѣнію Императорскою Археографическою Коммиссіею, т. XXI, 1, *Книга степенная царского родословія*, ч. I, С.-Петербургъ 1908, с. 113.

Сведения за архиепископ (митрополит) Леонтий (Леон):

Тогожеегоода[6500/992] п! еЯв, Яям, 2! опол, 2ъяМ, . а, лъ, жо2о! оежнязювлад, м! Зя, явЯемъяюдемъя! , ключ, лоя печальнемалЗю.яИяпоЖалъявлад, м! тъяво а! ы! адъякпа2! , а! . Зяп! оЯ 2ъям, 2! опол, 2 аяОнъяжеяпоЖалъяЛеон2я,я мЗаявельмаяЗченая, явлагочеЯіемъяЯ юяЯ.яГейяп! , шедъяоп! едеа, лъяеп, Жоповъяпоя! адомъ:явъяНовго! одъя вел, кійя, яПлеЖовъя–яІоак, маяко! Явнян, на,яЧе! н, говЗя–яНеоф, 2 а,яРоЯовЗя–яФеодо! а,явъявлод, ме! я–яГ2ефана,я іжея! ежде,явъяИаго! одъя–яИ, к, 2Зюлга! янъяЯВ? , . тъяЯовянъя

В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. II, глава VI, Москва 1768 (цитат по академичното издание, Москва 1963, с. 65)

Тогожеегоода[6515/1007] п! еЯв, Яям, 2! опол, 2ъяЛеон2ія, явозведенъябыЯвъяеюяИЯ ояІоанн;юнъяжеяЯздлаъя въЯКіевеяце! ковъяжаменнЗяЯв2ы. тъяпоЯолъяІе2! ая яПава.

В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. II, глава VI, Москва 1768 (по академичното издание, Москва 1963, с. 69).

Оя м, 2! опол, 2ея Леон2ія.я Блаженный жея , я! авноапоЯольныйя вел, кійя князья влад, м, ! т,я нея 2е! пая в, дИ2, я вдовЯвзю? агояп! еЯолаявел, кійяРЗЖіям, 2! ополія, янемедленояпоЯлае2ъявю а! Явзю? ійя! адъяжояЯленЯкомЗя па2! іа! . Зяж, ! тъяИ, колИЮ. , ! Яве! г, Яв,яюбезноя! ошашеяЯвІя, явЯйде! жавеяЯеіявЯязем, яРЗЖіямюбо2! Здня дЗ. овномЗяЗченіояп! оЖя? еннаам, 2! опол, 2 аявМИЯ ояп! еЯ авльшагоЯ.я Ия авіеяназначеніемъяГвз2огояДЗ. ая , зв! анъяывае2ъяЛеон2ъя,яюЯ авленіяяРЗЖЗюям, 2! ополіюя яЖо! ею2пЗ? енъянаяРЗЯжъяИ2 аж6499.яИ! , шедшЗя жеяемЗявяКіевъ,яегояжеявоголюб, выйякнязьявлад, м, ! т,я, явЯялюдіеяп! іашаячеЯИИ,я, ябыЯья! адоЯ явеляявъя люде. т.я

Полное собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению Императорскою Археографическою Коммиссією, т. XXI, 1, *Книга степенная царского родословія*, ч. I, С.-Петербургъ 1908, с. 113]

МБ АЧ Вселенский патриарх Николай Хрисовергис (Νικόλαος Χρισοβεργής), до когото Владимир, според текста на летописа, бил изпратил пратеник с молба да му бъде даден нов митрополит, е починал през декември 991. Упоменатият патриарх веднага се отзовава, изпращайки в същата 6499/991 г. Леон. Тук хронологията, що се отнася до вселенския патриарх, е донякъде точна. Анахронизмът се получава обаче от обстоятелството, че митрополит Михаил, по сведението на повечето от летописите, умира не през 991, а през 992 г., т. е. най-малко половин година след вселенския патриарх, а след смъртта на последния постъг на вселенски патриарх в продължение на четири и половина години е вакантен.

Във връзка с отъждествяването автора на богословския трактат *За безквасния хляб* (Περὶ τοῦ ὅτι οὐ δεῖ τελεῖσθαι τὰ ἄζυμα), приписван на Λέωντος μητροπολίτου τῆς ἐν Ῥωσῖα Пресθλάβας – Палаузовият препис от Синодика на цар Борил дава на първо място между българските патриарси Леонтий: Λεων2іо3-я[...]япа2! іа! . ѿмп! ИЯавЯжы, мьяМ. Г. Попруженко, *Синодикъ царя Борила*, =Български старини, кн. VIII, София 1928, с. 91^[140-143]). Това обаче съвсем не означавало, че този трактат е написан от него – виж в този смисъл разсъжденията на Анджей Поппе, *Русские митрополити Константинопольской патриархии в XI столетии. 3. Послание об опресноках Λέωντος μητροπολίτου τῆς ἐν Ῥωσῖα Пресθλάβας* (Византийский временник, 29/1969, с. 95-104) [същото на френски език: Andrzej Poppe, *Le traité des azymes Λέωντος μητροπολίτου τῆς ἐν Ῥωσῖα Пресθλάβας*: quand, où et par qui a-t-il été écrit? (Byzantion, 35/1965, с. 504-527)], с които изследователят твърде убедително датира въпросния трактат след средата на XI век и с които съм напълно съгласен. Що се отнася до атрибуцията, тя е твърде съмнителна, доколкото име на такъв митрополит в руския Переяславец никде не е засвидетелствувано. Аз считам, че в този случай е налице обикновена мистификация на гръцката пропаганда, целяща да използва за своите интереси – в дадения случай идеята на православието, – една поне през XI век твърде известна личност от историята на българската църква, първия български патриарх, свързвайки с неговото име един дискуссионен принос в спора с Рим за основите на правата вяра.

ПоЯавленіея еп, Жоповъя поя! адомъя П! еЯя? еннийя жея м, 2! опол, 2я Леон2ъя поя даннейя емЗя благода2, я о2я П! еЯя2агоя, я Ж, во2во! я? агояДЗ. ая , зв! аніея Я2во! яе2ъя,я якоя жея еЯья обычаи,я , я поЯ авляе2ъя еп, Жопыя , я поЯлае2ъя, . тъявъякійждоя! адъяРЗЖіям, 2! ополіякоегождоаяяЯоіаемЗяБогомъяпо! Зченнийяж! евііяпаЯв, 2, я Х! , ЯовояЯ адояЖовеЯны. тъяовецъя, я, мИ2, япеченіеяо2И. тъяед, но! одны. тъявЯме! 2ны. тъядЗша. т,я, ядЗша. тъяжея запЗЯ Ивш, . тъянеВ! іемъ,явЯЯ2, яИмяяблаговИ іяя, яваз! аЯ, 2, я, язмнож, 2, яплодъяЯлаєніяя, яце! ковъяБожіюя вЯчеЖ, мъязлагоЯовИіемъязлагоч, ннИЯк! аЯ 2, я я, Я! ав, 2, яЯовоя Я, нное.явъяНовъг! адъя.яІе! воежеяпоЯажъя вел, кійя Новъг! адъя еп, Жолая Іоак, мая Ко! Явнян, на,я Онъя же,яп! , шедъявъя Новъг! адъя, я доЯ альная 2! ев, ? ая вИЯвЖаяя! азо! , я, я, долыяЯк! Зш, ,яязлагочеЯіеяЗ2ве! д, .явъяЧе! н, говъя.яПо2омъяжея, 2! опол, 2ъяЛеон2ъяпоЯая воя! адъяЧе! н, говъяеп, ЖолаяНеоф, 2 а.яГажеяпоЯажоя! адъяРоЯовъяеп, ЖолаяФеодо! а.явоЯвлад, м, ! т,я жоя ныяя г! ады.яПоЯ . тъяжеяпоЯажоя! адъявлад, м, ! т,яеп, ЖолаяГ2ефаная жоя ныяямногія! адыя азЯаяеп, Жопыя

Полное собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению Императорскою Археографическою Коммиссією, т. XXI, 1, *Книга степенная царского родословія*, ч. I, С.-Петербургъ 1908, с. 114]

Началояце! кв, яЯво! ныяявъяКіевИ.яИяпак, яблаговленіемяБожі, мъявъяче2ве! 2осяИ2оаяпоя! е? еніяяблаженный влад, м, ! тъяВВИ2ъялагъяВВИ? аЯЯ2ыцемъяЯко, мъя,яп! еоЯя? енИмъям, 2! опол, 2омъяЛеон2омъя, яЯвеп, Жопыя я

зъяволя! ы, ежеябыявоздв, гн32, якаменіемъяпоѲ авлензъявел, кзюяце! ковьяѲбо! нзюядеѲ2, ннзюявоя, маяп! еч, Ѳыяя
 Владыч, цянашеяѲго! од, цяя яП!, ЯодИвыяМа! іяязъя! є, мен, 2омъя! адеяЖіевИ.яМол, 2воавшежеядовольно,якоя
 даяов! а? 32тъямИѲоя здовно,яедИжеяблаговол, 2тъя Богъя, яП! еч, Ѳаяя Бого! од, цяя 2аковИіябожеѲвенейяце! кв, я
 ѲзданИявы2, ,я, ям, лоѲынюямнозюя збозейчад, яповелИшая! азда2, я, яБожіемъя. о2еніемъяов! И2ошаяМИѲоя
 благопо2! євно,іаіаіемъяжеяИѲИядомъяѲИ2ья! єже! єченнагожеловИкаяБожія,звомагояВа! яга,я яѲынажегояИванна,я
 ,ДІжемЗчен, чеЖ, м, явИнцыю2тъяБогазвязошаЯ,я ячеѲноя, .тъж! овЮояіе! вИеюѲя2, лъяеѲьяБогадомъя2ои.яІя
 ная2омъямИѲєяначашаязда2, яѲбо! нзюяце! ковьяБогама2є!, .яМаѲє! аяжея. Зя! єже! єченні, я, 2! ецыя

Полное собрание русских л^тописей, изданное по высочайшему повел^нію Императорскою Археографическою
 Коммиссією, т. XXI, 1, Книга степенная царского родословія, ч. I, С.-Петербургъ 1908, с. 114-115.

Сведения за архиепископ Йоан:

Титмар Мерзебургски –

Archiepiscopus civitatis illius (Cuieva =Kiev) cum reliquiis sanctorum et ceteris ornatibus diversis hos advenientes honoravit in
 sancte monasterio Softhiae, quod in priori anno miserabiliter casu accidente combustum est.

Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre korveier Überarbeitung, hrsg. v. Robert Holtzmann (=Monumenta
 Germaniae historica, Scriptores rerum germanicarum nova series, IX, Berolini 1935, с. 530¹³⁻¹⁶). Съобщението се отнася за 14
 август 1018 година.

И. И. Срезневскій, *Сказанія о свв. Борисѣ и Гльбе*, Сильвестровскій *Степенная книга, Первая степень*, Титла 9.
 списокъ XIV в., С.-Петербург 1860, с. 25-29:

я Чудо 1. (Полное собрание русских л^ттопи-
 сей, томъ 21,1, С.-Петербург 1908, с. 152-153)

я
 я
 ИжеяѲышавъя[Ярославъ],яповелИяп!, зва2, яа! . , еп, ЖопаЯІоанна,я ПовИдашаяжеяЯ! оѲавзюявѲемъяѲемъ,я ,я
 2огдаяпаѲ? ЗяемЗяХ!, ѲовояѲадоя! азЗмны. Ѳяовецъяегоя[...] Слыф п!, звавъям, 2! опол, 2аяІоанна,яѲазашеяемЗя
 шавъяжея2ояп! еподовны, яа! . , еп, Жопъяю2тъя!, Ѳолювц, ,я, жоЗжаф вѲяоя Ѳя2оюя мЗчен, кЗ,яв! а2Зя Ѳоюя.я [...] ѲенъяыѲъ.я[...]яПо2омъяжеяп!, ѲЗп, яа! . , еп, ЖопъяѲяп! озв32є! ыя Ѳ!. іеп, Жопъяжеяп!, шедтъяѲяк! єѲы...я[...]я...я
 , ю2к! ышая! ацИяѲя2ою.я[...]я...якожеянаямногъяяѲянЗд, 2, Яня! . , ф , дея! . іеп, ЖопъяІоаннъяѲяк! єѲы...я[...]я...я я
 еп, ЖоЗя, яѲИмъялюдемъ.я[...] По2омъяжеяп!, ѲЗп, яа! . , еп, Жопъя п!, ѲЗп, въям, 2! опол, 2тъяІоаннъяѲяп! єзв, ф
 Ѳяп! озв32є! ыя, ю2к! ышая! ацИяѲя2ою...я[...]я...якожеянаямногъя 2є! ы...я [...]я якоя д, в, 2Яня , я а! . іеп, ЖоЗя
 чаѲя чюд, 2, Яня а! . , еп, ЖоЗя , я вѲямя людемъя [...]я По2омъяжеяЗІло...я [...]я Ія п!, звавъя м, 2! опол, 2а,я
 п!, шедшюжъянемЗя[Ярославу]яа! . , еп, ЖоЗяІоаннЗя, ЯовИдаяемЗя ѲазашеяемЗяѲяеѲліемъ.яѲ, яжеяѲышавъ,я
 .!, Ѳолювецъ.я[...]яѲ! . , еп, Жопъяжея2оѲышавъ,яЗжаѲенъяыѲъя я а! . іе! еія. валЗявоздавъяГоЯюдев, ...я[...]яІя
 ѲвИ2тъяжеялагы, ятомыѲ, въязъюЗмИ,ялаголя!, Ѳолювцю...я[...]я шедшеяѲяк! єѲыяІоаннъям, 2! опол, 2тъяя, я
 ТояѲышавъя!, Ѳолюб, выйжнязъю2тъям, 2! опол, 2а,я, я! ечеяемЗ...я князьяЯ! оѲавъя, явѲяпоповѲвоя, ялюдіе,я я
 [...]яГачеяпо2омъя!, Ѳолювецъямол, я! . , еп, Жопа...я[...]я...я, яѲ2во!, я п!, неѲѲя Ѳя2аяя , я це! ковья Ѳя2, шая , я
 а! . , еп, Жопъяобычное. ! амЗяовновлен, є...я[...] ОЗѲав, шааяжея[...] ЗѲав, шап! аздн, к, я, ямИѲяцаяІзліяявъя24,я
 Я! оѲавъя , я п! еподовный м, 2! опол, 2тъя Іоаннъя въя Ѳя денья ная въяонъяжеяденьяЗвіенъяп! єблаженныйяѲоф
 вЯкоєяИ2ояп! аздн, къя2во!, 2, я, ма...я[...] Ѳ! . , еп, ЖопяжеяюѲавъя!, Ѳъ.
 поѲав, япопыя, ядыяконы...яТ, я2акояю2тъ, деявъяѲоюякафол, кан, я
 , кл, Я а“.

Сведения за Анастас:

В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская съ самыхъ древнейшихъ временъ*, I, 1, Москва 1768 I, 2, Москва 1769 (преизд.
 Москва 1962, 1963):

6499/991 – II, с. 64

6504/996 – II, с. 66

6526/1018 – II, с. 74 (Болеславъ) ѲнаѲаЯяяжеядеѲИ2, н, кап!, Ѳав, жоя, менію,я2оіявожемЗявИ!, ѲяялеѲю. [ПВЛ, с.
 97: ...и Настаса пристави Деятиньнаго ко имъню, бѣ бо ся ему вѲриль лесъто.]

Прис. 88 – за дискредитирането му и бягството в Полша

Сведения за други църковни лица:

Тогожегода [6538/1030] п! е У ав, Я Я оак, м ъ яеп, Я Ж оп ъ новго! од Ж ий,я ж е в чен, к ъ яго я ф! ем ъ ,жо2о! ый я на Я я ч , л ъ я
г! е е Жа г о я з я к я я[в П В Л няма такава сведение]я

В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская съ самыхъ древнейшихъ временъ*, I, 1, Москва 1768 I, 2, Москва 1769 (преизд.
Москва 1962, 1963) II, с. 77

В я И2о я б545.я з алож, я Я ! о Ж ав ъ яго! од ъ яв е л, к й ,я з яне г о я же я г! ад я я В 2 ь я З ла2а я я ж ! а2а;я з алож, я ж е я , я ц е! ко в я я Я я 2 ь я я
Со ф я я ,я м , 2! опол ю ,я, я п о Я м ь яце! ко в я я Я я 2 ь я я Бо г о! од, ця я б л а г о в И? е н ь е ,я п о Я м ь я я 2а г о я Г е о! г, я я ма н а Я ы! ь я, я Я
2 ь я я И!, ны.

П В Л I, с. 102.

[6547/1039] С в я? е н я я б ь Я ь я м , 2! опол, 2о м ъ я Ф е о п ем п 2о м ъ я це! ко в я я С в я2 ь я я Бо г о! од, ця я д е Я я 2, н н я,я ю я ж е я Я з д я
б л ад, м! ъ я я 2е ц ъ я Я! о Ж ав ъ я.

В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская съ самыхъ древнейшихъ временъ*, I, 1, Москва 1768 I, 2, Москва 1769 (преизд.
Москва 1962, 1963) II, с. 78.

В лѣтѣ 6547. Свѣна въ цркы стѣна Бѣа. юже созда Володимеръ шѣ Ярославъ митрополитомъ Ѳеопомптомъ

Лаврентьевская летопись, вып. 1: *Повесть временных лет* (Полное собрание русских летописей, т. I, Ленинград
1926, кол. 153)]я

В я И2о я 6547.я С в я ? е н я я б ь Я ь я ц е! к в я я С в я2 ь я я Бо г о! од, ця,я ю я ж е я Я з д я б л од, м е ! ъ ,я о 2е ц ъ я Я! о Ж ав ъ я,
я м , 2! опол, 2о м ъ я Ф е о п ем п 2о м ъ я

П В Л I, с. 103.я

[6559/1051] По я Я е ! 2, я м , 2! опол, 2а я ! З Я жа г о я Я! о Ж ав ъ ,я я ко я , м е я я Я я г! е к , я в ел, ко е я н е Я г л а Я е,я н ея. о2я я б о л е И я
па2!, а! .о м ъ я ца!, г! ад Я к, м ъ я до п З Я , 2 ь я на д я Р З Я ю я в л а д во в а2 ь я, я бо г а2 Я во я , Я о ? а2 ь ,я в е лел ъ ,я Я б ! ав Я
еп, Я ж о п м ъ я! З Я к, м ъ я, я п о я п! ав, л о м ъ я Я я2 ь . ъ я п о Я ол ъ я, з в ! ав ъ ,я м , 2! опол, 2а я по Я ав, 2 ь .я С п, Я ж о п , я ж е,я Я ш е д ф
ше Я ,я з в ! ал, я я по Я ав, л, я в ъ я м, 2! опол, 2 ь яИ л а! , она,я! З Я на я Я Я а,я я я! И ж Д И я г о я Я я ,я! ом И я М , . а, л а ,я з ы л , я! е к , я
, я о л г о! ь я

П В Л II, с. 79.

В лѣто 6559 [1051]. Постави Ярославъ Лариона митрополитомъ русина въ святѣй Софѣи, собравъ
епископы.

Повесть временных лет, подготовка текста Д. С. Лихачева, под редакцией В. П. Адриановой-Перетц,
ч. I, Москва-Ленинград 1950, с. 104.

МБ АЧ За конфликта между Византия и Киевска Русия в 1043 г. вж. Приселков, 88 сл. (подробно при
Кедрин/Скилица II, 551, Псел и Васильевски). Псел говори, че „русите отдавна хранели яростна и бясна
ненавист против гръцката хегемония“. Приселков. уточнява, че това засяга установената вероятно през
1018 г. с подчиняването на българската архиепископия на Цариград зависимост на руската църква също
от Цариград. Според свидетелството на Псел военните приготовления започват още при император
Михаил IV (1034-1041). Опитът на Ярослав да осигури независимост на руската църква и признание на
своята държава (царска титла? – м. б.) завършва с поражението му. Прис. счита за несъмнено (92)
напускатето на Киев от Феопемпт още в 1043 г. Нападението на огромно количество половци срещу
дунавската граница на Византия в 1048 г. води до споразумение между Киевска Русия и Византия при
неизвестни за нас условия и до победа над половците в 1048 г., последвана след това в 1050-1052 г. от
ново опустошително нашествие на половците, придружено с грабежи върху цялата европейска
територия на Византия до Цариград. Тъкмо тогава, в 1051 г., Ярослав се решава да призове събор на
руските епископи, който да избере митрополит-русин (с. 93 – за това и при Шах. § 245). Прис.
интерпретира Словото на Иларион във връзка със зависимото положение на руската църква под Охрид
и при Феопемпт (с. 93-111). Следващият етап е във връзка с отказа на цариградската патриаршия да
признае Иларион и се стига до компромис с признаването на Ефрем. Кой е Ефрем? (111 сл.) – сведения
за новгородския епископ Йоаким от Херсон (оак, м ъ я ж о! Я в ян, н ъ).

АНА / АННА

Коя е Ана, известна от руските летописи като сестра на Василий II и съпруга на великия княз Владимир?

СВЕДЕНИЯ ЗА АННА РУСКИ ИЗВОРИ

Влад, м, ! яже, япомяца! , цзяАннЗ, ям, 2! опол, 2 аяМ, . а, лая, яАнаУ аЯ ажо! Унян, на, я, япопяко! УнЯ, яяЯ
мо? м, яЯя2 агояКл, мен2 а, я, явояяЗчен, ковяеюя, япо, маяУУДыяце! ковыяя, я, коняянаяблагояУовен, ея
Уебе.

В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. IV, глава VI, Москва 1963, с. 136-137 (първа редакция от ръкописа на Татищев)

Влад, м, ! яже, явзяяца! , цзяАннЗ, ям, 2! опол, 2 аяМ, . а, лая, яАнаУ аЯ ажо! Унян, на, я, япопяко! УнЯ, яяЯ
моЯам, яЯя2 агояКл, мен2 а, я, явояяЗчен, ковяеюя2 ажоУУДыяце! ковыяя, я, коняянаяблагояУовен, еяУебе.я

В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т., II, глава VI, Москва, 1963, с. 62.

Анныяца! евныяУынаяБо! , Яя, яГЛИБаяя! , яма2 е! , юУ ав, , яюяГЛИБЗяназнамИноваяМЗ! омъ, яванИяИяЯея
Зя! Здей2 огда.

Йоакимовски летопис (В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская*, т. I, глава IV, Москва 1768 - цитат по академичното издание, Москва 1962, с. 113)

ВяѠ . ѡ. ѡ. ѡ. Престависѧ цѣца Володимерѧ Анна .:

Лаврентьевская летопись, вып. 1: *Повесть временных лет* (Полное собрание русских летописей, т. I, Ленинград, ²1926, репринт Москва 1962, кол. 129.

ВъяѠ . ѡ. ѡ. ѡ. Престависѧ цѣци Володимерѧ Анна .:

Ипатьевская летопись (Полное собрание русских летописей, т. II, С.-Петербург 1843, репринт Москва, ²1962, кол. 114.

Престависѧ раба Боѧа Анна, царица Володимира

Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. Под редакцией и с предисловием А. Н. Насонова, Москва- Ленинград 1950; цитатът е по Шахматов: Такъ въ Новг. 1-й (Нач. св.), а въ Повѣсти вр. лѣтъ „раба Божіа“ опущено.

Алексей Александровичъ Шахматовъ, *Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ*, С.-Петербургъ 1908, с. 163, бел. 2]

Въ лѣто 6519. Престависѧ цѣсарица Володимера Анна

Алексей Александровичъ Шахматовъ, *Повесть временных лет* (1916), в: *История русского летописания*, том I *Повесть временных лет и древнейшие русские летописные своды*, Книга 2 *Раннее русское летописание*, Санкт Петербург «Наука», 2003, с.742.

Въ лѣто 6519. Престависѧ царица Володимеря Анна.

Повесть временных лет, подготовка текста Д. С. Лихачева, под редакцией В. П. Адриановой-Перетц, ч. I, Москва- Ленинград 1950, с. 88.

6519 (1011) Преставиласѧ [престависѧ - 1. ред.] Анна, царица Владимирова

В. Н. Татищевъ, *Исторія Россійская съ самыхъ древнѣйшихъ временъ*, т. II, Москва 1769 (преизд. Москва-Ленинград 1963, с. 70); първа редакция същ. изд. т. IV, Москва-Ленинград 1964

Бел. на Татищев: ²⁰⁹О кончине царевны Анны в Никоновском, в Ростовском, и Орденбургском положено, а в прочих не находится. [⁵¹О смерти царевны Анны во всех списках не упоминается, а нашлось в одном Никоновском. И хотя оному мало верить можно, зане в нем много новаго вношено и переменено, однако когда ее начало показано, то уже и конец нужен - 1 . ред.]

ИЗВОРИ ЗА „ПОРФИРОРОДНАТА“ АННА

Скилица – *Ioannis Scylitziae Synopsis historiarum*, rec. I. Thurn, Corpus fontium historiae byzantinae, V, Berolini 1973, с. 336⁹⁰;

⁹⁰ Император Василий] много убеждавал [патриция Делфин, съучастник на бунтовника Варда Фока] да отстъпи [с войската си] от Хризопол, но не успял да го убеди. Като пригответил през нощта кораби и на тях качил руснаци, - понеже той успял да ги повика на помощ и да направи техния княз свой зет, оженвайки го за своята сестра Ана - той неочаквано се отправил с тях и нападайки враговете, лесно завладял [Хризопол].

Скилица – *Ioannis Scylitziae Synopsis historiarum*, rec. I. Thurn, Corpus fontium historiae byzantinae, V, Berolini 1973, с. 254³⁹;

На 15 март, 6 индикт в 6471 [=963] година умрял император Роман, като достигнал 24-годишна възраст, царувал 13 години, 4 месеца и 5 дни. Според някои [той умрял] от изтощение на своята плът с най-позорни и сластолюбиви деяния. Но съществува и друго мнение, че бил отровен. Властта приели неговите синове Василий и Константин с майка им Теофано, а останала и родилата се два дни преди смъртта му дъщеря, която нарекли Анна. [значи порфирородната Анна се е родила на 13 III 963 г.]

Скилица – *Ioannis Scylitziae Synopsis historiarum*, rec. I. Thurn, Corpus fontium historiae byzantinae, V, Berolini 1973, с. 367⁷¹; Georgii Cedreni Compendium Historiarum, I. Bekkero suppletis et emandatus, II, Bonnae 1839, с. 478²⁰⁻²² – Гръцки извори за българската история, VI/1966, с. 297:

Когато Ана, сестрата на императора, умряла в Русия, а преди нея умрял мъжът ѝ Владимир, Хризохир, някакъв роднина на умрелия, събрал 800 души, натоварил ги на кораби и отишъл в Цариград, уж за да стане наемник. [Гръцкият текст при двете издания (Бон и Берлин) е идентичен]

Според Шлюмберже, това събитие, а следователно и смъртта на Анна, се отнасят към 1024 година. [Gustave Schlumberger, *L'épopée byzantine à la fin du X siècle*, II, Paris 1900, с. 613-615]

Hic [Vladimir] cum iam decrepitate esset regnumque predictum diu haberet, obiit, sepultus in civitate magna Cuiewa in ecclesia Christi martiris Clementis iuxta predictam coniugem suam, sarcophagus eorum in medio templi palam stantibus – *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre korveier Überarbeitung, herausgegeben von Richard Holtzmann* (=Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum germanicarum nova series, IX, Berolini 1935, VII, 74, с. 489³⁰⁻³³).

М. В. Левченко, *Очерки по истории русско-византийских отношений*, Москва 1956, с. 386-388.

Византијски извори за историју народа Југославије, III, Београд 1966, с. 140 - неточен превод

МБ АЧ За дъщеря на Роман II и Теофано, следователно родна, едноутробна сестра на Василий II и Константин VIII, знаем единствено от Хрониката на Скилица, където във връзка със смъртта на Роман II на 15 март 963 г. научаваме, че царската власт получават двамата му сина заедно с майка им и че два дни преди смъртта му се родила неговата единствена дъщеря, която наричат Анна [*Ioannis Scylitziae synopsis historiarum*, rec. I. Thurn, Corpus fontium historiae Byzantinae V, Berolini 1973, с. 254³⁹]. Нейната понататъшна съдба е твърде загадъчна – за такава дъщеря знаят западните извори, но когато сватосват Отон II, по липса на по-близка родственица от царското семейство, дават му за невеста Теофано, която е племенница на Йоан Цимисхи – обстоятелството, че Анна по това време е навършила едва 9 години, не може да бъде пречка за сключване на брак от такова важно политическо значение; това, че за съпруга на Отон II му дават една подалечна царска родственица, която при това не е порфирородна (Теофано е племенница на Йоан Цимисхи, а той не е от царски род и следователно неговите роднини не са порфирородни); именно това обстоятелство предизвиква гнева на и без това не особено благосклонно настроения към гърците пратеник на Отон I, кремонският епископ Лиутпранд. В хрониката на Скилица има още две места, където се споменава за Анна, сестра на Василий II, а именно, че руският княз Владимир е женен за сестра на император Василий II (пак там, с. 336⁹⁰) и че тази сестра на Василий II починала след мъжа си („Когато Ана, сестрата на императора, умряла в Русия, а преди нея умрял мъжът и Владимир [Καὶ Ἰωάννης δὲ τῆς τοῦ βασιλέως ἀδελφῆς ἐν Ῥωσσία, ἀποθανούσης, καὶ πρὸ αὐτῆς τοῦ ἀνδρὸς Βλαδимиροῦ], Хризохир, някакъв роднина на умрелия, събрал 800 души, натоварил ги на кораби и отишъл в Цариград, уж за да стане наемник“ – пак там, с. 367⁷¹, ГИБИ VI/1960, с. 297). Но последното съобщение събужда в нас голямо недоумение и поставя под въпрос осведомеността на хрониста, който дава това сведение във връзка с едно събитие, за което знаем, че е станало около 1024 година (виж Gustave Schlumberger, *L'épopée Byzantine à la fin du X siècle*, II, Paris 1900, с. 613-615; срв. също М. В. Левченко, *Русь и Византия в XI в.* (Очерки по истории русско-византийских отношений, Москва 1956, с. 387-388), защото от множество различни версии на руските летописи, ние знаем, че Ана, „царица Владимирова“, е починала в 6519 (1011) година. Още по-голямо недоумение събуждат обаче и някои други данни в руските летописи и други руски писменни извори, предизвикали един от най-оживените спорове в руската историография, за който и досега не може да се намери убедително разрешение. На първо място тук стои въпросът коя е майката на двамата сина на Владимир, Борис-Роман и Глеб-Давид. Болшинството от летописите, следващи един и същ източник, ни съобщават, че Борис и Глеб са синове на Борис от „българката“, без да дават нито нейното име, нито подробности за каква „българка“ става

тук дума - защото, поне теоретически, ако не се вземат пред вид и други съображения, в случая може да се касае както за волжките, така и за дунавските българи. Така дълго време в руската историография по този въпрос господства убеждението, че тук става дума за някаква-си волжка българка, навярно пленница, която попада в дома му след похода през 6493/985 година [*Лаврентьевская летопись* (Полное собрание русских летописей, т. I, Ленинград, 1926), кол. 84; *Повесть временных лет*, подготовка текста Д. С. Лихачева, под редакцией В. П. Адриановой-Перетц, ч. I, Москва-Ленинград 1950, с. 59], за който поход болшинството съветски изследователи считат, че е бил насочен срещу волжките българи [за различните становища по въпроса виж бележките на Д. Лихачов към съответния текст, пос. съч., ч. II, с. 328, бел. 33]. Само два руски летописа, ни дават и името на майката на Борис и Глеб и то като Анна – което обстоятелство влече според схващането на всички изследователи само до две алтернативи: или че това известие не е верно, като му се противопоставят всички останали версии на руските летописи, съобщаващи еднозначно и недвусмислено, че майката на Борис и Глеб е българка, или че тя е порфирородната сестра на Василий II и следователно не е българка, а съобщението във всички останали летописи не отговаря на истината.

Анна – българска княгиня, дъщеря на Борис I

Hic sunt nomina de Bulgaria imprimis rex illorum Mihael, et frater eius Dox, et alius frater eius Gabriel et uxor eius Maria. Et filius eius Rasate, et alius Gabriel et tertius filius Simeon, et quatuor filius Iacob, et filia eius Praxi, et alia filia eius, **Анна**. (Йорданъ Ивановъ, *Българскитѣ имена въ Чивидалското евангелие (Сборникъ в честъ на проф. Любомиръ Милетичъ за 70-годишнината от рождението му, 1863-1933, София 1933, стр. 626-638)*)

Анна – българска княгиня, дъщеря на Петър I

МОЯ БЕЛЕЖКА: цар Петър е бил женен за внучката на император Роман I Лакапин от неговия син и съимператор Христофор; дъщерята на Роман Лакапин Елена е била съпруга на Константин VII Багренородни, майка на Роман II и баба на Василий II и Константин VIII. Следователно дъщерята на цар Петър (и сестра на синовете му Борис II и Роман-Симеон) е била трета братовчедка на Василий II и Константин. Че цар Петър имал такава дъщеря, без да сме осведомени за името ѝ, знаем от две съобщения на Лъв Дякон. Първото съобщение се отнася до изпращането на двама видни византийски сановници, патрициа Никифор Еротик и проедъра на Евхаития Филотей, в България с предложение от там да бъдат изпратени две девойки от *царска кръв*, за да бъдат омъжени за Василий и Константин [Leonis Diaconi Caloensis *Historiae Libridecem*, e recensione C. V. Nasii, Bonnæ 1828, с. 80; ГИБИ V/1964, с. 230-231]. Второто е във връзка с пристигането в цариградския дворец на двете девойки, което съвпада с дворцовия преврат, при който император Никифор Фока бива убит, а властта си присвоява Йоан Цимисхи – това събитие става на 11 XII 969 г. [пак там, HISTORIAE, с. 86; ГИБИ, с. 251]. Че при тях може да се касае само за дъщери на цар Петър и царица Мария-Ирина, а не на по-стария негов брат, Михаил, както допуска Сюзюмов [Лев Диакон, *История*, перевод М. М. Копыленко, отв. ред. Г. Г. Литаврин, Москва 1988, с. 190, бел. 24], личи от употребените от Лъв Дякон изрази „царски род“ и „царска кръв“. Независимо от официалното признаване царския сан на българския владетел Симеон и на неговия наследник Петър от страна на Византия, византийските автори в съчиненията си не употребяват тази титла за никой от българските владетели, наричайки ги князе (архонти) или владетели на мизите (т. е. българите). Дъщерите на цар Петър обаче имат и по майчина линия „царска кръв“, така че само те отговарят на тези изисквания. В същия смисъл и Лъв Дякон никъде не употребява за цар Симеон титлата му, наричайки го „вожд на мизите“ (των Μισῶν ἀρχηγός – ГИБИ V/1964, с. 257). Той нарича цар Петър „господар на мизите“ (τον ἡγήτορα των Μισῶν – пак там, с. 248), а единствено цар Борис II, който има и византийска императорска кръв, нарича „император на мизите“ (των Μισῶν βασιλέα – ГИБИ с. 263).

По законите на православната църква се допуска сключване на брак при родство в трета степен, а също и между двама братя и две сестри, ако бракът се сключи в един и същ ден. В момента на годежа Василий и Константин са на 13, респ. 10 години, а техните годеници – навярно още по-млади, което обаче също не пречи за годежа и дори за сключване на брак при извънредни условия, каквито по това време са били налице пред опасността от руското нахлуване в България, застрашаващо твърде силно и Византия, както и престола на Никифор Фока. Бързото развитие на събитията осуетява сключването на браковете. Колкото малко и да сме осведомени по отношение на тази част от българската история, имаме достатъчно основания да допуснем, че и двете девойки – по всяка вероятност дъщери на цар Петър – остават в цариградския дворец, където майка им заедно с тях и двамата им братя, Борис и Роман, и преди това гостуват. Но тъкмо по-нататъшното развитие на събитията ни дават още основания да допуснем с най-голяма вероятност, че по-възрастната от двете, се е наричала Анна (една от сестрите на дядо ѝ Симеон се нарича също Анна), тъкмо тя е „сестрата“ на императорите Василий и Константин Анна, бъдещата съпруга на великия княз Владимир – в историческите извори тя се споменава извънредно рядко и то като сестра, а не рождена сестра, което обикновено се подчертава изрично. Своя първороден син тя кръщава Борис-Роман, а това са имената на нейните двама прадеди по бащина и майчина линия, княз Борис I и император Роман I Лакапин, но същевременно и имената на двамата ѝ родни братя, Борис и Роман-Симеон. В руските летописи тя бива наричана царица (а не царевна!) – много важно значение има тук името Борис, което е българско, а не славянско име (означава вълк) – обичаят членовете на царския род да носят двойно име не е руски, а български; едното от двете имена не винаги е езическото, както твърдят руските изследователи, тъй като в българския царски род има случаи и двете имена да са християнски – напр. Роман-Симеон; при това княз Борис I е канонизиран като първи български светец непосредствено след смъртта му в 907 г., а денят, на който паметта му се чествува, е 2 май. Този ден е бил чествуван като празник и от руската църква; тъкмо на него се извършва пренасянето мощите на Борис и Глеб през 1072 г. – виж Архиепископъ Сергій, *Полный Мѣсяцесловъ Востока, II Святой Востокъ, Владимірь* 21901, репр. Москва, 1997, с. 128. За да се заличи името на българския светец от паметта на руския народ, впоследствие този празник се свързва в руския църковен календар единствено с Борис и Глеб. Това име у първия син на Анна, което съвсем не е езическо, както твърдят всички руски изследователи, е също важно указание, че той е роден най-рано в 990 година, което пък отговаря на данните, които дава за него житието му, наричащо го юноша [виж подробните доказателства за това при Лавровски]; за разлика от всички останали синове на Владимир (освен Святополк, който в действителност е син по кръв на по-стария брат на Владимир, Ярополк Святославович), Борис и Глеб са негови синове от законен (съгласно правилата на православната църква) и църковен брак, следователно те единствени имат право да заемат престола. Но при това положение те са и преки наследници на българския царски престол.

КОМЕНТАРИИ

П. А. Лавровскій, *Исслѣдованіе о Лѣтописи Якимовой*, С.-Петербургъ 1855, с. 77-79: Остается рассмотреть известіе о дѣтяхъ и женахъ св. Владиміра и о раздѣленіи между первыми уделовъ, чѣмъ и окончивается Якимовскій отрывокъ лѣтописи. Но и этотъ предметъ изслѣдованъ полно и отчетливо авторомъ *Исторіи Россіи съ древнѣйшихъ временъ*, и также въ совершенную пользу заподозрѣнной лѣтописи²⁰⁰. (²⁰⁰ Соловьевъ, *Ист. Росс. I*, с. 184-186) Въ этомъ изслѣдованіи ясно показана и гораздо большая вѣроятность отрывка въ назначеніи матерью старшего сына Адиміра, Вышеслава, Олавы Варяжской, чѣмъ Несторовой Чехини, равнымъ образомъ и въ назначеніи Адилы матерью Мстислава, который у Нестора является съ двумя матерями: Рогнеду и Чехинею²⁰¹, (²⁰¹ Лавр., 31) и притомъ на одной страницѣ, почти въ одной строкѣ; не менѣе основательны доказательства и рожденія Бориса и Глѣба отъ Анны царевны, какъ гласить о томъ лѣтопись Якимовская. На послѣднемъ, какъ на болѣе важномъ предметѣ, позволяемъ себѣ остановиться и мы. По свидѣтельство Нестора, Борисъ и Глѣбъ родились отъ Болгарыни: отъ Болгарыни произведены они и въ лѣтописяхъ Польскихъ; между тѣмъ, по отрывку Якимовской лѣтописи назначается имъ матерью царевна Анна. Принимая въ соображеніе известіе, что эта Анна была сестрою Греческихъ императоровъ Василия и Константина, нельзя не удивиться противорѣчію известій и, при увѣренности въ достовѣрности сказанія Нестора, не видѣть непростительной ошибки отрывка Якимовскаго, невозможной вовсе для лица, современнаго Владиміру, какимъ былъ епископъ Іоакимъ. Но рассмотримъ дѣло ближе. Борисъ и Глѣбъ вездѣ изображаются дѣтьми одной матери: и во всѣхъ спискахъ Нестора, и у писателей Польскихъ, и въ Книгѣ Степенной, гдѣ прямо говорителъ о Глѣбѣ: *уже бѣше единоматерень ему* (Борису)²⁰²; (²⁰² I, 186) то же подтверждаетъ и особенная взаимная любовь ихъ другъ къ другу.

Ежели они не были дѣтьми царевны Анны, то младшій братъ, Глѣбъ, не могъ родиться позже 988 года, потому что, принявъ въ этомъ году христіанскую вѣру и женившись, на Греческой царевнѣ, Владиміръ не могъ имѣть другихъ женъ, – и отрывокъ Якимовскій вполне справедливо замѣчаетъ, что *вскорѣ по крещеніи онъ отпусти жены отъ себя*; если же Глѣбъ родился и позже 988 года, то во время убіенія своего Святополкомъ (1015 г.) онъ долженъ былъ имѣть не менѣе 27 лѣтъ отъ роду, а Борисъ еще болѣе того. Между тѣмъ далеко не въ такомъ возрастѣ изображаются святые мученики въ ихъ жизнеописаніи. По послѣднему Борисъ былъ *аки цвѣтъ въ юности своей, брада мала и усъ, младъ ба бѣ еще*; въ предсмертной молитвѣ онъ самъ говоритъ о молодости своей: *увы мнѣ преблаженне отче мой Василіе, свѣше очію моею, сіяніе и заре лица моего наказаніе юности моея и неразумія моего*.²⁰³ (²⁰³ Тамъ же, 188) Молодость Глѣба очерчена еще рѣзче. Вотъ какъ умоляетъ онъ убійцъ пощадить его: *не пожните меня отъ житія сего, яко клоса не созрѣла; не порѣжьте мене, яко лозы не до конца возрастшія, а плодъ имущу... азъ убо, братіе, якоже видите., возрастомъ, не злобою младенствую*.²⁰⁴ (²⁰⁴ Тамъ же, 195, 196). Нельзя не обратить вниманія и на названіе, в Житія Бориса и Глѣба, перваго – *юношею*, втораго – *младенцемъ*. Изъ семи возрастовъ человеческого житія, опредѣляемыхъ въ словарь Берынды, *младенецъ* занимаетъ первую степень, до 9 лѣтъ, *юноша* пятую, нисшимъ прѣделомъ которой полагается 15 или 20 лѣтъ, а высшимъ 30 лѣтъ [Сказ. Русск. нар. Сахар. II, 58 и 117]. Подобное же распредѣленіе находимъ и въ *колѣ родства человѣча*, изображенномъ въ одномъ изъ старыхъ алфавитовъ [Опис. рук. Рум. муз. № III, 4]; здѣсь для младенца опредѣлена тоже первая степень, простирающаяся *до 7 лѣтъ, егда бываетъ зубомъ испаденіе*, для юноши – четвертая, *отъ 21 лѣта до 29 г.*) Не даромъ и составитель житія ихъ сравниваетъ обоихъ мучениковъ съ малолѣтними современными ему князьями: *мнози бо суть нынѣ дѣтескы князы, непокоряющеся старѣйшимъ и супротивящесе имъ и убиваемы суть: ти не суть такой благодати подобленіи*.²⁰⁵ (²⁰⁵ Извѣстія Втораго Отдѣленія Академіи Наукъ, II, 218) При такомъ изображеніи не возможно положить и Борису 27-лѣтняго возраста, тѣмъ менѣе же Глѣбу и, слѣдовательно, никакъ нельзя отнести рожденіе и старшаго брата къ послѣднему году язычества Владиміра, или къ первому христіанству. Такимъ образомъ, оба сына Равноапостольнаго могли родиться только во врѣмя брака послѣдняго с Анною и, разумѣется, отъ нея.

Едва ли не этимъ только происхожденіемъ Бориса и Глѣба отъ Анны можно объяснить и сопоставленіе ихъ въ дрѣвнихъ Синодикахъ рядомъ съ Владиміромъ и его христіанскою супругою²⁰⁶; (²⁰⁶ Описаніе рукописей Рум. муз. № CCCLXXXIV и CCCLXXXVII, 574.) какъ на Христіанку мать указываютъ и слѣдующія слова молитвы Глѣба предъ убіеніемъ: *спасися, милый мой отче Василіе, спасися мати, госпоже моя*. Самое выраженіе лѣтописца о Борисѣ: *свѣтися царьскы*²⁰⁷, (²⁰⁷ *Степенная Книга I*, 196) вѣроятно употреблено съ цѣлью, какъ догадывается и г. Соловьевъ, показать царственное ихъ происхожденіе по матери²⁰⁸. (²⁰⁸ *Ист. Росс. I*, 186) Какъ же согласить два разнорѣчія: Борисъ и Глѣбъ отъ Болгарыни, и вмѣстѣ отъ Анны, сестры императоровъ Греческихъ? Едва ли не придется обратиться къ мнѣнію Татищева, что Анна была не родною сестрою Василия и Константина. Дѣйствительно, современные византійскіе писатели не упоминаютъ о дочери Романа, Аннѣ, говоря очень ясно объ Епифаніи, супругѣ Оттона II: такое молчаніе странно въ устахъ современника. Послѣдующие писатели, начиная съ Скилицы, не говорятъ также, чтобы она была родною, а просто сестрою. Съ другой стороны есть свидѣтельство о бракѣ царя болгарскаго Петра I съ сестрою Романа II, [Царъ Петър не е бил женен за сестра на Роман II, а за негова братовчедка, дъщеря на брата на майка му, император Христофор, син на император Роман Лакапин, т. е. двоюродная сестра – моя бел. АЧ] отца Василия и Константина. Дочь этого Петра, если только она была, необходимо должна была, при неурядицахъ в Болгаріи, проживать въ Константинополь, какъ тамъ же жили и сыновья Петровы, Борис и Роман. Здѣсь всего естественнѣе можно найти объясненіе недомолвокъ въ нашей лѣтописи: тогда будетъ вполне справедливъ и Несторъ, какъ и составитель отрывка Якимовскаго: Борисъ и Глѣбъ отъ Болгарыни, потому что Анна была, въ такомъ случаѣ, дочерью Петра, и отъ сестры императоровъ Василья и Константина, потому что она была племянницей ихъ отцу, Роману II²⁰⁹. (²⁰⁹ Сравни. Татищ. II, 408-409; *Исторія. Разныхъ Славянскихъ народовъ Раича, I*, 257). Существованіе у Петра Болгарскаго дочери, быть можетъ

и не одной, находитъ довольно положительное подтверждение въ сочиненіи Льва Діакона, какъ въ немъ же встрѣчаемъ и прямое указаніе на отвозъ дѣвиць царской крови, по смерти Петра, въ Константинополь. Вотъ какъ говоритъ Левъ Діаконъ: «По смерти Петра Болгарскаго [Това не е верно, Левъ Дякон наистина пише за смъртта на цар Петър, но отбелязва „но это произошло в Мизии позднее“ – рус. перевод. с. 44; тези събития стават през 969 г., двете български царкини пристигат в Цариград в същата вечер, когато става дворцовият преврат и Йоан Цимисхи завзема властта, с което браковете вече не са актуални – моя бел. АЧ], императоръ Никифоръ отправилъ въ Болгарію патриція Эротика и настоятеля Филотея съ убежденіемъ и просьбою отъдать дѣвиць царской фамиліи въ замужество за сыновей императора Романа... Мисияне радостно приняли посольство, посадили дѣвъ царской крови въ повозки и послали ихъ къ императору» [Corp, script, hist. Byz. XI, lib. V, 77-81]. Срв. *Истор. Сборникъ Погодина*, VI, 208-209, в статъѣ Черткова: *Описание войны Святослава противъ Болгаръ и Грековъ*.

Моя бележка АЧ:

Не по-малко противоречия произлизат и ако се приеме, че майката на Борис и Глеб е била българка, омъжена за Владимир след неговата битка с българите, независимо от волжките или дунавските българи, защото в такъв случай трябва да приемем и че двете нейни деца са родени преди неговата женитба с порфирородната Анна, за която се приема, че е станала при всяко положение след завземането на Херсон, т. е. през 889/890 година. И тук има само две възможности: Първата възможност е, че Борис и Глеб са родени преди 889/890 г., което означава, че при тяхното убийство през 1015 г. Глеб трябва да е бил поне на 26 години, а Борис още по-възрастен; това обаче противоречи на сведенията от тяхното житие, представящо Борис като юноша, а Глеб като младенец (според тогавашните представи младенческа възраст се счита до 9, а юношеска 15-20 години). Втората възможност е, че Владимир е поддържал след женитбата си извънбрачна връзка, което също противоречи на сведенията в руските летописи, които твърдят, че след женитбата си Владимир изпратил всичките си 800 любовници в манастири [Лавровскій, Лет. *** – летописците не дават никакви сведения къде са били тези манастири, имащи възможност да приемат тези 800 жени заедно с прислужниците им].

Всички руски летописи, но и посоченото по-горе сведение на византийския историк Скилица, съобщават, че Владимир бил женен за сестра (ἀδελφή) на византийския император Василий II, без да уточнят, че тя е едноутробна сестра (ὀμομητρία), което означава, че тя може да е негова братовчедка, т. е. *двоюродная* сестра, каквато тя очевидно е била в действителност.

СИНОВЕ НА ВЛАДИМИР

Влад, м, !ъя вѣо! Ия поя к! еѣнені, я зп! ошенъя вѣя о2пзѣ, я женыя о2ъя ѣвѣИ, я якоя овеѣна, я, я о2пзѣ, я
вышеѣава, я, жея! од, ѣяо2ъя оловы, я княжныя ва! яжѣіе, я вѣя Новг! адъ; я Го! , ѣавзѣя ѣя Ізѣя ѣавомъя вѣя
Полоцкъ, я еяя жея ѣна я! оѣава вѣя Роѣовъ; я вѣвлода воя Влад, м! !ъ; я П! едѣавзѣя ѣя ѣномъя
ѣвѣ2 ополкомъя вѣя Тз! овъ; я Мавѣф! , дъя ѣя ѣномъя ѣвѣ2 оѣавомъя вѣя Ов! Зчъ; я Ад, лъя ѣя ѣномъя
Мѣѣ, ѣавомъя воя Гмз2 а! аканъ, яя ѣ2 ан, ѣавая жъя ѣмоленѣжъ; я ѣнныяца! евныя ѣна яя Бо! , ѣя, я Глѣба яп! , я
ма2е! , я оѣав, , яноя Глѣвзѣя на знамѣноя Мз! омъ, я занѣя вѣя еѣнея зяг! Здейя 2 огда. я П! о2ч, . !ъя женъя, я
доче! еядаде жѣя женыя л, жн, мъя ѣво, мъ, янея мзѣя, мъя женъ, я язп! е2, яда вѣжк...я

Йоакимовски летопис (В. Н. Татищевъ, Исторія Россійская, т. I, глава IV, Москва 1768 – цитат по последното издание, Москва 1962, с. 113)

К! еѣѣ, я жея М, . а, лъям, 2! опол, 2ъя 12я ѣновъя влад, ме! овы. !ъ, я, . жея, мена я ѣ2ъя я: я вышеѣавъ, я Ізѣф
ѣавъ, я ѣвѣ2 ополкъ, я я! оѣавъ, я вѣвлода, я ѣвѣ2 оѣавъ, я Мѣѣ, ѣавъ, я Бо! , ѣя, я Глѣвъ, я ѣ2 ан, ѣавъ, я Поф
зв, здъ, я ѣ3д, ѣавъ. я Ія поѣд, яп! !ъ ва го я ѣна я ѣво го я вышеѣава я вѣя Новг! о дѣя жъя вѣл, комъ...я [...] я... ая
Бо! , ѣя поѣд, я вѣя РоѣовѣИ, яя Глѣба я вѣя Мз! омѣя

Патриаршая или Никоновская летопись I (Полнов собрание русских летописей, т. IX/X, С.-Петербургъ 1862, репр. Москва 1965, с. 57)

Въ лѣтѣ .ѣ.ѣ.пи. Володимеръ повѣженъ похотью женскою . и быша ему водимыя Рогнѣды юже посади на Лыбеди и
деже ныне стоитъ сельце Предъславино ѿ неаже роди .дѣ. сѣгы. Изеслава . Мьстислава . Ярослав . Всеволода . а .ѣ. тчери .
ѿ Грекинѣ . Стѣполка . ѿ Чехинѣ . Вышеслава . а ѿ другое . Стѣслава . и Мьстислава . а ѿ Болгарыни Бориса и Глѣба .

Лаврентьевская летопись, вѣш. 1: повесть ВРЕМЕННЫХ лет (Полнов собрание русских летописей, т. I, Ленинград 1926, репринт Москва 1962, кол. 79-80) Вѣя И2 о ж497 [...]

Волод, ме! !ъже, яп! оѣИ? енъя вѣвъ, я а до ваше я ядзшеюя, я елтъмъ. я Ія! !ъѣ, ша ѣя ѣнове жего я ѣя, мъ, я . !ъжея мена: я
вышеѣавъ, я Ізѣя ѣавъ, я я! оѣавъ, я ѣвѣ2 оплъкъ, я вѣвлода, я ѣвѣ2 оѣавъ, я Мѣѣ, ѣавъ, я Бо! , ѣя, я Глѣвъ, я ѣ2 ан, ѣавъ, я
Позв, здъ, я ѣ3д, ѣавъ я

Древнѣйшій Кіевскій сводъ 1039 года въ редакціи 1073 года (А. А. Шахматовъ, Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ, С.-Петербургъ 1908, с. 561)

Вѣя И2 о ж497 [...] Волод, ме! !ъже, яп! оѣИ? енъя ѣмъя ѣнове жего я ѣя, мъя 2, я . !ъжея мена: я . я вышеѣавъ, я 2. я Ізѣф
ѣавъ, я 3. я я! оѣавъ, я 4. я ѣвѣ2 оплъкъ, я 5. я вѣвлода, я 6. я ѣвѣ2 оѣавъ, я 7. я Мѣѣ, ѣавъ, я 8. я Бо! , ѣя, я 9. я Глѣвъ, я 10. я
ѣ2 ан, ѣавъ, я 1. я Позв, здъ, я 2. я ѣ3д, ѣавъ я

Я думаю, что перечень сыновей въ приведенном отрывкѣ заимствованъ составителемъ Начального свода изъ того самого пер-
ечня, который мы находимъ ниже под 6496 годомъ, гдѣ сыновья Владиміра названы въ такомъ порядкѣ: 1. Выше-
славъ, 2. Изяславъ, 3. Святополкъ, 4. Ярославъ, 5. Всеволодъ, 6. Святославъ, 7. Мстиславъ, 8. Борисъ, 9. Глѣбъ, 10. Ста-
ниславъ, 11. Поздвиздъ, 12. Судиславъ. Въ подтвержденіе укажу на слѣдующее: перечень 6496 года перечисляетъ сыновей по
времени ихъ рожденія, по старшинству (ср. тамъ же: «умеръшо же старѣйшему Вышеславу въ Новѣгородѣ»); такимъ обра-
зомъ одни имена оказываются рядомъ съ другими въ силу близости по времени рожденія носящихъ эти имена сыновей Влади-
міровыхъ; а между тѣмъ подъ 6488 (980) годомъ тѣ же имена объединяются рожденіемъ носителей ихъ отъ одной матери: Борисъ
и Глѣбъ оказываются сыновьями Болгарки, Святославъ и Мстиславъ – Чехини, Ярославъ и Всеволодъ – Рогнѣды. Не согла-
суются съ указаннымъ распредѣленіемъ только имена трехъ старшихъ сыновей: Вышеслава, Изяслава и Святополка; Вышеславъ
названъ сыномъ другой Чехини, Изяславъ Рогнѣды, а Святополкъ Гречанки; частью это объясняется тѣмъ, что изъ другого мѣста
лѣтописи составитель Начального свода было извѣстно о рожденіи Святополка отъ Гречанки, вдовы Ярополка; частью же это
зависѣло отъ простой ошибки составителя Начального свода: онъ назвалъ старшимъ сыномъ Рогнѣды Изяслава, потомъ
хотѣлъ назвать Вышеслава, но замѣтивъ свою ошибку, поправилъ Вышеслава на Мстислава; такимъ образомъ Вышеслава
пришлось выдѣлить и приписать къ Чехинѣ, которыхъ вслѣдствіе этого оказалось двѣ вмѣсто одной. Если оставимъ въ сторонѣ
троихъ старшихъ Владиміровичей, то группировка остальныхъ сыновей окажется вполне согласованною съ группировкой
женъ Владиміровыхъ: Рогнѣда, Чехиня, Болгарыня, съ одной стороны, Ярославъ, Всеволодъ, Святославъ, Мстиславъ, Борисъ,
Глѣбъ, съ другой; трое послѣднихъ Владиміровичей – Станиславъ, Поздвиздъ, Судиславъ не названы совѣмъ; къ дѣтямъ Рогнѣды
приписаны двѣ дочери – это тѣ двѣ сестры Ярослава, о которыхъ сообщаетъ Начальный сводъ подъ 1018 годомъ. Все это
приводитъ меня къ убѣжденію, что составитель Начального свода, заимствовавъ отрывокъ о блудной жизни Владиміра изъ особой
повѣсти о Владимірѣ, которую предположительно отождествляемъ съ Корсунскую легендой [Не е вярно: Разказът за блудния
живот на Владимир преминава в „Повестъ врменныхъ лѣтъ“ не от по-късната т. нар. Корсунска легенда, а от първоначалния
български летопис на Григорий („Григорий рече“) и именно това е този препологаем от Шахматов „Древнѣйшій сводъ“; там са
изброени и синове на Владимир – АЧ], дополнилъ его перечнемъ сыновей Владиміровыхъ, который былъ ему извѣстенъ изъ
другого его источника (предположительно изъ Древн. свода).

Дополненіе это сдѣлано въ одной части совершенно механически: говорю о распредѣленіи шести сыновей. Въ Корсунской легендѣ
перечень женъ Владиміровыхъ былъ, быть можетъ, нѣсколько полнѣе: кромѣ Рогнѣды, юже посади на Лыбеди, Чехини,
Болгарыни [зам. 1 – Неясно, была ли названа Грекия: быть можетъ, ее вставилъ Начальный сводъ, для того чтобы согласовать
съ тѣмъ, что онъ выше сообщил о рожденіи Святополка.] были названы, быть можетъ, еще нѣсколько жен по мѣсту ихъ
происхожденія.

Новгородскій сводъ 1050 года съ продолженіями до 1079 года (А. А. Шахматовъ, Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ, С.-Петербургъ 1908, с. 138-139:

Въ лѣ ·ꙗ·ѡ·ѡ·ѡ·: ...Володимеръ просвѣщенъ имъ и снѣвѣ юго· и земла юго· бѣ бо оу него снѣвъ· вѣ· Вышеславъ· Изяславъ· Ярославъ· Стополкъ· Всеволодъ· Стославъ· Мьстиславъ· Борисъ· Глѣбъ· Станиславъ· Позвиздъ· Соудиславъ...
...и посади [...] а Бориса Ростовѣ· а Глѣба Муромѣ

Лаврентьевская летопись, вып. 1: *Повесть временных лет* (Полное собрание русских летописей, т. I, Ленинград ²1926, репринт Москва 1962, кол. 121).

Въ лѣ ·ꙗ·ѡ·ѡ·ѡ·: ...Володимеръ просвѣщенъ самъ и снѣви его· и земла его· бѣ бо оу него снѣвъ· вѣ· Вышеславъ· Изяславъ· Стополкъ и Ярополкъ· Всеволодъ· Стославъ· Мьстиславъ· Борисъ и Глѣбъ· Станиславъ· Позвиздъ· Соудиславъ...
...и посади [...] а Бориса в Ростовѣ· а Глѣба въ Муромѣ

Ипатьевская летопись, вып. 1 (Полное собрание русских летописей, т. II, Петроград ³1923, репринт Москва 1962, кол. 105).

Въ яИ2 ояб497 [...] К! єЯ, яжеяМ, . а, лъям, 2! опол, 2ъя12яЯновъ Влад, ме! овы. ъ,я, . жея, менаяЯ2ьяЯ:я
ВышеЯавъ,яИзеЯавъ,яСвя2опълкъ,яЯ! оЯавъ,яВЯволодъ,яСвя2оЯавъ,яМЯ, Яавъ,яБо!, Яъ,яГЛИБъ,я
С2ан, Яавъ,яПозв, здъ,яСЗд, Яавъ.я..аЯБо!, ЯяюЯд, яяРоЯовИ,яяГЛИБаЯяМЗ! омИя

Патриаршая или Никоновская летопись I (Полное собрание русских летописей, т. IX/X, С.-Петербургъ 1862, репр. Москва 1965, с. 57)

КОМЕНТАРИИ

Бележка на Лихачов (*Повесть временных лет*, подготовка текста Д. С. Лихачева, под редакцией В. П. Адриановой-Перетц, ч. II, Москва-Ленинград 1950, с. 325-326): Этот перечень [6488/980 г.] сыновей Владимира не во всех летописях одинаков. Ипатьевская летопись и Московско-академический список опускают после имени Святослава имя Мьстислава. Это сделано, очевидно, с целью оставить среди сыновей Владимира только одного Мстислава. Поправка эта неверна, так как оставлен только старший Мстислав, тогда как Мстислав, появляющийся в летописи с 1022 г. был младше Ярослава (см. под 1024 г. его слова, обращенные к Ярославу: „сяди Кыеве, ты еси старейшей брат“). Вместо младшего Мстислава Софийская первая, Новгородская четвертая и другие летописи называют Станислава. Станислав приписан позднее в Ипатьевской летописи к имени Святослава. Кроме того, Софийская первая, Новгородская четвертая, Воскресенская летописи приписывают на основания летописной статьи 988 года: „11. Судислав, 12. Позвизд“. Эти последние имена явно взяты из перечня сыновей Владимира, данного под 988 г.: „Бе бо у него сынов: Вышеслав, Изяслав, Ярослав, Святополк, Всеволод, Святослав, Мьстислав, Борис, Глеб, Станислав, Позвизд, Судислав" (Разыск., с. 136-138), что все перечисление сыновей под 980 г. взято из статьи 988 года, и предполагает, что первоначально здесь шла речь только о „блуде" Владимира на основании данных так называемой „Корсунской легенды“. Однако соображения А. А. Шахматовым, построенные в данном случае на произвольных толкованиях психологии летописца, мало убедительны. Не могут они объяснить и упоминания двух дочерей Владимира, отсутствующих в перечне 988 года. Не может быть также убедительно распределение сыновей по женам Владимира, в этом перечне 988 г. не упоминаемых.

За реда на синовете на Владимир вж. А. А. Шахматовъ, *Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ*, С.-Петербургъ 1908, с. 136. Ludolf Müller, *Die nichthagiographische Quelle der Chronik-Erzählung von der Ermordung der Brüder Boris und Gleb und von der Bestrafung ihres Mörders durch Jaroslav (Festschrift für Dmytro Ėyževækyj zum 60. Geburtstag am 23. März 1954, Berlin 1954, с. 211)*, дава друг списък, при който Борис и Глеб са на седмо и осмо място от всичко осем, като отбелязва, че текстът на извора, който той предава, не е пълен.

СНЕГАРОВ ЗА ХИПОТЕЗАТА НА ПРИСЪОЛКОВ

1. Ако Борис и Глеб са се родили след покръстването на Владимир, би излязло, че Владимир и като християнин имал едновременно две жени: „българка“, от която се родили тези деца, и византийката княгиня Ана.
2. Ако Владимир сключил съюз с българския цар Самуил, след като получил от него църковна йерархия, той би му помогнал с военна сила в неговата тежка и продължителна борба срещу Византия и за държавното обединение на балканските славяни.
3. Ако Византия е предлагала на Владимир зависима от цариградския патриарх църковна йерархия, защо не я е приел, а се е обърнал към Охридската патриаршия, когато и от нея не е получил независима йерархия.
4. Само политически изгоди могли да накарат Владимир да подчини своята страна на българската патриаршия, обаче не се знае да е имало политически връзки между него и Самуилова България. Българите, срещу които (според руския летописец) Владимир предприел поход в 985 година, били *волжски*, а не дунавски, както мисли Присъолков, съгласно с Голубински и някои други руски историци. [Сн. цитира тук А. А. Арциховский, Одежда, в: История культуры древней Руси, I, с. 236]
5. Според византийския хронист Йоан Скилица последен патриарх в Охрид бил Давид [бел. на Сн.: Cedrenus, с. 466 39, 467 19-20; Сн. Ист. на Охр. ърх., I, София 1924, с. 29-31; В.Н.Зл. Ист. I,2, с. 765, 775-776], а не Йоан, както мисли Пр. (с. 41-43 [бел. на Сн.: Наистина в един виенски препис на Ск. хр. е означен Йоан вм. Давид (В. Prokiè, Zus. № 32), обаче тази поправка не е сигурна. (срв. Снег. и Злат., н. съч. в пред. заб.)). В първата грамота, дадена на охридския архиепископ Йоан, импер. Василий II ясно казва, че той утвърдил монах Йоан за архиепископ на България (това било скоро след падането на Самуиловото царство в 1018 г.). Според Дюканжевия списък 'Ο ἀρχιεπίσκοποι Βουλγαρίας, Йоан, преди да стане архиепископ, бил игумен на дебърския манастир Св. Богородица. При тези сведения, едва ли има основание да се мисли, че охридският архиепископ Йоан бил един и същ с киевския „архиепископ“ (митрополит) Иоан, споменаван в житията на Борис и Глеб, написани от киевските монаси Яков (преди 1072 г.) и Нестор (1056-ок. 1113). Това, че киевският йерарх Иоан бил наричан от житиеписците ту архиепископ, ту митрополит, не показва още, че той бил автокефален духовен началник, та да се отъждествява с едноименния му съвременник, охридския архиепископ. Ако охридският архиепископ Иоан е управлявал Киевска Русия, то руските жители в стремежа си да го представят в по-голям ранг, не биха го нарекли *митрополит*, а патриарх, както се титулували българските църковни началници преди падането на България под византийска власт. При това ако охридският архиепископ управлявал Киевска Русия, той би поставил епархийски архиерей (епископ) в Киев, а не би управлявал непосредствено Киевската църква. Очевидно споменаваният в казаните руски жития киевски митрополит Иоан бил съвсем друг йерарх, чието постоянно седалище било в Киев. Именно той извършил тържественото пренасяне на мощите на Борис и Глеб в Киев. Приселков твърди, че охридският патриарх е поставил епископи в Русия, именно Анастаса Корсунянин в Киев и Иоакима в Новгород. Началната руска летопис не казва, че Анастас Корсунянин бил поставен за епископ в Киев, а само за надзорник или събирач на доходите на църквата Св. Богородица (Десятинная), построена от Владимир (срв. тук по-долу с. 12). Но да приемем, че и Анастас Корсунянин бил епископ, както Иоаким Новгородски. Това е станало преди падането на България под византийска власт. Пита се: как е било възможно, българският патриарх да постави епископи гърци в славянска земя и то във време, когато цар Самуил водил ожесточена борба срещу Византия?
6. Охридският архиепископ Иоан нямал ведомство на север от устието на р. Дунав [бел. на Сн. с препратка към грамотите на Василий II към Gelzer, BZ II, 42-46 и ЙИв, Българ ст. в М., с. 550-562], гдето върлували печенезите. В грамотите на Василий II не се споменава Руска или Киевска епархия, която не би била пропусната, ако влизала в Охридския диоцез. Според Приселков, това не трябва да буди недоумение, понеже тези грамоти се явяват в редакция от XIII в. [бел. на Сн.: В хрисовула на импер. Михаил Палеолог (1261-1282)], когато би било странно да се споменава за епархия на Руската църква, подведомствена на Охридската архиепископия (с. 75-76). В действителност обаче, в същите грамоти на имп. Василий II се съобщават много други епархии, едни от които Охридската архиепископия не е притежавала през XIII в., а други вече не съществували по това време. Но дори да предположим, че охридският архиепископ имал ведомство и отвъд Дунава, той едва ли би напуснал своето седалище Охрид и изобщо България, за да отиде в далечния Киев и да пребивава там ред години [бел. на Сн.: Според Пр., архиеп. Иоан посрещнал руския княз Светополк и полския крал Болеслав на 14 VIII 1018 г., сиреч в същата година, когато Охрид и целият охридски диоцез паднали под византийска власт и когато било крайно необходимо пребиваването му в Охрид. След това в 1020 или 1026 г. същият пренесъл мощите на братята Борис и Глеб.] При това недопустимо е, че той, скоро след падането на България (февруари-март 1018 г.), преди да уреди работите на Българската църква, сметнал за нужно да я напусне, за да уреди Руската църква и да се намери в Киев през август 1018 г. Според Приселков, император Василий II не бързал с устройството на Българската църква, за да можел да уреди най-напред Киевската църква. Затова той изпратил охридския архиепископ Иоан при киевския княз, за да получи неговото съгласие да признава, както дотогава, духовната власт на Охрид над Руската църква. И архиепископ Иоан, след сключването на мирния договор в Струмица, се

отправил за Киев и след като успял в своята мисия при новия руски велик княз Ярослав, побързал да се върне в Цариград, за да участва в триумфалното шествие на Василий II в началото на 1019 г. и да зарадва императора, че княз Ярослав дал съгласието си да запази старите отношения на Руската църква, към Охрид. В същата година император Василий II дал на архиеп. Иоана първата грамота, с която признавал независимостта на Охридската църква (с. 64). Всичко това е построено остроумно, но без фактическа основа и в разрез с историческата действителност. Авторът представя като много лесно предприятие пътешествието (по суша и море) [бел. Сн.: От Охрид до Цариград се пътувало около 15 дни. Пътешествието пък от Киев до Цариград се взимало за 35-40 дни. При особено благоприятни условия, от Киев до Дунавската делта пътували за 10 дни и оттам до Цариград – 15 дни. (Н. Н. Воронин, Средства и пъти сообщения, в: История культуры древней Руси, I, с. 286). Пътят по Дунав бил опасен, особено по Днепър поради нападенията на печенезите (също там, с. 285, 338-339).]

7. Отгъждествил киевския митрополит Иоан с охридския архиепископ Иоан, Приселков твърди, че чак след смъртта на архиеп. Иоан (към 1037 г.), при княз Ярослав била основана отделна (гръцка) митрополия в Киев. В същност руският летописец не говори за такова събитие в 1037 г. Той казва, че княз *Ярослав* посторил в Киев църквата Св. София, която станала митрополия, сир. катедрала, а не че тогава той учредил в Киев митрополия. Той също не говори, че *Теопемпт* (срв. тук, стр. 17) бил първият киевски „митрополит“, а само това, че църквата Св. Богородица (Десятинная), построена от Владимир, била осветена от митрополита (киевски) Теопемпт [Ип.л. с. 108]. Странно би било да се мисли, че княз Ярослав, голям привърженик на славянската просвета, се отказал от славянската Охридска архиепископия и подчинил своята страна на Цариградската патриаршия, т. е. приел да прокара в Киевска Русия това, от което не бил доволен българският народ след поставянето на гърка Леон (Лъв) за охридски архиепископ.

Иван Снегаров, *Духовно-културни връзки между България и Русия през средните векове (X-XV в.)*, София 1950, с. 23-26 – и накрая, в бел. 3: „Похвално е усилието на руските учени да търсят конкретни връзки между двата любещи се народа, но хипотезата за връзки между Владимир и Самуил очаква издирване на достоверни известия.“

Мои бележки АЧ., 1995

По т. 1. (Ако Борис и Глеб са се родили след покръстването на Владимир, би излязло, че Владимир и като християнин имал едновременно две жени: „българка“, от която се родили тези деца, и византийката княгиня Ана.) Тъкмо това е едно от главните протворечия, и то не само по отношение на т. нар. „българска“ теза за покръстването на Киевска Русия и за нейната църковна йерархия. Сам Присълков не може да примири противоречието между имената на Борис-Роман и Глеб-Давид с произхода на майка им, за която различните версии на руските летописи единодушно съобщават, че е българка, а само т. нар. Йоакимовски летопис съобщава и името ѝ, назовавайки я Ана – всъщност именно Присълков първи обръща внимание върху връзката между имената на тези двама сина на Владимир и имената на членове на българската царска династия. П. А. Лавровскій, Иссл^одование о Лѣтописи Якимовой, С.-Петербург 1855 – с. 77-79, дава много трудно оспорими доказателства за възрастта на двамата братя по време на убийството им, от които може да се заключи дори, че не само Глеб трябва да е роден след годината на предполагаемата сватба на Владимир със „сестрата“ на императорите Василий и Константин, 888/889, а и неговият по-стар брат, Борис (за когото всички историци са сигурни, че е роден преди покръстването на русите, понеже носел „езическото име Борис“). Лудолф Мюлер от своя страна, за да обясни това противоречие, допуска възможността и след женитбата си с „порфирородната“ принцеса Владимир да е поддържал отношения и с други от жените си, частно с „българката“, която и той, както и много други автори, счита, че е от волжките българи, без да обръща внимание на имената на нейните деца и на обстоятелството, че ако тази негова връзка е незаконна, Владимир трудно би се решил да направи свои наследници именно тези двама свои сина, за които историческите извори също единодушно съобщават, че заемат последното място по старшинство между синовете му.

По т. 2 (Ако Владимир сключил съюз с българския цар Самуил, след като получил от него църковна йерархия, той би му помогнал с военна сила в неговата тежка и продължителна борба срещу Византия и за държавното обединение на балканските славяни.) Въпросният съюз и договор за вечно приятелство между русите и българите, въпреки че бива оспорван от повечето изследователи, е засвидетелстван от всички версии на руските летописи, съобщаващи за похода на Владимир срещу българите в 885 година. Десетилетието, което последва този договор, е времето на най-голямо могъщество на Охридска България. След битката при Средец на 18 август 986 година и превземането на Верия през следващата година границите на българската държава включват всички български територии на север от Балкана, а на юг цяла Тесалия, Северен и Южен Епир, като извън тях остава една тясна ивица от егейското крайбрежие със Солун, Пелопонез и Цариград с неговата близка околност, така че на България не е нужна военна помощ. Положението на българската държава се влошава едва в края на хилядолетието, от който период не разполагаме със сведения нито от българските, нито с руските писменни източници.

По т. 3 (Ако Византия е предлагала на Владимир зависима от цариградския патриарх църковна йерархия, защо не я е приел, а се е обърнал към Охридската патриаршия, когато и от нея не е получил независима йерархия.) Присълков казва твърде точно по отношение на какво Владимир трябва да не е постигнал споразумение с Византия – на първо място тук е признаването му като самодържец и на второ място – автономният статут на църквата му. На него му е била нужна църква, подкрепяща личните му интереси, а не интересите на Византия. А тези негови интереси до голяма степен съвпадали с българските, като включвали и изпълняването на църковната служба на славянски, т. е. български, език, нещо, на което Византия никога не би се съгласила след опита си с България. Също така ние не знаем никакви подробности за статута на българската църква – че тя в действията си разполагала със значителна

самостоятелност, това личи ясно от изворите. А че начело на нея стоят българи (виж съобщението при Татищев от 1051 г., за народността на руските митрополити), в ранната фаза на нейното развитие това не може да се счита за недостатък. Именито българските йерарси поощряват развитието на славянската писменост и култура в Русия и съдействат с помощта на българската църква за нейното разпространение – а именно това не е могло да се очаква от гръцката църква.

По т. 4 (Само политически изгоди могли да накарат Владимир да погчини своята страна на българската патриаршия, обаче не се знае да е имало политически връзки между него и Самуилова България. Българите, срещу които (според руския летописец) Владимир предприел поход в 985 година, били *волжки*, а не дунавски, както мисли Присьолков, съгласно с Голубински и някои други руски историци.) Този въпрос е вече достатъчно разискван дори и без да се добавят по-нови доказателства, че Владимир влиза през 665 г. именно с дунавските българи в контакт и този контакт се оказва благотворен не само в политическо, но и в църковно и културно отношение, защото само след един контакт на базата на междудържавен договор, а не и в резултат от дейността на отделни мисионери, българската литература е могла да проникне в Русия, и то в такива размери, каквито славистиката едва в последно време е в състояние да оцени.

По т. 5 (Идентифициране на българския архиепископ Йоан Дебърски с киевския архиепископ Иоан.) Това идентифициране трябва обаче да се изключи, понеже имаме едно твърде надежно съобщение от историческите извори, останало незабелязано от Присьолков и Снегаров, което ни дава и годината, в която Йоан Киевски встъпва на този пост, наследил митрополит Леонтий (I), предадено в Историята на Татищев [Тогояжеягодая]6515/1007] п! еЯв, Яя м, 2! опол, 2ъяЛеон2йя, явозведенъявЪъявяегояИЯоюоаннъ;яонъяжеяЯвдалъявъяКіевеяце! ковьякаменнЪя Яя2ы. чъяпоЯолъяПе2! ая, яПавла. (В. Н. Татищевъ, История Россійская, т. II, глава VI, Москва 1768 – цитат по последното издание, Москва 1963, с. 69].

По т. 6 (Охридският архиепископ Иоан нянал вегомство на север от устието на р. Дунав). Историческите свидетелства, с които разполагаме, са твърде малко, за да можем да дискутираме по този въпрос. Тук Присьолков е напълно прав, като твърди, че сигилиите на Василий II са стигнали до нас в късен, и при това по всяка вероятност манипулиран, препис от който ние не можем да знаем точно тяхното първоначално съдържание. От друга страна това, което Снегаров не казва, е че тези сигилии ни дават възстановените граници на българската автокефална църква от времето на нейното основаване с решение на делегатите на VIII Вселенски събор от 870 г., а не границите на Самуиловата държава, нито пък на Симеоновата държава според българо-гръцкия договор от 927 година. Така че е много вероятно епархиите на Киевска Русия никога да не са били включени в сигилиите на Василий II – което обаче с нищо не доказва, че те не са били подчинени на българската патриаршия до 1018 година.

По т. 7 (Отъжгествил киевския митрополит Иоан с охридския архиепископ Иоан, Присьолков твърди, че чак след смъртта на архиеп. Иоан (към 1037 г.), при княз Ярослав била основана отделна (гръцка) митрополия в Киев. В същност руският летописец не говори за такова събитие в 1037 г. Той казва, че княз *Ярослав* построл в Киев църквата Св. София, която станала митрополия, сир. катедрала, а не че тогава той учредил в Киев митрополия. Той също не говори, че *Теопемпт* (срв. тук, стр. 17) бил първият киевски „митрополит“, а само това, че църквата Св. Богородица (Десятинная), построена от Владимир, била осветена от митрополита (киевски) Теопемпт [Ил. с. 108]. Присьолков действително греши, твърдейки че гръцкият митрополит Теопемпт встъпил в длъжност през 1037 година. Руските летописи не свързват изграждането на киевската Св. София през 1037 година с въздигането на киевската архиепископия в митрополия, а за присъствието на Феопемпт ни съобщават чак във връзка с повторното осветяване на Десятинната църква в 1039 г., извършено от митрополит Теопемпт. А че Теопемпт е бил действително първият гръцки митрополит в Киев, ни доказват протоколите от три синода на Цариградската патриаршия: в 1030, в 1031-1038 (точната дата не се знае) и в 1039 г., запазени в техни преписи в ръкопис R I 15 в манастирската библиотека в Ескориал [Gerhard Ficker, *Erlasse des Patriarchen von Konstantinopel Alexios Studites* (Festschrift der Universität Kiel zur Feier des Geburtsfestes S. M. des Kaisers und Königs Wilhelm II., Kiel 1911, с. 20, 27, 42¹⁹), от които едва третият носи подписа на руския митрополит Θεοπέμπτος – това е и изобщо първото сведение в историческите извори за киевски, респ. руски митрополит в йерархията на Цариградската патриаршия, и съпоставено с протоколите от другите два синода, състояли се само няколко години по-рано, подкрепя изказваното досега от мнозина изследователи предположение, че до 1039 г. руската църква не е била подчинена на Цариградската патриаршия. Снегаров заявява: Странно би било да се мисли, че княз Ярослав, голям привърженик на славянската просвета, се отказал от славянската Охридска архиепископия и погчинил своята страна на Цариградската патриаршия, т. е. приел да прокара в Киевска Русия това, от което не бил доволен българският народ след поставянето на гръцка Леон (Лъв) за охридски архиепископ. – Тук съвсем не става въпрос за желание или за нежелание – същото се отнася и до българския народ, получил за свой духовен ръководител гръцка Леон. Че Ярослав търси само първата възможност да постави за глава на своята църква руснак, ни показват събитията през 1043 и 1051 година. Въпреки че синодът на руските епископи избира руския монах Иларион за митрополит, Цариградската патриаршия **не утвърждава** избора и Иларион е принуден да отстъпи мястото си на Ефрем, който преди това няколкократно е доказал верността си към патриарха.

С това се оборва и хипотезата, че отделно от киевската катедра била съществувала и друга, „руска“ катедра, която някои автори свързват с други седалища, вкл. Тмутаракан – доколкото ми е известно за последен път в литературата това се твърди от Аполлон Григорьевич Кузьмин, *Хронология началного летописания (Начальные этапы древнерусского летописания*, Москва 1977, с. 221-295). Явно, че руска и киевска катедра според цариградската патриаршия са едно и също нещо. До 1039 г., когато за първи път главата на тази руска катедра се подписва като митрополит, за византийците тази катедра не е митрополия – следователно би трябвало да се приеме оттук или че всички многобройни упоменавания на митрополити в Киев до 1018 г., когато за първи път се появява в изворите обозначение за титлата на киевския архиепископ като архиепископ, са измислени и нямат никакво реално основание, или пък че тази титла главата на руската църква, за която руските извори ни дават цяла поредица от имена, не е дадена от цариградската патриаршия (и то от патриарх Фотий?!, както твърдят манипулираните руски летописи), а е дадена от българската патриаршия, както се твърди в Йоакимовския летопис. А в този летопис също се твърди, че този киевски митрополит, по име Михаил, е бил изпратен от българския цар Симеон [Симеон-Роман (след 972-996)] и патриарха в престолния му град – трябва да се подчертае, че този извор не дава нито името на българския патриарх, нито на българската столица, използвайки за нейното обозначаване

думата царь-град не като топоним, а като местоимение. Същото се отнася и до изпращането на втория митрополит Леонтий заедно с други български свещеници и певци, след смъртта на митрополит Михаил в 992 година. Тези две сведения в първоначалната версия на руските летописи, поради това, че се отнасят за *български* духовници, а следователно и за *българското* християнство, което за гърците е еретическо, или биват напълно изхвърлени, както това става при киевските версии на летописите, или пък, както е при новгородските версии на летописите, имената на Михаил и Леонтий, а понякога само на Леонтий, се оставят, като и за двамата се добавя сведението, че са изпратени от патриарх „Фотий“, а за първия дори на някои места се твърди, че бил сириец (!) — моя бел. АЧ

Моя бележка АЧ – 2018

Акад. Ив. Снегаров е натоварен от ръководството на БАН да напише опровержение на книгата на Всеволод Николаев. Малко преди това той е уволнен от поста си на професор при Духовната академия и е практически лишен от средства за прехрана – уволнението му е било с постановление на Светия синод на БПЦ поради несъгласие с тезите в някои негови публикации, без да се съобщава точно какви са били несъгласията. При възстановяването на неговата професорска титла (БАН не признава нито докторските, нито професорските титли на сътрудниците при Духовната академия, респ. при Богословския факултет) Снегаров вече се ползва с правата на редовен професор и неговите изследвания се издават от БАН – което не важи за останалите сътрудници на Духовната академия, чиито изследвания – статии и книги – също не се продават в официалните книжарници, а само в Църковния магазин на ул. Витошка. В този смисъл Снегаров се чувства духовно (и материално!) задължен на ръководството на БАН – независимо от това доколко е съгласен с поддържаната от него теза против Всеволод Николаев. Издадената от БАН негова брошура е „много ценна книжка“ според слугата на СССР проф. д-р д-р Лудолф Мюлер). Последният в течение на половин век е богато платен съветски агент във ФРГ и се ползва в СССР с всички привилегии на съветските „учени“, застъпвайки техните тези при редица международни конференции, на които не участват съветски делегати. В този смисъл той издава и своето „изследване“ (книга) против „българската теза“ за покръстването на русите, многобройни статии, често отделни публикации на доклади пред конференции и конгреси – останалите немски учени са лишени от такива привилегии във ФРГ. На него се поверява ръководството на „научен“ институт с катедра по славистика, като дейността му кулминира с „академичното“ издание на негов немски превод на *Повест временных лет* в „обработката“ на Лихачов с допълнителни коментари в отделни томове – всички богато субсидирани от съветските пропагандни институции дори след събарянето на Берлинската стена.

Брошурата на акад. Снегаров излиза в малък тираж и скоро изчезва от пазара – както малко преди това издадената и унищожена по заповед на съветските господари на БАН книга на Всеволод Николаев. А на българските историци се забраняват всякакви коментари и изследвания по този въпрос, дори когато на международни конференции и конгреси се повдигат въпроси на тази тема. Характерен е случаят с проф. Шиваров, който на зададен въпрос по време на един международен конгрес отговаря уклончиво и отказва да се впусне в подробности

СИНОДАЛНЫЕ УКАЗЫ КОНСТАНТИНОПОЛЬСКОГО ПАТРИАРХА АЛЕКСЕЯ СТУДИТА И ПРОБЛЕМ ЙЕРАРХИИ РУССКОЙ ЦЕРКВИ ДО 1039 ГОДА

След излизането преди сто и тринадесет години на статията на известния немски историк на църквата Гейнрих Гельцер, посветена на хронологията на списъците на подчинените на цариградската патриаршия епископии, проблемът за йерархичното подчинение на руската църква преди регистрираното единствено от руски летописи присъствие на митрополит Феопемпт в Киев става главна тема на десетки статии от световноизвестни изследователи и дори на една обемиста книга от не по-малко известния немски славист проф. д-р д-р Лудолф Мюлер. Този проблем е изложен с най-големи подробности и с всестранно разглеждане на всички възможни и невъзможни теории и хипотези във въпросната книга, а след това, по повод на тържественото честване хилядогодишнината от покръстването на Русия в подготвеното от най-компетентно място издание-справочник за руската църква и църковна литература от немския богослов и историк на църквата проф. Подскалки със съдействието на полския църковен историк Анджей Попе отново се прави разбор на разните гледища по въпроса, заедно с преглед на по-новата литература, като авторите на този преглед се присъединяват към заключенията на проф. Мюлер. Становището на съветската наука по този въпрос най-ясно изразява Я. Н. Шчапов, рекапитулирайки го с няколко изречения: **Что касается первоначальной политической и организационной структуры древнерусской церкви, то источники убедительно свидетельствуют о том, что она возникла значительно раньше 1037 г., отмеченного летописью [22. ПСЛ I, стб. 151; II, стб. 139] времени закладки существующего киевского Софийского собора, считающегося по традиции датой возникновения митрополии [23. Honig. Byz. 17, 128-162; Müller, Zum Probl.]. Изучение византийского перечня митрополий около 1087 г., хорошо информированного, хотя и не официального источника, показывает, что митрополия „Росиас“ была основана после 969-70 г. [24. Parthey, с. 101-131; Poppe, *Pacstvo i Коњсиуѣ на Руси в XI веку*, Warszawa 1968, 25-68]. Возможно, что это произошло в 996 или летом 995 годар как предполагает Г. Ловьянски [25. *Kwartalnik histiryczny*, 1970, Nr. 3-4, с. 792-793]. Анализ других сообщений – „Слова о законе и благодати“ митрополита Илариона, Хроники Титмара Мерзебургского, кажущихся противоречивыми дат освящения киевского Софийского собора в различных русских летописях – позволяет считать, что до 1037 г. в Киеве существовал другой кафедральный храм Софии, возможно первоначально деревянный [26. Каргер II/1961, 102; Поппэ, ВВр. с. 86-96]. Известна печать с греческой легендой „Богородица, помоги Иоанну, митрополиту России“ [27. V. Laurent, sceaus, с. 600, Nr. 781; Янин, Акт. п. I, 50-51], которая может принадлежать главе древнерусской церкви, упоминаемому в начале киевского княжения Ярослава Мудрого [28 Сказание о Борисе и Глебе]. На основании этих свидетельств можно заключить, что вскоре после официального введения христианства и создания Десятинной церкви была учреждена митрополичья кафедра. Существование митрополии предполагало право на самостоятельную церковно-административную деятельность во внутренних делах своей епархии, право на учреждение епископских кафедр и рукоположения для них епископов и в то же время непосредственное подчинение ее Константинопольской патриархии и императору. Время возникновения первых епископий в XI в. подверглось не так давно новому плодотворному изучению [29. Poppe, *Pacstvo i Коњсиуѣ на Руси в XI веку*]. Уже ко времени княжения Владимира и первым десятилетиям княжения Ярослава можно отнести создание епископий в Белгороде, Новгороде, Полоцке, Чернигове, Переяславле и в некоторых других городах. Это время христианизации и включения в орбиту церковной властисосновной территории государства, населенной древнерусской народностью. Все епископии были созданы в важнейших административных центрах феодализирующегося государства. – с. 61-62**

(Този раздел в моите бележки не е завършен)

Немският оригинален текст на статията с приложен пълния текст на Синадалните укази е практически недостъпен дори за специалистите. Аз притежавам (малко съкратено) ксерокопие, което може – и трябва – да бъде отекстувано, защото този извънредно важен не само за руската и българската история извор и ДОСЕГА НЕ Е ВЛЯЗЪЛ В НАУЧНО ОБРЪЩЕНИЕ, А ЗА СТАТУТА НА КИЕВСКАТА ЦЪРКВА ДО 1039 Г. СЕ ПРАВЯТ С НИЩО НЕОБОСНОВАНИ ПРЕДПОЛОЖЕНИЯ и се твърди, че църквата на Киевска Русия и преди идването на първия гръцки митрополит Феопемпт/Теопимпт е имала църковна йерархия, подчинена на Цариградската патриаршия.

ХРОНОЛОГИЯ

- *Василь Н. Златарски, Българско летоброение (преработка с допълнения на статията Към въпроса за българското летоброение, Сп. БАН X/1915, с. 1-22) – притурка към История на Българската държава през средните векове, I Първо българско царство, I Епоха на хуно-българското надмощие, София 1918, ²1970,
- *Venance Grumel, La chronologie (Bibliothèque byzantine, Traité d'études byzantines publié par Paul Lemerle, I, Paris 1958)
- *Р. А. Симонов, Византийска нумерация в епиграфике Първого Болгарского царства и начало славянской письменности (Советская археология, 1973, №1 с. 71-82)
- *Р. А. Симонов, Числовые обозначения в Изборнике 1073 года (Изборник Святослава 1073 года. Сборник статей, Москва 1977, с. 169-184);
- Аполлон Григорьевич Кузьмин, Хронология начального летописания (Начальные этапы древнерусского летописания, Москва 1977, с. 221-295)

Византийско летоброене – от сътворението до РХр. 5508 г. (0+5508)

Иполитово (l'ige d'Hippolyte) – от сътворението до РХр. 5502 г.

Антиохийско летоброене – от сътворението до РХр. 5967 г. (до разпятието 6000) – за местата в руски рукописи, където се е използвало антиохийското летоброене: Р. А. Симонов, Числовые обозначения, с. 176

Българската (руската) година започва от март

Византийската година започва от септември —

Византийска цифрова система

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Единици	Α×	Β×	Γ×	Δ×	Ε×	Ϟ×	Ζ×	Η×	Θ×
Десетици	Ι×	Κ×	Λ×	Μ×	Ν×	Ξ×	Ο×	Π×	Ϛ×
Стотици	Ρ×	Σ×	Τ×	Υ×	Φ×	Χ×	Ψ×	Ω×	α×

Старобългарска цифрова система

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
ЕДЕСЕЦЕ	Дя	Дя	Гя	Дя	Ея	ѕ / ѕя	Зя	Ня	Оя
ДЕСЕТИЦИ	Ія	Кя	Ля	Мя	Ня	Ѕя	Оя	Пя	Чя/Ѡя
СТОТИЦИ	Ря	Ся	Тя	Уя/ѡя	Фя	Хя	Ѡя	Ѡ / Ѡя	ѡя

Цифрова система в протографа на Симеоновия сборник

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Единици	Дя	Вя	Гя	Дя	Ея	Зя	З	Ня	Оя
Десетици	Ія	Кя	Ля	Мя	Ня	Ξя	Оя	Пя	Ся
Стотици	Ря	Ся	Тя	Уя	Фя	Хя	Ѡя	с-ся	ѡя

В редица руски ръкописи необичайният знак α (m) за 900 се заменя с ж.